

Barzakha fi Guyyaa Qiyaamaa

*Adeemsa Gara
Ganda Aakhirah*

Qophii:

Sammubani.com
29WWW09UI'COM

Qabiyyee

<i>Boqonnaa 1</i>	5
Barzakh.....	5
Jiraachu Azaaba fi Qananii Qabrii	12
<i>Boqonnaa 2</i>	17
Guyyaa Qiyaamaa	17
Aakhiratti Amanuu	24
Ragaaleen Qiyaaman jiraachu agarsiisan.....	30
Mallattoolee Guyyaa Qiyaamaa	35
A. Mallattoolee Xixxiqoo Guyyaa Qiyaamaa	37
B. Mallattoolee Gurguddoo Guyyaa Qiyaamaa	48
Guyyaan Qiyaamaa Yoomi?	93
Qiyaamaa Mormitotaaf Deebii Kenname-1	97
Qiyaamaa Mormitotaaf Deebii Kenname-2.....	103
Qiyaamaa Mormitootaaf Deebii Kenname-3.....	109
Guyyaa Qiyaamaa Maaltu Adeemsifamaa?	116
Guddinnaa fi Ulfaatinnaa Guyyaa Qiyaamaa	126
Guyyaa Qiyaamaa Haala Ilma Namaa	126
Haala Kaafiraa.....	126
Falmii warroota ibiddaa	129
Guyyaa Qiyaamaa Haala Muslimootaa	135
Shakkii Qiyaamaa Qulqulleessuf-Kutaa 1.....	142
Shakkii Qiyaamaa Qulqulleessuf-Kutaa 2.....	147
Shakkii Qiyaamaa Qulqulleessuf-3	152
Firii Guyyaa Aakhiraatti Amanuu.....	159

Seensa

Bismillah

Alhamdulillah

Faaruu fi galanni hundi kan Rabbii olta'aati. Nageenyi fi rahmanni Ergamaa Rabbii irratti haa jiraatu. Rabbiin subhaanahu wa ta'aalaa addunyaa tana iddoo qormaata taasise. Namoonni iddoo qormaataa tana keessatti yeroo muraasaaf erga qoramanii booda gara iddoo turtii (qabriitti) darbu. Iddoo turtii kana keessa hanga umriin addunyaa tuni xumuramu ni turu. Yommuu umriin addunyaa xumuramu, samii, dachii fi wantoonni isaan lamaan keessa jiran diddigamuu fi jijjiramu eegaluu. Guyyaan wantoonni kunniin itti raawwataman Guyyaa Qiyaamaa jennaan. Guyyaan Qiyaamaa kuni Guyyaa namoonni wanta hojjataa turaniif itti qoratamaniidha. Qorannoo booda takkaa Jannata qananii keessa qubatu, takkaa immoo adabbii Jahannam keessa seenu. Haala kanaan namoonni marsaa jireenyaa sadii keessa darbu. 1ffaa-garaa haadhaa keessaa gara addunyaa tanaa, 2ffaa-Addunyaa tana keessaa gara iddoo turtii, 3ffaa- iddoo turtii keessaa gara ooydi mahashar (iddoo walitti qabamaa) san booda gara Jannataa ykn Jahannam. Kanaafu, gandi Aakhirah marsaa jireenya isa dhumaati. Rabbiin subhaanahu wa ta'aalaa ni jedha:

﴿كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أََمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾^{٢٨}

“Akkamitti Rabbitti kafartuu? Du’aa turtan, Inni isin jiraachise. Ergasii isin ajjeesa; ergasii isin jiraachisa. Ergasii gara Isaatti deebifamtu.” Suuratu Al-Baqara 2:28

Asitti Rabbiin subhaanahu marsaa jireenya ilma namaa dubbata. Namni dhalachuun dura du’aa ture. Ergasii garaa haadhaa keessatti bishaan saalaa irraa uumamuun jiraataa (nama lubbuu qabu) ta’e. Ergasii du’uun qabrii keessa hanga yeroo murtaa’e ni tura. San booda Guyyaa Qiyaamaa jiraachifamuun wanta

hojjataa tureef gaafatama. Xumurarratti ganda qubannaa isa dhumaa gaha. Kanarraa ka'uun gaafi “**Namni riqicha addunyaa tanaa erga darbee eessa deema ykn erga du’ee booda gahuumsi isaa eessa?**” kan jedhuuf deebii deebisu dandeenya. Namni du’ee kan badu osoo hin ta’in yeroo muraasaf qabarii keessa erga turee booda Guyyaa Murtii (Qiyaamaa) kaafamuun wanta hojjataa tureef ni qoratama. Hojii isaa irratti hundaa’e gahuumsi isaa takkaa Jannata takkaa immoo Jahannam ta’a.

Kitaaba kana keessatti waa’ee ganda Aakhirah ilaalchisee dhiyaate jira. Barruulee sammubani.com irraa walitti qabuun haala kitaabatiin dubbistootaf dhiyaate jira.

Barzakh

Dhalli namaa guyyaa guyyaan ni du’u, akkasumas, ni dhalatu. Namoonni dhibbaatamatti lakkaawaman gara addunyaa yommuu dhufan, namoonni biroo immoo bakka isaanii gadi furuun gara Barzakh godaanu. Barzakh jechuun maal jechuudhaa? Barzakh jechuun wanta addunyaa tanaa fi Qiyaamaa jidduu jiruudha. Akka lugaatti barzakh jechuun girdoo (cufaa) wantoota lama addaan baasudha. Kanaafu, namoonni erga du’anii booda qabarii (awwaalcha) keessatti awwaalamu. Qabriin tuni barzakh isaaniif taati. Hanga Qiyaamaan dhaabbattu namoonni du’an gara addunyaa tanaa akka hin deebine isaan dhoowwiti. Qur’aana keessatti waa’ee barzakha akkana jechuun dubbata:

﴿حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ ۚ لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا وَمِنْ وَرَائِهِمْ بَرْزَخٌ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ۚ﴾

“Yeroo tokkoon isaaniitti duuti dhuftu ni jedha, “Gooftaa kiyya! Na deebisi. Waaniin dhiise keessatti hojii gaarii hojjachuun kajeela.” Lakki! Ishiin kuni jecha inni jedhu qofa. Hanga guyyaa kaafamaniitti isaan duuba barzakha (cufaatu) jira.” Suuratu Al-Mu’minuun 23:99-100

Kana jechuun nama daangaa darbee fi Rabbiif ajajamuu dide yommuu duuti isatti/ishitti dhuftu, akkana jedha, “Rabbii kiyya gara addunyaa na deebisi. Hojii gaggaarii duraan hojjachuu dhiise hojjadhaati.” Rabbiinis ni jedha, “Lakki!” Kana jechuun gara addunyaa deebi’uun hin jiru. Jechi inni “Rabbii kiyya na deebisi” jedhu kuni, jecha inni arrabaan jedhu qofa, faayda homaatu hin qabdu. Gaabbi fi gadda malee homaa hin dabaltuuf. Hanga Qiyaamaan dhaabbattu isaan duubaa fi

fuundura barzakha jira. Barzakh kana keessa tursifamu. Barzakha kana keessatti gariin ni qanani’u, gariin ni azzabamu (ni adabamu)¹.

Du’aan booda wantoota taasifaminitti amanuun wanta Aakhiratti amanuun wal qabatuudha. Ilmaan namaa hunduu ni du’u. Kuni Murtii Rabbiin subhaanahu wa ta’aalaa murteessedha. Garuu hanga Qiyaamaan dhaabbattu qabarii (awwaalcha) keessa ni tursifamu. Yeroo qabarii keessa turan adabbii ykn qananii wayii ni dhandhamu. Adabbii Kanaan azaabul qabr jennaan. Qananiin immoo ni’matul qabr jennaan. Namni adabamuun ykn qananii dhandhamuun dura fitnaan (qormaanni) isa qunnama. Mee amma sadan kanniin haala armaan gadiitiin haa ilaallu:

1-Fitnatul qabr (qormaata qabarii)

Kuni namni erga awwaalameen booda gaafi malaykoonni gaafataniidha. “Man Rabbuka (Gooftaan kee eenyu)?, Maa diinuka (Amantiin kee maaliidha)?, Namticha isin keessatti ergamee ilaalchise maal jettaa?” Jechuun isa gaafatu. Rabbiin namoota amananii fi hojii gaggaarii hojjataa turan ni jabeessa. Gooftaan kiyyaa Rabbii (Allah) dha, amantiin kiyya Islaama, Nabiyyiin kiyya Muhammad (SAW) jedha. Kaafirri, “Haa haa! Laa adrii (Haa, haa hin beeku)” Munaafiqaa ykn nama shakkuu yoo ta’e immoo: Hin beeku, namoonni wanta tokko kan jedhan dhagahee anis jedhe.

2-Azaabul Qabr (Adabbii qabarii)

Kuni adabbii kaafirootaa fi munaafiqoota irraa zaalimootaaf ta’uudha. Rabbiin ni jedha:

﴿وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الظَّالِمُونَ فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطُوا أَيْدِيهِمْ أَخْرِجُوا أَنْفُسَكُمُ الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنْتُمْ عَنْ آيَاتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ﴾^{١٣}

¹ Tafsiir Sa’diyy fuula- 654

“Yeroo miidhaa hojjattoonni (zaalimoonni) haguuggi du’aa keessa ta’anii malaykoonni harka isaanii diriirsuun “Lubbuu keessan baasaa; Rabbiin irratti dhugaan ala wanta biraa waan dubbataa turtanii fi keeyyattoota isaa irraa [waan] boonaa turtaniif har’a jazaan keessan adabbii salphisaa ta’a.” jedhan osoo argite, [wanta rifachiisaa argitaa turte].” Suuratu Al-An’aam 6:93

Kana jechuun machaa fi rakkoon du’aa zaalimootatti yommuu dhuftu, malaaykonni harka isaanii diriirsuun rukutta cimaa rukutu. Akkuma malaykota kanniin ijaan hin agarre, yommuu nama kana rukutaniis hin agarru. Kuni wanta geeybi (ijaan hin mul’anneeti). Rukutta cimaa rukutaa **“Lubbuu keessan baasaa; Rabbiin irratti dhugaan ala wanta biraa waan dubbataa turtanii fi keeyyattoota isaa irraa [waan] boonaa turtaniif har’a jazaan keessan adabbii salphisaa ta’a.”** jedhuun. Zaalimoonni kunniin, “Rabbiin ilma qaba; wanta akka Rabbiin buuse anillee nan buusa” jechuun Rabbiin irratti dhugaan ala kijiba dubbataa turan. Ammas, keeyyattoota fi Ergamtoota Isaatti ni boonan. Kana jechuun itti hin bulan, hin masakamaniif².

Kuni ragaa cimaa adabbii qabarii agarsiisudha. Adabbiin qabarii qabarii qofa keessatti osoo hin ta’in, battalaa du’aa irraa jalqabuun qabarii keessattis hanga Rabbiin fedhetti adabbii itti fufuudha. Ragaan lammataa adabbii qabarii agarsiisu, waa’ee Fira’awn fi hordoftoota isaa ilaalchisee Rabbiin akkana jedha:

﴿النَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ﴾^{١٦}

“Ibidda ganamaa fi galgala ishii irratti fidamantu [isaan marsee]. Guyyaa Qiyaamaan dhaabbattu, “Ummata Fira’awna adabbii akkaan cimaa seensisaa.” [jedhama].” Suuratu Ghaafir 40:46

² Tafsiir Sa’diyya fuula- 295, Tafsiir ibn-kasiir 3/302

Ruuhin ykn nafseen isaanii ibidda irratti fidamuun ni azzabamti (ni adabamti). Guyyaa Qiyaamaa ruuhi fi qaamni walitti seenun, **“Ummata Fira’awna adabbii akkaan cimaa seensisaa.”** Jedhama.

Ammas, Hadiisa sahiih ta’an keessatti azaaba qabarii Ergamaan Rabbii (SAW) ni dubbatu.

Zayd ibn Saabit akkana jedha, “Ganda Bani Najjaar keessa Ergamaan Rabbii (SAW) gaangee yaabbatanii osoo deemanu gaangeen isaan utaalun kufisutti yommuu dhiyaattu nuti isa waliin turre. Ganda san keessatti qabarii jaha, shan ykn afur arge. Ergamaan Rabbis (SAW) ni jedhan, **“Namoota qabriwwan tanniin keessatti awwaalaman eenyutu beekaa?”** Namtichi tokko ni jedhe, “Ana” Ergamaan Rabbiis ni jedhan, **“Isaan kun yoom du’an?”** Innis ni jedhe, **“Osoo Rabbiin waliin wanta biraa gabbaranuu du’an.”** Ergamaan Rabbis ni jedhan, **“Namoonni kunniin qabarii isaanii keessatti qoramaa jiru. Sababa azaaba qabarii dhagahuun wal awwaalu kan hin dhiisne osoo ta’ee, silaa azaaba qabarii ani dhagahu akka isin dhageessisu Rabbiin nan kadhaa ture.”** Ergasi fuula isaatin nutti garagalee akkana jedhe, **“Azaaba qabarii irraa Rabbiin tiikfamaa.”** Isaanis ni jedhan, **“Azaaba qabarii irraa Rabbiin tiikfamna.”** Innis ni jedhe, **“Fitnaa irraa waan ifa bahee fi waan dhokataa Rabbiin tiikfamaa.”** Isaanis ni jedhan, **“Fitnaa (qormaata cimaa) irraa waan ifa bahee fi waan dhokataa Rabbiin tiikfamna.”** Innis ni jedhe, **“Fitnaa Dajjaal irraa Rabbiin tiikfamaa.”** Isaanis, **“Fitnaa Dajjaal irraa Rabbiin tiikfamna.”** Jedhan.” [SahiihMuslim 2867](#)

Dabalaatan Hadiisni biraa azaaba qabarii ni mirkaneessa: Ibn Abbaas akka gabaasetti, Ergamaan Rabbii (SAW) qabriiwwan lama bira darban. Ergamaa Rabbii (SAW) ni jedhan, **“Isaan lamaan kunniin azzabamaa jiru, [dhiisuf] wanta guddaaf kan azzabamanii miti. Tokkoffaan jettee jettee ol gadiin deema, lamaffaan, fincaan irraa of hin eegu.”** Sahiih Al-Bukhaari fi Sahiih [Muslim](#)

3- Qananii qabarii

Rabbiin subhaanahu wa ta’aalaa warroota dhugaan amanan yommuu du’aan akkana jechuun isaan gammachiisa:

﴿إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَمُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ﴾

“Dhugumatti, isaan “Gooftaan keenya Allaah dha” jedhanii, ergasii achirratti gadi dhaabbatan, [yeroo isaan du’an] Malaaykonni isaan irratti bubbu’uun “Hin sodaatinaa, hin gaddinaas; Jannata waadaa isiniif galameen gammadaa.” [jedhuun]” suuratu al-Fussilat 41:30

Ammas, haala nama du’uu fi du’aan booda wanta isa eeggatu haala armaan gadiitin ibsa:

﴿فَلَوْلَا إِذَا بَلَغَتِ الْحُلُقُومَ ﴿٨٣﴾ وَأَنْتُمْ حِينِيذٍ تَنْظُرُونَ ﴿٨٤﴾ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْكُمْ وَلَكِنْ لَا تُبْصِرُونَ ﴿٨٥﴾ فَلَوْلَا إِنْ كُنْتُمْ غَيْرَ مَدِينِينَ ﴿٨٦﴾ تَرْجِعُونَهَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٨٧﴾﴾

“Yeroo [nafseen] kokkee geessu, [maaliif hin deebifnee?]

Yeroo san isin kan ilaaltan taatanii osoo jirtanuu

Isin hin argitanii malee Nuti isin caalaa gara isaatti dhiyoodha.

Yoo [kaafamtanii] kan galata hin galfamne taatan [nafsee san deebisaa]

Yoo kan dhugaa dubbattan taatan maaliif hin deebifnee?” SuuratuAl-

Waaqi’a 56:83-87

Kana jechuun yeroo namni tokko du’u yommuu nafseen bahuuf kokkee geessu, isin osoo ilaaltanii fi bira jirtanuu maaliif nafsee san qaama keessatti hin deebisnee? “Nuti Guyyaa Qiyaamaa hin kaafamnu, hin qoratamnu, hin mindeefamnu” jettanii kan yaaddan yoo taatan, nafsee tana maaliif hin deebifnee? Hiikni isaa “Gooftaa Guyyaa Qiyaamaa isin kaasee isin qoratu fi jazaa (mindaa ykn adabbii) isiniif kafalu itti amanuu yoo diddan, nafsee tana maaliif hin deebisne? Yoo kan hin deebisne ta’e, dhimmi harka keessan osoo hin ta’in harka

Rabbii akka jiru beekaa. Akkuma nafsee teessan baasu, Guyyaa Qiyaamas qaamatti akka deebisu beekaa.³

Namni “Kan na too’atu, na ajjeesu, na kaasu hin jiru” jedhee kan yaadu yoo ta’e, mee yeroo duuti itti dhufu san nafsee ofii qaamatti haa deebisu. Gonkumaa deebisu hin danda’u. Kanaafu, Kan isa too’atu, ajjeessu, kaasu, ajaju fi dhoowwu jiraachu qabu. Innis Rabbii olta’aadha. Yeroo fedhetti ni ajjeessa, yeroo fedhetti ni kaasa. Kanaafu, namni Rabbii isa uumee isa ajjeessu, Guyyaa Qiyaamaas isa kaasuf haa ajajamu.

Yeroo duuti dhufu namoonni bakka saditti qoodamu:

﴿فَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ ۖ فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّتْ نَعِيمٌ ۝۸۸﴾ وَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ
أَصْحَابِ الْيَمِينِ ۖ فَسَلَّمَ لَكَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ ۝۹۰﴾ وَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُكَذِّبِينَ
الضَّالِّينَ ۖ فَزُلْ مِنْ حَمِيمٍ ۝۹۳﴾ وَتَصْلِيَةٌ جَمِيمٍ ۝۹۴﴾ إِنَّ هَذَا لَهُوَ حَقُّ الْيَقِينِ ۝۹۵﴾

Yoo namni du’u suni namoota Rabbitti dhiyeefaman irraa ta’e

[Isaaf] haara galfii, gammachuu fi Jannata qananiitu jira.

Yoo inni warra mirgaa irraa ta’e immoo

Warra mirgaa irraa waan taateef nageenyi siif haa ta’u.” [isaan jedhama].

Yoo [namni du’u] sobsiftoota jallattoota irraa ta’e immoo

[Isaaf] affeerraa bishaan danfaa irraa ta’etu jira.

Jahiim (Ibidda) seenutu isaaf jira.

Dhugumatti inni kuni haqa mirkanaa’adha.” Suuratu Al-Waaqi’a56:88-95

Guduunfaa

→ Ilmaan namaa dur irraa kaasee hanga guyyaa qiyaamatti dhalachuu fi du’uu itti fufu.

→ Namni erga du’ee Barzakh seena. Barzakh jechuun girdoo ykn cufaa addunyaa tanaa fi Qiyaamaa addaan baasudha.

³ Zaadil masiir-Ibn Jawzi-fuula 1394-Daru Ibn Hazm

→ "Dur irraa kaase namni du'e tokkochu hin deebine. Kanaafu, Qiyaaman hin jirtu." warra jedhaniif kuni deebii gahaa ta'aaf. Namni Barzakh keessa seennan hanga Guyyaa Qiyaamaa addunyaa tanatti hin deebi'u. Kuni murtii Rabbiin murteessedha. Osoo addunyaa tanatti kan deebi'an ta'e silaa dachiin tuni isaan hin geessu.

→ Yommuu Qiyaamaan dhaabbattu dachii keessaa falafalamanii ol yaa'u.

→ Namni qabrii keessatti awwaalamee dhiise, galaana keessatti bade, bineensi isa nyaatee, azaabni ykn qananiin qabrii isa qunnama. Azabul qabr ykn ni'matul qabr kan jedhameef namoonni du'an irra caalaan qabrii keessatti waan awwaalamaniifi.

→ Qabrii keessatti qananiin ykn adabbiin kuni ruuhi fi qaama isaa ni dhaqqaba. Ruuhin (nafseen) erga qaaman addaan baate booda tan qananiifamtu ykn azzabamtu taate ni turti. Garuu yeroo garii ruuhin qaaman wal qunnamuun qananiin ykn adabbiin isaan lamaanu dhaqqabu danda'a. Guyyaa Qiyaamaa guutumaan guututti ruuhin gara qaamaa deebi'uun qabrii keessaa kaafamu. [2]

→ Namni qabrii keessatti yommuu adabamuu ilmi namaa arguu fi dhagahu hin danda'u.

→ Rabbiin sababa garagaraatif namoota irraa adabbii qabrii dhokse. Isaan keessaa;

(A) Osoo namoonni adabbii kana dhagahanii silaa naasu fi sodaa irraa kan ka'e wal hin awwaalan.

(B) Osoo adabbiin nama du'ee dhagahamee silaa warri isaa ni salphatu, halkanii guyyaa dhiphinna keessa jiraatu.

(C) Iimaana namootaa qoru-adabbiin qabrii geeybi irraa waan ta'eef eenyutu amanaaf hin amanuu addaan baasuf.

Kitaabban Wabii

[Sharih Usuuli salaasa](#) Fuula 103-104 Ibn Useymiin

[Taysirul Kariimil Rahmaani fii tafiiri Kalaamil Mannaani](#)—Fuula 654, 295

Abdurahmaan Naasir Sa'dii

Tafsiir bn-kasiir 3/302

Zaadil masiir-Ibn Jawzi-fuula 1394-Daru Ibn Hazm

[2] [Kitaabu Ruuh](#)-Imaamu ibn al-Qayyim fuula 149

Jiraachu Azaaba fi Qananii Qabrii

Azaabni fi qananiin qabrii wanta geeybi irraa waan ta'eef nafseen /ruuhiin nama du'e qofti akka beektu fi namoonni biroo ijaan arguu akka hin dandeenye kaasne jirra. Namoonni gariin wanta ijaan hin mul'annee (geeybi) kana ijaan arguu yommuu barbaadan, qabrii banuun yaalan. Garuu azaaba fi qananii qabrii jedhame hin argine. “Qabrii bal'attuu fi dhiphattu hin argine, qaamni nama du'ee akkuma duraatti jira. Meeti ree azaabni qabrii?” Kana bu'uura godhachuun azaabni fi qananiin qabrii hin jiru jechuun ofillee dhamaasanii namallee dhamaasu. Har'a In sha Allah shakkii fi dhama'iinsa kana saaquf ni yaalla.

Azaabni fi qananiin qabrii jiraachuu karaa afuriin mirkaneessun ni danda'ama:

1-Shari'i- kana jechuun Qur'aanni fi Hadiisni Nabiyyii (SAW) azaabni fi qananiin qabrii akka jiru beeksiisanii jiru.

Ibn Abbaas akka gabaasetti, Ergamaan Rabbii (SAW) qabriiwwan lama bira darban. Ergamaan Rabbii (SAW) ni jedhan, “**Isaan lamaan kunniin azzabamaa jiru, [dhiisuf] wanta guddaaf kan azzabamanii miti. Tokkoffaan jettee jettee olii gadiin deema, lamaffaan, fincaan irraa of hin eegu.**” Sahiih Al-Bukhaari 1361 fi Sahiih [Muslim 292](#)

2-Hiss (wanta namni ijaan arguu fi qaamota miirotaatin hubatamuu)- Namni rafuu kamiyyuu abjuu ni arga. Tarii abjuu isaa keessatti qananii isa gammachisu keessa ta'uu danda'a. Osoo rafuu nyaata mi'aawa nyaata, bakka bal'aa fi bareedaa seena. Faallaa kanaa, namni biraa immoo osoo azzabamuu (adabamuu) abjuun ni arga. Tarii osoo bofni isa ari'u, ibiddi isa gubuu, iddoo dhiphaa seenun osoo rakkatu ni arga. Inuma adabbii fi rakkoo kana irraa kan ka'e yeroo hirriba keessaa itti dammaqutu jira. Akkasumas, adabbiin kuni yeroo qaama isaa irratti mul'atutu jira.

Namoonni nama rafu kana siree (algaa) irra jiraachu isaa ni beeku. Garuu osoo inni rafuu adabbii inni adabamaa jiru hin argan. Yeroo hirribaa ruuhin ykn nafseen ni adabamti. Tarii adabbiin kuni gara qaamattis ce'uu ni danda'a. Hirribni obboleessa du'aati. Kanaafi, Rabbiin subhaanahu wa ta'aala "hirriba" wafaat (du'a) jechuun moggaase.

﴿اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا فَيُمْسِكُ الَّتِي قَضَىٰ عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْأُخْرَىٰ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾ ﴿١٤﴾

“Rabbiin nafsee yeroo du’a ishii ni fudhata; tan duuti hin gahinis hirriba ishii keessatti [ni fudhata]. Ergasii, tan du’a itti murteesse ni qaba (ni hanbisa). Tan biraa (tan du’a irratti hin murteessine) immoo hanga beellama beekkamaatti gadi dhiisa. Dhugumatti, kana keessa warra xinxallaniif mallattooleetu jira.” Suuratu Az-Zumar39:42

Gola Seenaa Irraa

Gaafa tokko dubartiin harkii ishii naafa taa’e (laamshaye) gara Aa’ishaa (radiyallahu anhaa) dhufte. Dubartoonni achi jiran xiyyeefannoo itti kennu jalqaban. Ergasii dubartiin tuni Aa’ishaan akkana jetteen, “Harka kiyya kanaaf malee homaafu si bira hin dhufne. Abbaan kiyyaa nama arjaa ture. Hirriba osoo rafuu abjuun kuusaa bishaanii irra namoota meeshaa dhugaatii harkaa qaban arge. Nama gara isaanii dhufe ni obaasu. Abbaa kiyya argee akkana jedheen, “Haati tiyya eessa jirtii?” Innis ni jedhe, “Ilaali!” Anis nan ilaale. Yommuu ilaalu, haadha tiyya irra dasee (uffata cittuu takka) malee homaa ishii irra hin jiran. Abbaan kiyya ni jedhe, “Dasee tanaa fi sa’a qalan irraa cooma takka malee ishiin gonkuma sadaqattee hin beektu.” Haati tiyya “Waa axashaa (Ee Dheebu kiyya!)” osoo jettuu coomni tuni baqfamuun ittiin reebamti. Ani meeshaa bishaanii fuudhun ishii obaase. Namni tokko dhufee akkana jedhe, “Eenyutu ishii obaase, harka isaa Rabbiin haa gogsu!” Kunoo akkuma argitu kana harki kiyya akkana ta’e.[\[1\]](#)”

Dubartii tana qofaa mitii, warri keenyaa fi namoonni naannoo keenya jiran nama erga du’ee booda azzabamu abjuun ni argu. Namni kuni yeroo addunyaa irra jiraatu badii adda addaa kan hojjatu fi Rabbiif kan hin ajajammedha.

Wanti asirraa barannu azaabni qabrii dhugaa akka ta’ee fi ruuhin (nafseen) tuni erga qaaman addaan baate akka azzabamtuu ykn qanani’ooftudha. Akkasumas, wanta badaa hojjachuu fi Rabbiif ajajamuu diduun azaaba qabriitti akka nama geessu ni baranna. Seenaa armaan olii caalaa dhibbaan dhibbatti dhugaa kan ta’e

abjuu Nabiyyiiti. Abjuun Nabiyyoota wahyii (beeksisa) Rabbiin irraa waan ta'eef sobni itti hin seenu. Hadiisa Samurah bin Jundub gabaase keessatti Ergamaan Rabbii (SAW) namoota badii adda addaa hojjachuun adabaman abjuun arganii jiru. Hadiisni dheeraa waan ta'eef hunda isaa asitti hiikun barreefamni waan dheeratuuf, liinki kana irraa dubbisuu dandeessu.

<https://sunnah.com/bukhari/91/61>

3-Aqliin (sammuun)- namni rafuu hirriba keessatti abjuu guyyaa adiin haqa ta'u ni arga. Tarii Nabiyyii (SAW) abjuun amala isaa irratti arguu danda'a. Namni Nabiyyi amala (sifaah) isaa irratti argee dhugaan isa argee jira. Kana waliinu namni rafu, osoo gola isaatii fi siree irra jiruu wanta argee irraa baay'ee fagoodha. Yoo kuni haala addunyaa keessatti kan ta'u ta'e, haala Aakhirah keessatti ta'uu irraa maaltu isa dhoowwaa?

4- Muxannoo namootaa- namoonni hundi nama du'e yeroo adabamuu haa arguu baataniyyuu malee yeroo tokko tokko namoonni gariin adabbii qaama isaa irratti ni argu. Seenaa fi naannoo keenyatti namoonni qaamni isaanii jijjiramee fi qabrii isaanii keessatti bofni argame ni jiru. Kuni wanta Rabbii fi Ergamaan Isaa jedhan kan dhugoomsudha.

Kanaafu, azaabni fi qananiin qabrii dhugaadha. Garuu namoonni dhugaa kanatti hin amanne, "Osoo nama du'e irraa biyyee haane (saaqne), qabrii bal'innaa fi dhiphinnaan jijjiramtu hin arginu." yaada jedhu irratti hundaa'un azaaba qabrii kijibsiisu. Deebiin kanaa maal ta'inna ree? Deebin isaa karaa baay'eeni. Garuu isaan keessaa:

1ffaa-Shubahaata (fafakeessaa) akkanaatin wanta shari'aan ittiin dhufe faalleessun hin danda'amu. Osoo namni fafakkeessaa kanatti xinxallee, soba akka ta'e ni beeka.

2ffaa-Haalli barzakha dhimma geeybi ijaan hin mul'anneedha. Osoo ijaan mul'ate silaa faaydan geeybitti amanuu ni dhabamaa ture. Namoonni geeybitti amananii fi namoonni kijibsiisan wal qixxaatu turan.

3ffaa-Azaaba fi qananiin qabrii, bal'innaa fi dhiphinna ishii, nama du'ee malee kan biraa hin hubatu. Kuni akka nama hirriba keessa jiruuti. Namni gola keessatti osoo siree irra rafuu abjuun iddoo bal'aa fi gammachiisaa yommuu seenee gammadu ni

arga. Ammas, iddoo dhiphaa fi rakkoo yommuu seene rakkatu ni arga. Garuu iddoon inni rafuu hin jijjiramne. Namoonni siree isaa irratti "Qaamni isaa nagaha kan homaa hin jijjiramne ta'uu" beeku. Bakka bal'atu fi dhiphatu hin argan. Kana hunda kan argu nama rafu qofa. Hirribni obboleessa du'aa waan ta'eef namni du'ees haaluma kana. Asitti haalli nama du'ee fi nama rafuu karaa hundaan wal fakkaata jechuu miti. Haala nama du'ee hundarra kan beeku Rabbuma.

4ffaa-Hubannaan ilma namaa hanga Rabbiin (subhaanahu wa ta'aalaa) isa dandeesisee irratti kan daangeefameedha. Namni wantoota addunyaa irra jiran guutuu hubachuu hin danda'u. Fakkeenyaaf sheyxaanaa fi Jinnii ilmi namaa ijaan arguu hin danda'an. Yeroo dachii keessa deemanii fi balleessaa adda addaa raawwatan nuti arguu hin dandeenyu. Namoota Jinniin qabde maal akka ta'an tarii baay'een keenya ni beekna. Rabbiin subhaanahu wa ta'aalaa ni jedha:

﴿يَبْنِيْ اٰدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمْ الشَّيْطٰنُ كَمَا اَخْرَجَ اٰبَوَيْكُمْ مِّنَ الْجَنَّةِ
يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْءَ تِهْمًا اِنَّهٗ يَرٰكُمْ هُوَ وَقَبِيْلُهٗ مِنْ
حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ اِنَّا جَعَلْنَا الشَّيْطٰنَ اَوْلِيَّاءَ لِلَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿٢٧﴾﴾

“Yaa ilmaan Aadam! Akka abbaa fi haadha keessan qaama saalaa isaanii isaanitti mul’isuuf uffata isaanii isaan irraa mulquun Jannata keessaa isaan baasetti sheyxaanni akka isin hin qorre (hin mokkorre). Dhugumatti inni fi gosti isaa iddoo isin isaan hin argine irraa isin argu. Nuti, isaan hin amanneef sheyxaanota jaalalle goonee jirra.” Suuratu Al-A’araaf 7:27

Guduunfaa

➡Qabrii keessatti qananiin ykn adabbiin kuni ruuhi fi qaama isaa ni dhaqqaba. Ruuhin (nafseen) erga qaaman addaan baate booda tan qananiifamtu ykn azzabamtu taate ni turti. Garuu yeroo garii ruuhin qaaman wal qunnamuun qananiin ykn adabbiin isaan lamaanu dhaqqabu danda’a. Guyyaa Qiyaamaa guutumaan guututti ruuhin gara qaamaa deebi’uun qabrii keessaa kaafamu. [2]

➡Namni osoo rafuu waan gaarii arguun ni gammada. Ammas, waan badaa

keessa ta'uun ni rakkata. Iddoo dhiphoo seenun yommuu iyyuu fi rakkatu of arga. Garuu iddoon inni rafuu kan dhiphatuu fi bal'atuu miti. Rakkinna yeroo hirribaa inni dhandhamaa jiru namoonni naannoo isaa jiran hin argan.

➡ Haaluma kanaan, qananii fi adabbii nama du'ee arguu hin danda'an.

➡ Hirribni obboleessa du'aati.

Kitaabban Wabii:

[Sharih Usuuli salaasa](#) Fuula 108-109 Ibn Useymiin

[1] [Kitaabu Ruuh](#)-Imaamu ibn al-Qayyim fuula 546-547

[2] [Madda olii](#) fuula 149

Guyyaa Qiyaamaa

Yoomul Aakhirah (Guyyaa Dhumaa)-jechuun guyyaa Qiyaamaa namoonni du'an qorannoo fi mindaaf itti kaafamaniidha. Aakhira jechuun dhuma ykn xumura wanta tokkoo jechuudha. Guyyaan Qiyaamaa guyyaa Aakhirah jedhamee kan waamameef yommuu warri Jannataa Jannata keessa qubatan, warri ibiddaa ibidda keessa seenan isa booda guyyaan biraa waan hin jirreefi.[1]

Guyyaa Qiyaamatti seenun dura mee hariiroo Guyyaan Qiyaamaa hundeewwan imaanaa biroo waliin qabu haa ilaallu. Rabbiin subhaanahu wa ta'aalaa samii, dachii fi wantoota isaan keessa jiran kaayyoo malee hin uumne. Nuti beeknes dhiisnes kaayyoo guddaa itti uumeef qaba. Uumamtoota kanniin keessaa gara ilma namaatti yoo dhufne, ilmi namaa uumama kabajamaa fi kaayyoo guddaaf kan uumameedha.

Khaaliqni dachii fi samii ilmaan namaa dachii keessa isaan gochuun kaayyoo guddaa tokko akka gahaniif marsaa adda addaa keessa akka darban isaan taasise. Namni kaayyoo ykn galma tokko gahuuf qormaataa fi wanta qormaata darbuuf isa gargaaran barbaachisaa miti ree? Qormaata malee kaayyoo tokko gahuun ni danda'amaa? Rabbiin Beekaa fi Ogeessa ta'e ilmaan namaa qormaata keessa darbuun galma tokko akka gahan murteesse. Mee amma wanti ilmi namaa ittiin qoramuu fi gahuumsa (firii qormaata) isaa haa ilaallu.

1. Qormaata (Ibtillaa'a)

Qormaata jechuun wanta gaarii fi badaa, dadhabaa fi jabaa, kijibaa fi dhugaa addaan baasu fi gingilchuuf wanta namni ittiin qoramuudha. Qoruu jechuun immoo dadhabbinna, jabinna fi amala keessaa biroo ifa baasudha. Jireenya tana keessatti qormaanni bifa adda addaa qaba. Rabbiin olta'aan ilmaan namaa kaayyoo uumamaniif galmaan akka gahan karaa adda addaatiin isaan qora. Kaayyoon itti uumamaniif Rabbiin qofa gabbaruudha. Rabbiin ni jedha:

﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِۖ﴾

“Jinnii fi ilma namaa akka Ana qofa gabbaraniif malee hin uumne.” Suurat Az-Zaariyaat 51:56

Rabbiin gabbaruun galma kan gahuu qormaatanii. Ibaadaa ykn gabbarrii jechuun **ajaja Rabbiitti buluu fi wanta Inni dhowwe irraa dhowwamuudha**. Jecha biraatin dirqamoota Rabbiin itti nama ajaje bakkaan gahuu (hojjachuu) fi haraama (wantoota dhowwamaa) dhiisudha. Akkuma afaan keenyaattu yoo ilaalle, gabrummaa (ubudiyyah) jechuun wanta bulchaan ykn gooftaan itti ajaje hunda hojjachuu fi wanta inni dhoowwe dhiisudha. Gabricha jechuun nama bulchaa ykn gooftaa isaatiif ajajamuudha. Gabrichi wanta bulchaan isaa itti ajaje ni hojjata, wanta inni irraa dhoowwe ni dhiisa. Haaluma kanaan, gabricha Rabbii jechuun nama wanta Rabbiin itti ajaje hojjatuu fi wanta Inni irraa dhoowwe dhiisudha.

Akkuma barataan daree qormaataa yommuu seenu, jabinnaa fi laafinna isaa ilaaluf fuundura isaa waraqaan qormaataa kaa’amu, ilmaan namaa fuunduras dachii tana keessa qormaanni isaaniif kaa’ame jira. Akka ifa ta’uuf, daree qormaataa akka addunyaa tanaatti haa ilaallu. Gaafilee waraqaa qormaataa irra jiran immoo akka wantoota namoonni ittiin qoraman kanneen akka qabeenyaa, hiyyummaa, sodaa fi kan kana fakkaatanitti haa ilaallu.

Kanaafu, akkuma waraqaa irra gaafileen adda addaa jiran, dachii tana keessas wantoonni nama qoran baay’etu jira⁴. Rabbiin subhaanahu wa ta’aalaa akkana jedha:

﴿إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لَّهَا لِيَبْلُوهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًاۖ﴾

“Dhugumatti, Nuti isaan irraa eenyutu akka tolchee hojjatu qoruuf waan dachii irra jiru isheef miidhaginna taasifne.” Suuratu Al-Kahf 18:7

⁴ Bal’innaan barruulee “Jireenyi Maaliif uumamte?” jedhu sammubani.com irraa ilaalaa.

Rabbiin subhaanahu wa ta’aalaa wantoota dachii irra jiran kanneen akka nyaataa fi dhugaati mi’aawaa, manneen, konkolaataa, biqiltoota, warqii, meetii, horii, telefoona fi wantoota biroo nafseen namaa jaallattuu fi itti rarraatu hunda dachiif miidhaginna godhe. Kaayyoon kana godheef ilmaan namaa qoruun eenyutu hojii irra gaarii akka hojjatu ilaalu fi ifa baasufi. Ergasii jazaa isaaniif kafaluuf. Ergamaan Rabbiin (SAW) akkana jedhan:

“Dhugumatti addunyaan mi’ooftuu fi magariisadha. Akkamitti akka hojjattan ilaaluuf Rabbiin addunyaa tana keessatti bakka isin buusa...”
[Sahiih Muslim 2742](#)

Hiika ibaadaa keessaa kan biraa, “Gabbarrii (ibaada) jechuun maqaa walii-galaa dubbii irraa, hojii keessaa(dhoksaa) fi alaa (ifaa) irraa wanta Rabbiin jaallatu fi itti gammaduudha. Hojiin gaariin hojii gaarii kan jedhamu yoo Rabbiif jedhame hojjatamee fi sunnaa Nabiiyyii Isaa (SAW) yoo hordofaniidha.

Kanaafu, kaayyoon qormaataa ilmaan namaa gabbarii (ibaadaa) galmaan akka gahaniif. Qormaanni kuni bakka lamatti qoodama. Tokko wanta gaggaarii lubbuun jaallattu, lammaffaa wanta badaa lubbuun jibbituudha. Rabbiin wanta gaggaarii namoonni jaallatan isaaniif kennuun galata (shukrii) isaanii ni qora. Kana jechuun yommuu waan gaarii isaaniif kennu “ni galateefatan moo hin galateefatan” jedhee isaan ilaalu fi ifa baasuuf wanta gaggaarii isaan jaallataniin ni qora. Akka fakkeeniyatti Nabii Suleymaaniif Rabbiin beekumsa, qabeenya, aangoo fi mootummaa guddaa kenneef. Garuu Suleymaan maal akka jedhe beektu? Wanta Nabii Suleymaan (aleyh salaam) jedhe Qur’aanni akkana jechuun nuuf hima: **“...Kuni tola Gooftaa kiyya irraa ta’eedha. Akka ani Isa galateefadhu moo hin galateefanne na qoruuf [qananii kana naaf kenne]. Namni [Rabbiin] galateefate, kan inni galateefatu lubbuma ofiitiif. Namni kafaes [lubbuma ofii miidha]. Dhugumatti Gooftaan kiyya Dureessa Arjaadha.”** (Suuratu Al-Naml 27:40)

Akka mootota wallaaltootaa Nabii Suleymaan (Aleyh salaam) mootummaa, aangoo fi dandeetti isaatiin hin goowwomne. Garuu inni wantoonni kunniin Gooftaa isaa irraa qormaata akka ta’an ni bare. Qananii argate kana irratti “galata ni galcha moo hin galchu” jechuun sodaate. Ergasii Rabbiin galata namaatti kan itti hin fayyadamne ta’u ifa godhe. Faaydan galata galchuu namuma galata galche irratti deebi’a. **“Namni [Rabbiin] galateefate, kan inni galateefatu lubbuma ofiitiif. Namni kafaes [lubbuma ofii miidha]. Dhugumatti Gooftaan kiyya**

Dureessa Arjaadha.” Rabbiin hojii namni hojjatu fi galata inni galchu irraa dureessa. “Arjaadha” keeyri (gaarii) baay’ee kan qabuu fi keeyri kanaan nama galata galchu fi hin galchine haguuga. Garuu shukriin (galata galchuun) qananiin amma jiruu akka itti fufuu fi qananii bade akka argataniif sababa ta’a. Qananii irratti galata galchuu dhiisun (kafaruun) immoo qananiin suni akka badu taasisa⁵.

Lamaffaa wanta badaa namoonni jibban isaanitti buusun sabrii (obsa) isaanii qora. Rabbiin ni jedha:

﴿وَلْتَبْلُوْنَكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ
وَالثَّمَرَاتِ ۚ وَبَشِّرِ الصَّابِرِيْنَ﴾^{١٥٥}

“Dhugumatti Nuti sodaa fi beela irraa wanta tokkoon, akkasumas qabeenya, lubbuu fi fuduraale irraa hirdhisuun isin morkorra (qorra). Warra obsan gammachiisi.” Suuraa Al-Baqaraa 2:155

Obsuun, Rabbiin galateefachuun, yeroo rakkoo fi toltu Isa kadhachuun, gara Isaatti deebi’uun, Isarratti hirkachuun hojii keessaa (qalbii) Rabbiin jaallatuudha. Namni wanta badaa yommuu qoramu, Rabbiin ni kadhata, Isaaf gadi of qaba, Isarratti hirkata. Ammas, yommuu badii dalaguu, gara Rabbii deebi’uun araarama kadhata, adabbii Isaa sodaachuun imimaan dhangalaasa. Kunniin hundi ibaadadha. Kanaafu, osoo qormaanni jiraachu baate silaa kaayyoon namni uumameef galma hin gahuu jechuudha. Fakkeenyaaf, wanti badaa namni jibbu osoo addunyaa irra jiraachu baate, silaa namni akkamitti Rabbiin kadhata, Isaaf gadi of qabaa? Akkamitti gara Isaatti fiigun Isarratti hirkataa?

2. Qormaata keessa darbuuf wanta isaan gargaaru

Rabbiin subhaanahu wa ta’aalaa ilmaan namaa qajeelcha malee dirree qormaatatti isaan hin dhiisne. Wantoota qormaata kana keessa darbuuf isaan gargaaran karaa adda addaatin isaaniif qopheessee jira. Isaan keessaa:

⁵ Tafsiiru Sa’diyy fuula 709

Fedhii isaaniif kennuu- fedhii waan gaarii hojjachuu fi waan badaa irraa of qabu isaan keessatti uumee jira. Rabbiin ilmaan namaa waan gaarii ykn badaa akka hojjatan isaan hin dirqisiisu. Garuu fedhii hojii barbaadan hojjachuu isaan keessatti uumee jira.

Sammuu, dhageetti fi argituu isaaniif kennuu- waan gaarii fi badaa akka addaan baafatan sammuu (aqlii), dhageetti fi argituu isaaniif kennee jira. **Dandeetti isaaniif kennuu-** wanta filatan akka hojjatan dandeetti (humna) isaaniif kennee jira. Garuu dandeettin namootaa wal-qixaa miti.

Wantoonni armaan oli sadan wanta uumamaan isaan keessatti uumamaniidha. Wantoonni kunniin gahaa waan hin taaneef wantoota lama isaaniif dabale. Isaaniis, Kitaaboota buusu fi Ergamtoota erguudha.

Kaayyoon namni itti uumameef galma gahuuf wantoonni lamaan kunniin barbaachisodha. Duratti, ibaadaa jechuun dubbii fi hojii keessaa alaa Rabbiin jaallatudha jennee jirra. Dubbii fi hojii Rabbiin jaallattu kan ittiin beekan karaa kitaabotaa fi Ergamtootatiin malee karaa biraatin ta'uu danda'aa? Sammuu fi fedhiin namaa wanta Rabbiin jaallatu hunda beeku danda'aa? Dabalataan, akkuma duratti jenne hiikni ibaadaa biroo wanta Rabbiin itti ajajee hojjachuu fi wanta Inni irraa dhoowwe dhiisudha. Wanta Rabbiin itti ajajee fi irraa dhoowwe akkamitti akka hojjatamu ykn irraa of dhoowwan karaa kitaabotaa fi Ergamtootatiin malee karaa biraatin beekun ni danda'amaa?

Gabaabumatti, wanta Rabbiin jaallatu fi jibbu, wanta adabbitti nama geessu fi badhaasa argamsiisu, kitaabban buusu fi ergamtoota erguun ibsee jira. Kuni qormaataa dachii keessatti isaaniif dhiyaate akka darban isaan taasisa.

3. Jazaa (mindaa wanta hojjataa turanii= firii Qormaataa)

Akkuma fakkeenya jalqabaa keessatti kaasne, barataan qorumsa qorame firii qormaataa beeku qabaa miti ree? Haaluma kanaan, ilmaan namaa dachii keessatti qoramaniis firii qormaataa beekun dirqama ta'a. Rabbiin subhaanahu wa ta'aalaa namoota qoree osoo jazaa (mindaa) isaaniif hin kafalin biyyee ta'anii akkanumatti isaan dhiisaa? Subhaanallah (Rabbiin qulqullaa'e)! Guyyaan namni hundi firii wanta hojjataa turee itti beeku Guyyaa Qiyaamaa jennaan.

Guyyaan Qiyaamaa guyyaa ilmaan namaa hundii bakka itti tursifaman keessaa kaafamuun bakka tokkotti walitti qabamaniidha. Bakki itti tursifamaa turan qabarii (awwaalcha). Bakki itti walitti qabamaan dachii wal-qixxaa'a bu'aa bayii homaatu hin qabneedha. Kaayyoon isaan walitti qabamaniif firii ykn mindaa wanta hojjataa turanii beekun takkaa gara Jannataa takkaa immoo gara Jahannam deemudha. Qur'aana keessatti,

﴿كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَإِنَّمَا تُوَفَّوْنَ أَجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فَمَنْ زُحِرَ عَنْ
النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ﴾^{١٨٥}

“Lubbuun hundi du’a ni dhandhamti. Mindaawwan keessanis guutumaatti kan argattan Guyyaa Qiyaamati. Namni ibidda irraa fageeffamee Jannata seensifame, dhugumatti milkaa’eera. Jireenyi duniyaas meeshaa gowwoomsaa qofa.” (Suuratu Ali-Imraan 3:185)

Addunyaa tana keessatti mindaa wanta hojjatanii guutumaan guututti argachuun hin danda’amu. Sababni isaas, yeroon qormaataa hin xumuramne. Kana jechuun dhumti addunyaa ykn Guyyaan Qiyaamaa hin dhufne. Yeroon qormaataa yoo xumurame Qiyaamaan ni dhaabbatti, ergasii jazaan (mindaan kafaluun) ni jalqabama. Namoonni Qiyaamatti hin amanne dhugaa kana ni kaadu. Rabbiin ni jedha:

﴿رَعِمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَن لَّنْ يُبْعَثُوا قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي لَتُبْعَثُنَّ ثُمَّ لَتُنَبَّؤُنَّ بِمَا
عَمِلْتُمْ وَذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ﴾^٧

“Isaan kafaran [erga duunee booda] hin kaafamnu jechuun odeessan. Jedhi, “Eeyyen! Gooftaa kiiyyatti kakadhe! Dhugumatti isin ni kaafamtu; ergasii wanti dalagdan hundi isinitti himama. Sunis Rabbiin irratti laafadha.” (Suuratu at-Taghaabun 64:7)

Gunduunfaa

- ➡ Ilmaan namaa addunyaa tana keessatti kaayyoo uumamaniif galmaan akka gahaniif qormaata adda addaan qoramu.
- ➡ Kayyoon ilmi namaa itti uumameef Rabbiin qofa gabbaruudha.
- ➡ Rabbiin gabbaruu (ibaadah) jechuun wanta Inni ajajee hojjachuu fi wanta Inni irraa dhoowwe dhiisudha. Ammas, hiikni biraa, hojii fi dubbii keessaa alaa irraa wanta Rabbiin jaallatuudha.
- ➡ Kaayyoon ilma namaa irraa barbaadame kuni qormaata malee bakka waan hin geenyef wanta gaarii fi badaa ni qoramu. Fakkeenyaaf, qabeenya, ijoollee, dhibee, waraana, hiyyummaa fi kkf qormaata ilmi namaa ittiin qoramuudha.
- ➡ Wanta gaariin qoramuun galata galchu fi galchu dhiisu isaanii ifa baha. Wanta badaa qoramuun obsi isaanii ifa. Galata galchuu fi obsuun immoo ibaadadha. Kanaafu, osoo wanti gaarii fi badaa jiraachu baate silaa ibaadana lamaan kunniin galma hin gahanii jechuudha.
- ➡ Ilmaan namaa qormaata kana darbuuf wanta isaan gargaaran Rabbiin (SW) isaaniif qopheessee jira.
- ➡ Fedhii, sammuu, dhageetti, argituu fi dandeetti isaaniif kenne. Qormaanni maal akka ta'e, adabbiin nama qormaata kufee, badhaasni nama qormaata darbee maal akka ta'ee fi akkamitti akka darban kitaabban buusu fi Ergamtoota erguun ibsee jira.
- ➡ Rabbiin subhaanahu wa ta'aalaa ilmaan namaa qoree akkunamatti waan hin dhiifneef guyyaa firii qormaata isaanii itti beekan qaxaree (beellamee) jira. Guyyaan kunis Guyyaa Qiyaamati.
- ➡ Namoonni Guyyaa Qiyaamaa wanta hojjataa turan takka takkaan erga isaanitti himamee booda, jazaan (mindaan ykn adabbiin) isaaniif kafalama.
- ➡ Namni amanee fi hojii gaarii hojjataa ture gara Jannataa, namni kafaree immoo gara Jahannam deema. Kuni gahuumsa ilma namaa isa dhumaati.

Kitaabban wabii:

[\[1\] Sharih Usuuli salaasa](#) Fuula 100 Ibn Useymiin
[al-aqiidatul Islaamiyyatu wa usuusuhaa](#) By Abdurahmaan Hasan Madiniyyi,
fuula 509-517
[al-ubudiyata Fuula 6](#)

Aakhiratti Amanuu

Aakhiratti amanuun hundee iimaanaati fi nama kaafiraaf mu'mina addaan baasudha. Mu'minni Rabbii fi Aakhiratti amanuun mu'mina yommuu jedhamu, kaafirri immoo nama Rabbii fi Aakhiratti amanuu dideedha. Garuu Aakhiratti amanuu jechuun “Lubbuun namaa Jannata ykn Jahannamiin seentee qaamni immoo lamuu hin deebifamu jechuudhaa?” Namni akkana jedhee yaadu yoo jiraate kuni Aakhiratti amanuu hin jedhamu. Kanaafu, namni yaada dogongoraa kana akka sirreessuf Aakhiratti amanuun maal akka ta'ee haala armaan gadiitiin ilaalu dandeenya.

[**Hubachiisa:** Rabbiin Qur'aana keessatti maqdhaala Nu ykn Nuti jedhu ni fayyadama. Kuni baay'inna hin agarsiisu. Kana irra, Guddinna fi Kabaja agarsiisa. Arabiffa keessatti, namni tokko hojii tokko yommuu hojjatu Nuti jedhe fayyadamuun wanta baratameedha. Rabbiin Tokkicha wanta hundaa adda hojjatuudha. Kanaafu, Nuti yommuu jedhu Kabajaa fi Guddinna Isaa agarsiisaa malee baay'inna hin agarsiisu.]

Aakhiratti amanuun wantoota sadii of keessaa qaba.

1ffaa- Ka'uumsatti amanuu (Al-Iimaanu bil Ba'as)

Kana jechuun yommuu xurunbaan lammataa afuufamu namoonni du'an kaafamuudha. Namoonni miila duwwaa kophee hin qabne, qaama qullaa hin uffannee fi kan hin kittaanne ta'anii Gooftaa aalamaa fuundura murtiif dhaabbatu. Rabbiin (subhaanahu wa ta'aalaa) ni jedha:

﴿كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَعَدَّا عَلَيْنا إِنَّا كُنَّا فاعِلِينَ﴾

"Akkuma uumama duraa jalqabnetti isa deebifna. [Kuni] waadaa Nu irra jiruudha. Dhugumatti Nuti ni hojjanna." suuratu Anbiyaa 21:104

Kana jechuun uumamtoota deebisuun akkuma yeroo jalqabaa isaan uumneti. Jalqaba uumamtoonni homaa hin turre. Rabbiin subhaanahu wa ta'aalaa uumamtoonni wanta tokko kan hin turre ta'anii osoo jiranu isaan argamsiisee akkuma san lamuu isaan deebisa. “[Kuni] **waadaa Nu irra jiruudha. Dhugumatti Nuti ni hojjanna.**” Kana jechuun wanta waadaa galle hojii irra oolchina. Dandeettin Rabbii guutuu waan ta'eef wanti Isa dadhabsiisu tokkollee hin jiru. Wanta duraan hin jirre uumuun kan Isa hin dadhabsiisin (hin dhibin) akkamitti wanta bade lamu deebisuun Isa dhibaa?

Erga du'anii ka'uun dhugaa mirkanaa'aa Qur'aanni, sunnaa fi wali galteen Muslimootaa agarsiisudha. Rabbiin subhaanahu wa ta'aalaa ni jedha:

﴿ثُمَّ إِنَّكُمْ بَعْدَ ذَلِكَ لَمَيِّتُونَ ﴿١٥﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ تُبْعَثُونَ ﴿١٦﴾﴾

“Ergasii isin sana booda ni duutu. Ergasii dhugumatti isin Guyyaa Qiyaamaa ni kaafamtu.” Suuratu Al-Mu’minuun 23:15-16

Ergamaan Rabbii (SAW) akkana jedhan:

يُحْشَرُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ خُفَاءَ عُرَاءَ غُرْلًا

“Guyyaa Qiyaamaa namoonni miila duwwaa, qullaa fi kan hin kittaanamne ta'anii walitti qabamu.” [Sahiikh Muslim 2859](#)

Akkasumas, Muslimoonni ilmaan namaa erga du'anii booda akka kaafaman irratti walii galanii jiru. Kuni hikmaadhaan wanta barbaachisuudha. Rabbiin olta'aan ilmaan namaa wanta gaarii akka hojjatanii fi wanta badaa akka dhiisan karaa Ergamtootatiin isaan ajaje jira. Kanaafu, wanta hojjataniif Guyyaa itti mindeefaman murteesse jira. Rabbiin ni jedha:

﴿أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ ﴿١١٥﴾﴾

“Sila Nuti taphumaaf waan isin uumnee fi gara Keenyatti kan hin deebifamne ta'uu ni yaaddu?” (Suuraa Al-Mu’uminuuna 23:115)

2ffaa- Qorannoo fi Jazaatti amanuu (Al-Iimaanu bil-hisaabi wal jaza'a)

Jazaa jechuun mindaa ykn adabbii namni tokko wanta hojjateef argatuudha. Gabrichi hojii isaatiif ni qoratama. Ergasii hojii gaarii yoo hojjatee fi ulaagaalee yoo guute, ni mindeefama, ta'uu baannan ni adabama. Qur'aanni, sunnaah fi walgalteen Muslimoota kana ni agarsiisu.

Rabbiin olta'aan ni jedha:

﴿إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ ﴿٤٥﴾ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ ﴿٤٦﴾﴾

“Dhugumatti deebiin isaanii gara Keenya. Ergasii, qorannoon isaanii Nurra jira.” Suuratu Al-Gaashiyah 88:25-26

Kana jechuun uumamtoonni gara Rabbi deebi'uun Guyyaa Qiyaamaa qorannoof walitti qabamu. Gaariis ta'i badaa wanta hojjataa turaniif ni qoratamu. Ergasii, mindaan isaaniif kafalama. Rabbiin subhaanahu wa ta'aalaa ni jedha:

﴿مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى إِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦﴾﴾

“Namni toltuun dhufe, isaaf [toltuu] ishii fakkaattu kudhantu jira. Namni hamtuun dhufe, inni fakkaattuu ishii malee hin mindeefamu. Isaaniis hin miidhamanu.” Suuratu Al-An'aam 6:160

Kana jechuun namni dhugaan amanee fi toltuu hojjatee Guyyaa Qiyaamaa dhufe, isaaf toltu san kan fakkaattu toltuu kudhantu isaaf jira. Kanaafu, mindaan isaa isaaf baay'ata. Namni hamtuu hojjatee Guyyaa Qiyaamaa dhufe immoo hamtuun isaaf hin baay'attu. Hamtuu (badii) hojjate qofaaf adabama.

Rabbiin (subhaanahu wa ta'aalaa)ni jedha:

﴿وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَمَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَإِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا وَكَفَى بِنَا حَاسِبِينَ ﴿١٧﴾﴾

“Nuti Guyyaa Qiyaamaatiif madaala haqaa lafa keenya. Lubbuun takkas homaa hin miidhamtu. Yoo waan ulfinna hanga firii raafuu qabus ta’e, Nuti ishii ni fidna. Qorannaafis Nuti gahoodha.”Suuratu Al-Anbiya 21:47

Kana jechuun Rabbiin subhaanahu wa ta’aalaa namoota hundaaf mindaa kafaluuf Guyyaa Qiyaamaa madaala haqaa dhaaba (lafa kaaya). Hojiin namni hojjate hundi ni madaallama. Hojiin isaa xiqqeenya irraa kan ka’e osoo hanga firii raafuu ykn xaafii taateyyuu Rabbiin ni fida. Eenyullee waan gaarii hojjate irraa hir’ifamuun ykn waan badaa hojjateen ala badiin biraa isatti dabalamuun hin miidhamu.

Namni wanta hojjateef qoratamuu fi mindaan isaaf kafalamuun haqa eenyullee hin kaanne (hin kijibsiisnedha). Mee amma of haa gaafannu, namni aangoo qabu hojjattoota isa jala jiran wanta tokko akka hojjatan ni ajaja. Dhumaratti abbaan aangoo (maanejarrii) kuni hojjattoonni kunniin wanta san hojjachuu fi hojjachu dhiisu isaanii gaafate mindaa ni kafalaaf moo ni dhiisa? Bu’aa wanta hojjatanii osoo hin gaafatin mindaa kafaluufi danda’aa? Mindaa kan hin kennineef yoo ta’e, wanta sanitti ajajuun bu’aan isaa maaliidhaa? Eeti, maanejarri hojjattoota wanta tokkotti ni ajaja. Hojii isaanii irratti hundaa’e mindaa kafalaaf.

Rabbiin subhaanahu wa ta’aala fakkaata hin qabnee fi kana hundaa olta’e namoota wayitti ajajee dhumarratti jazaa (mindaa) osoo isaanii hin kenniin ni dhiisaa? Subhaanallah! (Rabbiin qulqullaa’e)! Dhugumatti, wanta itti ajaje hojjachuu fi hojjachuu dhiisu isaanii dhumarratti ni gaafata ykn ni qorata. Ergasii hojii isaanii irratti hundaa’e isaan mindeessa. Nama toltuu hojjate, mindaa gaarii kennaaf. Nama badii hojjate, adabbii irratti murteessa.

Ali Ibn Abi Xaalib akkana jedha: Har’a hojitu jira qorannoon (hisaabni) hin jiru. Boru immoo qorannotu jira, hojiin hin jiru.” Kana jechuun addunyaa tana keessa yommuu jiraatan, hojii hojjachuu malee guutumaan guututti qoratamun hin jiru. Guyyaa Qiyaamaa immoo wanta addunyaa keessatti hojjataa turaniif qoratamu malee hojiin hin jiru. Kanaafu, “Qoratamuun dura of qoradhaa, madaallamuun dura of madaalaa!” Umar ibn Al-Khaxxaab.

3ffaa- Jannataa fi Ibiddatti amanuu

Kana jechuun Jannani warroota amananii fi hojii gaggaari hojjataniif akka qophoofte amanu. Ammas, ibiddi Jahannam warroota kafaranii fi badii hojjataniif

akka qophoofte amanuudha. Jannata keessa wanta ijji takkuu argitee hin beekne, gurri dhagahee hin beekne fi qalbii nama qaxxaamuree hin beeknetu jira. Rabbiin ni jedha:

﴿فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُم مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءُ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾^{١٧}

“Waan isaan hojjataa turaniif jecha akka mindaatti gammachuu ijaa irraa waan isaaniif dhokfame lubbuun tokkoyyuu hin beektu.” Suuratu As-Sajdah 32:17

Kana jechuun eenyullee guddinna qananii Rabbiin Jannata keessatti isaaniif dhokse hin beeku. **“Dhugumatti, isaan amananii fi hojii gaggaarii hojjatan, Jannanni Firdaws iddoo simannaa (qubannaa) isaaniif taatee jirti. Ishee keessa yeroo hunda jiraatu. Ishee irraa jijjiramuu hin barbaadan.”** Suuratu al-Kahf 18:107-108

Ibiddi Jahannam immoo mana adabbi warra kafaranif Rabbiin qopheessedha. Warri ibidda seenu warra Isatti amanuu didanii fi Ergamtoota Isaatiif ajajamuu didaniidha. Salphinna hangana hin jedhamnetu achi keessa jira. Rabbiin ibidda irraa nu haa tiiksu. Rabbiin ni jedha:

“Ibidda kaafirotaaf qopheeffamte san sodaadhaa.” Suuratu Aali-Imraan 3:131

﴿إِنَّ اللَّهَ لَعَنَ الْكَافِرِينَ وَأَعَدَّ لَهُمْ سَعِيرًا﴾^{١٨} خَلِيدِينَ فِيهَا أَبَدًا لَا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا﴾^{١٩} يَوْمَ تُقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ يَقُولُونَ يَلَيْتَنَّا أَطَعْنَا اللَّهَ وَأَطَعْنَا الرَّسُولَ﴾^{٢٠}

“Dhugumatti, Rabbiin kaafirota abaaree fi ibidda boba’aa isaaniif qopheessee jira. Yeroo hundaa ishii keessa kan jiraatan ta’anii tiiksas ta’ee gargaaraa [isaan baraaru] hin argatan. Guyyaa fuulli isaanii ibidda keessatti gara gaggalfamtu, “Yaa hawwii keenya! Osoo ajaja Rabbiitii fi ajaja Ergamaa [Isaa] fudhannee [jiraannee maal qabaa]” jedhu.” Suuratu Al-Ahzaab 33:64-66

﴿وَأَمَّا الَّذِينَ فَسَقُوا فَمَأْوَاهُمُ النَّارُ كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا أُعِيدُوا فِيهَا وَقِيلَ لَهُمْ ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّتِي كُنْتُمْ بِهِ تَكْذِبُونَ﴾

"Isaan fincilan immoo teesson isaanii ibidda. Dhawaatuma isaan ishii (ibidda) keessaa bahuu fedhaniin ishii keessatti gadi deebifamu. "Adaba ibiddaa kan kijibsiisaa turtan dhandhama." isaaniiin jedhama." Suuratu As-Sajdah 32:20 (Isaan fincilan- Rabbitti kafaranii fi Isaaf ajajamuu didan. Warri kuni "ibiddi Jahannam hin jiru, lamu hin kaafamnu" jechuun mormaa ykn kijibsiisaa turan.)

Guduunfaa

- Aakhiratti amanuu jechuun ilmaan namaa erga du'anii lamuu kaafamanii akka qoratamanii fi mindeefaman amanuu fi Jannataa fi Jahannam jiraachu shakkii tokko malee amanuudha.
- Rabbiin olta'aan akkuma uumamtoota jalqaba uume, lamuu isaan deebisa.
- Jalqaba irratti kan hin jirre ta'anii kan isaan uume lamuu deebisuun Isatti ni ulfaataa?
- Kana hubachuuf cophaa bishaan saalaa (maniyyii) namni irraa uumame fi nama badee biyyee ta'e wal bira qabaa. Lamaan isaanitu lubbuu kan hin qabneedha. Rabbiin bishaan saalaa furri fakkaatu irraa nama kan uumee, namni biyyee erga ta'ee akkamitti deebisuu dadhabaa?
- Inuma dhugaa lamuu deebifamu kan dhugoomsu keessaa, Rabbiin jalqaba Nabii Aadamin biyyee irraa uume. Kanaafu, abbaa namaa biyyee irraa kan uumee, Guyyaa Qiyaamaa namoota biyyee erga ta'anii deebisuun Isatti hin ulfaatu.
- Guyyaa Qiyaamaa namni hunduu wanta hojjataa tureef ni qoratama.
- Hojiin isaa xiqqaa fi guddaan ni madaallama. Ergasii mindaa gaarii ni argata ykn ni adabama.
- Gahuumsi namoota amananii fi hojii gaggaarii hojjatanii Jannata, kan kafaranii fi badii hojjatan immoo Jahannam. Rabbiin Jahannam irraa nu haa tiiksu.

Kitaabban Wabii

[Sharih Usuuli salaasa](#) Fuula 100-103 Ibn Useymiin fi kitaabota tafsiiiraa garagaraa

Ragaaleen Qiyaaman jiraachu agarsiisan

Namoonni Guyyaa Qiyaama mormuun “Namni akkamitti erga biyyee ta’ee booda kaafama?” jedhu. Ragaaleen namoota kanniinii fi warroota shakkaniif dhiyeessinu bakka saditti qoodu dandeenya. Isaanis: shari’iyyi (shari’aadhaan), aqliyyi (sammuuni) fi hissiyyi (miiran).

Ragaa tokkoffaa: shari’iyyi (shari’aa)

Kuni ragaa Qur’aana fi hadiisa keessatti dhufeedha. Akka fakkeenyaatti Rabbiin akkana jedha:

﴿زَعَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ لَنْ يُبْعَثُوا قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي لَشُبْعُنْ ثُمَّ لَنُنَبِّئَنَّ بِمَا عَمِلْتُمْ وَذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ﴾

“Isaan kafaran [erga duunee booda] hin kaafamnu jechuun odeessan. Jedhi, “Eeyyen! Gooftaa kiyyatti kakadhe! Dhugumatti isin ni kaafamtu; ergasii wanti dalagdan hundi isinitti himama. Sunis Rabbiin irratti laafadha.” (Suuratu at-Taghaabun 64:7)

Asitti mirkaneefannaa (tawkiida) sadiin Guyyaan Qiyaamaa jiraachu mirkaneessa. Tokkoffaa kakuu (warabbii (Gooftaa kiyyaan kakadhe)), 2ffaa qubee arabiffaa “Laam” jalqaba “Latub’asunna fi latunabba’unna” jedhu irratti dhufte. Sadaffaan immoo qubee Arabiffaa “Nuun” xumuraa jechoota armaan olii irratti dhufteedha. Gara afaan keenyatti yoo hiiknu, “Dhugumatti, dhugumatti ni kaafamtu, Dhugumatti, dhugumatti isinitti himama” ta’a. Keeyyata armaan olii keessatti akka dubbistoota hin dhamaasnef jecha, “Dhugumatti” jettu si’a tokko fayyadamne. Kanaafu, Guyyaa Qiyaamaa keessa shakkiin hin jiru jechuudha.

Ragaa 2ffaa: Aqliyy (sammuu)

Ragaan kuni karaa sadiin ilaalu dandeenya.

1ffaa: Rabbiin (subhaanahu wa ta’aala) samii fi dachii akkasumas wantoota isaan jidduu jiran jalqabarraa kaase kan uumedha. Mee of haa gaafannu, “Jalqaba irratti uumuu kan danda’u akkamitti deebisuun Isa dhibaa?” Akka sammuu keenyatti, wanta tokko jalqaba uumutu irra salphaadha moo kan bade deebisanii ijaarutu irra salphaadhaa? Dhugumatti, kan bade deebisanii ijaaru fi uumutu irra salphaadha. Rabbiin (subhaanahu wa ta’aala) ni jedha:

﴿وَهُوَ الَّذِي يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ﴾

“Inni [Rabbiin] uuminsa Kan jalqabu; san boodas kan deebisuudha. Kuni Isa irratti baay’ee salphaadha.” (Suuratu ar-Ruum 30:27)

2ffaa: Uumama ofii ilaalu. Namni wanta irraa uumame yoo ilaale, Guyyaa Qiyaamatti amanuu irraa wanti isa dhoowwu hin jiru. Kuni raga cimaa Rabbiin Qur’aanaa keessatti deddeebise kaasudha.

“Yaa ilmaan namaa! Yoo kaafamuu irraa shakkii keessa jiraattan, dhugumatti Nuti biyyee irraa isin uumnee; ergasii cophaa bishaan saalaa irraa, dhiiga ititaa irraa, ergasii foon alalfatamu kan uumama guuttatee fi hin guuttatin irraa isin uumne; [humnaa fi dandeetti Keenya] isiniif ibsuuf [kana goone]...” (Al-Qur’aan, Suuratu al-Hajj 22:5)

Guyyaa Qiyaamaa (Kaafamuu) ilaalchise shakkii keessa yoo jiraattan uumama keessan irratti xinxallaa nun jechaa jira. Abbaan ilma namaa kan ta’e Aadam (nageenyi isarratti haa jiraatu) biyyee irraa uumame. Ergasii sanyiin isaa cophaa bishaanii irraa uumaman. Tolee, Rabbiin Nabii Aadam biyyee irraa kan uumee, ilma namaa biyyee erga ta’anii booda isaan deebisu ni dadhabaa? Biyyee irraa akkuma uume biyyee irraa deebisuun Isa dhibaa? Ammas ilmaan Aadam cophaa bishaanii irraa kan uume, lamu isaan deebisu ni dadhabaa? Gonkumaa hin dadhabu! Kanaafu, Guyyaan Qiyaamaa jiraachun shakkii hin qabu jechuudha.

3ffaa: Dachiin tuni yeroo bonaa gogduu fi duutee biqiltoonni magariisni irra hin jirre taate argina. Yommuu Rabbiin rooba itti roobsu, ni sochooti. Akaakuwwan biqiltoota magariisa garagaraa ni magarsiti. Dachii erga duute kan jiraachisu Rabbiin namoota du'anis jiraachisu irratti Danda'aadha.

Rabbiin (subhaanahu wa ta'aala) ni jedha:

﴿وَمِنْ ءَايَاتِهِ أَنْتَ تَرَى الْأَرْضَ خَاشِعَةً فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ إِنَّ الَّذِي أَحْيَاهَا لَمُحْيِ الْمَوْتِ إِنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾

“Ati dachii gogduu taate arguun mallatoolee Isaa irraayyi. Ergasii, yeroo Nuti ishee irratti bishaan [roobaa] buufne ni sochooti, ni tullooftis. Dhugumatti, Inni ishee jiraachise warra du'es ni jiraachisa. Dhugumatti, Inni waan hundaa irratti Danda'aadha.” (Suuratu Fussilat (41):39)

Mee bona haa ilaallu lafti akkamitti daaraa fi biqiltoota tan ofirraa hin qabne akka taatu. Yeroma Rabbiin (subhaanahu wa ta'aala) rooba itti roobsu, biqiltoota magariisan uwwifamti. Namni du'es haaluma Kanaan yommuu lafeen isaa bututte daaraa taatu, Rabbiin lamu ni jiraachisa. Akkamitti?

Deebiin isaa Aaya (keeyyata) Qur'aanaa armaan gadi keessa jira.

﴿إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ﴾^{٨٢}

“Ajajni Isaa yoo waan tokko fedhe, “Ta'i” jechuma qofa; yoo ta'a.” Suuraa Yaasin 36: 82

Rabbiin Qulqullaa'an olta'e wanta tokko uumu ykn hojjachuu yoo fedhe, fedhii Isaa wanti jalaa kuffisu tokkollee hin jiru. ‘Ta’i’ jennaan yeroma san ta’ee argama. Kanaafu, Rabbiin ilma namaa kaasuu yoo fedhi, “Ta’i” jedhan. Yeroma san “Ta’e” argama.

Ragaa 3ffaa-Hissiyy (Qaamolee miiratiin mul’achuu fi dhagahamu kan danda’an)

Eeti, seenaa keessatti namoonni erga du’anii booda kaafaman ni jiru. Tarii naannoo keenya irraa akka oduutti dhagahuun keenya ni mala. Suni dhugaa yoo ta’e, waa tole. Soba yoo ta’es wanti itti nu dhiphisu hin jiru. Garuu Qur’aanaa Rabbii kan sobni itti hin seenne irraa namoota fi uumamtota biroo erga du’anii booda kaafaman muraasa isaanii ni ilaalla.

Seenaa 1ffaa:

“Yookiin namticha ganda [manneen ishii] mataa ishii irratti kukkuftee osoo jirtuu irra darbee, “Du’a ishiitin booda akkamumatti Rabbiin tana jiraachisaa?” jedhe, [hin ilaallee?]. Rabbiinis waggaa dhibba isa ajjeesee isa kaasun, “Hangam turte?” jedheen. Innis, “Guyyaa tokko yookiin garii guyyaa (guyyaa tokko kan hin guunne) ture.” Jedhe. [Rabbiinis] ni jedhe, “Ati waggaa dhibba turte. Mee gara nyaataa fi dhugaati keeti ilaali; hin jijjiramne. Gara harree keetis ilaali. Namootaaf mallatoo si taasisuuf [kana goone]. Gara lafees ilaali akkamitti akka walitti qabnu fi ergasii foon itti uwwifnu.” Yeroma ifa isaaf ta’u, “Rabbiin waan hundaa irratti Danda’aa ta’uu nan beeka.” Jedhe.” (Suuratu Al-Baqarah 2:259)

Jechi Qariyata (ganda)-jedhu manneeni fi jiraattota kan of keessattu hammatuudha. Ganda [manneen ishii] mataa ishii irratti kukkuftee” yommuu jedhu akka yeroo waraanaa manneen walirratti kukkufuun badaniitti xaaraa fi dhaabni manaa walirratti kukkufuudha. Akkasumas, jiraattonnis xaaraa fi dhaaba manaa jalatti kufuun du’uudha. Namtichi “Rabbiin jiraattota du’an kanniin akkamitti jiraachisa?” jechuun dinqisiifate. Ergasii Rabbiin isa ajjeessun waggaa dhibba tursiise. Waggaa dhibba kana keessatti, nyaanni fi dhugaatin isaa hin jijjiramne. Garuu harreen isaa lafee ta’uun addaan bittinoofte. Rabbiin waggaa dhibba booda namticha kana kaasun mallatoolee sadii isaa fi namoota birootti agarsiise. 1ffaa: namticha mataa isaa waggaa dhibba erga tursiise booda kaasu. 2ffaa, nyaanni fi dhugaatin osoo homaa hin jijjiramiin akkasumatti tursiisu. Kuni Qudraa (Dandeetti) Rabbii (Subhaanahu wa ta’aala) agarsiisa. 3ffaa: Harree duute fi lafeen ishii bittinoofte fuula namtichaa fuunduratti kaasu. “Akkamitti akka walitti qabnuu fi ergasii foon itti uwwifnu gara lafee ilaali” Jedheen. Dhumarratti wanta jedhe itti haa xinxallinu. “Rabbiin waan hundaa irratti Danda’aa ta’uu nan beeka” Kanaafu, Rabbiin nyaata fi dhugaati osoo hin jijjiramin tursiisu fi lafee

bututte deebise kaasu irratti danda'aadha. Wantoota hundaa irrattis danda'aadha. Kanaafu Guyyaan Qiyaamaa namoota jiraachisu kanarraa ni hubannaa jechuudha.

Seenaa 2ffaa:

“Yeroo Ibraahiim “Gooftaa kiyya! Akkamitti du’aa akka kaafuu natti agarsiisi.” Jedhe [yaadadhu]. [Rabbiinis] “Sila hin amanne?” jedheen. [Ibraahimis], “Lakkii! [amaneera]. Garuu akka qalbiin tiyya tasgabbootufi.” Jedhe. [Rabbis] ni jedhe “Sinbira afur fuudhii gara keetti maqsi [ergasii isaan qaluun kukkuti]. San booda qooda wayii gaara hundarra kaa’i. Ergasii isaan waami; fiigaa sitti dhufu. Rabbiin Injifata ogeessa ta’uus beeki.” (Suuratu Al-Baqarah 2:260)

Asitti Nabii Ibraahim “Guyyaa Qiyaamaa kaafama namootaa” shakkee osoo hin ta’in “Akkamitti Rabbiin du’aa akka kaasu.” arguu barbaadeti. Sababa Kanaan qalbiin isaa haa tasgabbootufi. Akkuma ajajame Nabi Ibraahim (aleyh salaam) sinbira afur qaqqalee fi erga butiche booda walitti make. San booda makaa kana addaan qoqoduun gaara (tulluu) adda addaa irra kaa’e. Ergasii ofitti waame. Yoosu fiiigaa itti dhufan.

Wanti asirraa barannu qaamni ilma namaas ta’e kan biroo hanga fedhe addaan haa bittinaa’u, wanta biraatinis walitti haa makamu, Rabbiin walitti qabuun ni kaasa. Rabbiin wanta hundaa irratti Danda’aa waan ta’eef. Ammas Injifataa fi Ogeessa waan ta’eef.

Kunis raga cimaa Guyyaa Qiyamaa agarsiisudha. Rabbiin (subhaanahu wa ta’aala) ni jedha:

﴿وَأَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا وَأَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ﴾

“Dhugumatti Qiyaaman dhuftuudha; ishee keessa shakkiin wayitu hin jiru. Dhugumatti Rabbiin namoota awwaala (qabrii) keessa jiran hundaa ni kaasa.” Suuraa Al-hajj (22):7

Kitaaba wabii

Fataawaa al-mar'atal Muslimah-1/fuula 116-119, Daaru ibn Hazm,
Dabalataan "[Sharih aqiidatil waasixiyyah](#)-2/130-132 ilaalun ni danda'am

Mallatoolee Guyyaa Qiyaamaa

Guyyaa Qiyaamaa jechuun Guyyaa namoonni du'an hundi awwaalcha isaanii keessaa kaafamuun murtiif Rabbiin fuunduratti dhiyaataniidha. Guyyaa sirnii samii fi dachii itti jijjiramuudha. Guyyaa samiin itti dhodhootu, urjileen harca'an, garreen bakka isaaniti buqqifaman, dachiin garmalee sochootu fi wantoonni nama rifachisanii fi naasisan biroo itti adeemsifamuudha. Guyyaan kuni guddinnaa fi ulfaatinna isaatirraa kan ka'e maqaa adda addaa qaba. Isaan keessaa As-Saa'ah (Sa'aa), Guyyaa Aakhirah (Dhumaa), Yawmul Jam'i (Guyyaa Walitti qabamaa), Yawmud-Diin (Guyyaa Murtii), Yawmul Taghaabun (Guyyaa mu'minoonni bu'aa buufatanii, kaafironni immoo kasaaraniidha), Al-Haaqqah (Guyyaa haqni (dhugaan) ifa bahu), Al-Qaari'a (Rukutaa jabaa), Gaashiya (wanta hundaa tan Haguugdu) fi kan biroo.

Guyyaa Qiyaamatti amanuun utubaalee imaanaa keessaa tokko. Rabbiin (subhaanahu wa ta'aala) ilma namaa uumun ergasii isaan sooru, Ergamtoota erguu fi kitaabban buusun san booda herreega malee akkanumatti hin dhiisu. Wanta hojjataniif osoo hin herreegaminii fi hin gaafatamiin akkanumatti badanii kan hafan yoo ta'e, kaayyoo malee uumamanii jechuudha. Kuni immoo wanta Rabbiif hin malleedha. Rabbiin (subhaanahu wa ta'aala) ni jedha:

﴿أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ﴾^{١١٥}

“Sila Nuti taphumaaf waan isin uumnee seetu (yaaddu)? Ammas isin gara Keenyatti deebifamu dhabuu yaaddu?” (Suuraa Al-Mu'uminuuna 23:115)

Ammas, namoonni wal-cunqursuun murtii haqaa osoo hin argatin du'an seenan haa lakkaa'u. Kan cunqurse fi cunqurfamaan murtii haqaa osoo hin argatin akkanumatti dachii Rabbii keessa badanii ni hafu? Yoo kan badan ta'e dachiin cunqursitoota qofaaf uumamte jechuudha. Kuni immoo gonkumaa wanta hin taane. Guyyaan Murtii namni hundi haqa itti argatu jiraachu qaba miti ree? Namni “Lakki Guyyaan Murtii (Qiyaamaa) hin jiru.” Kan jedhu yoo jiraate, inni haqa hin barbaadu jechuudha. Guyyaan Murtii haqaa kee si kafaluu fi miidhaa raawwatoota (zaalimtoota) adabuuf kan dhufu.

Guyyaan kuni Guyyaa Cima fi Guddaa namni wanta hojjateen itti mindeefamu fi adabamuudha. Dhugaan amanee fi hojii gaarii yoo hojjate, badhaasni isaa Jannata. Kaafira (Rabbitti kan hin amanne) fi hojii badaa kan hojjatu yoo ta'e, iddoon qubannaa isaa Jahannami. Sababa kanaafi, Rabbiin garmalee jabeessun Guyyaa kanaaf akka qophaa'an ilma namaa akeekachisa.

Guyyaa kanatti akka amanan, kitaabban buuse jira. Kitaaba Isaa kan dhumaa kan ta'e Qur'aana keessatti, Guyyaa Qiyaama keessa maal akka adeemsifamu, Jannani fi Jahannam maal akka ta'an, hojiiwwan Jannataa fi Jahannam nama seensisanii fi kan biroo ilma namaatif addeesse jira. Kitaaba qofaanis mitii, mallattolee Guyyaa Qiyaamatti akeekan baay'ee agarsiise jira, ammas agarsiisaa jira.

﴿فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً ۖ فَقَدْ جَاءَ أَشْرَاطُهَا فَأَنَّى لَهُمْ إِذَا جَاءَتْهُمْ ذِكْرُهُمْ﴾

“Sila Qiyaaman tasa isaanitti dhufu malee maal eegu? Mallattooleen ishii dhufaniiru. Yeroo ishiin isaanitti dhufte gorfamuun isaanii akkamitti isaaniif ta’a?” Suura Muhammad (47):18

Har’a fedhii Rabbitiin mallattooleen kunniin maal akka ta’an muraasa isaanii hadiisa sahiih Ergamaa Rabbii (SAW) irraa ta’an wabii godhachuun haa ilaallu. Mallattoolee kanniin beekun amantiin nuti Guyyaa Qiyaamatiif qabnu akka dabaluu fi hojii gaggaarii hojjachuu fi hojii badaa dhiisun akka of qopheessun nu taasisa.

Mallattoolee Guyyaa Qiyaamaa jechuun Guyyaan Qiyaama dhiyaachu mallattolee agarsiisanidha. Mallattolee kanniinis bakka lamatti qonna. Isaaniis; Mallattoolee Xixxiqoo (al-Alaamatu al-sughraa) fi Mallattoolee Gurguddoo (al-Alaamatu al-Kubraa). Ammas mallattoolee xixxiqoo bakka saditti qoodu dandeenya. Isaanis; (A).kan yeroo darbee, (B)kan yeroo darbe dhufe fi amma itti fufaa jiruu, (C) kanneen hanga ammaa hin dhufne. Asitti kan dhiyeessu hadiisa sahiih ta’an qofaa fi kitaaba Sheyk Muhammad Al-Arifi "Nihaayatul Aalam (End of The World)" jedhamu irraayi.

A. Mallatoolee Xixxiqoo Guyyaa Qiyaamaa

1. Nabi Muhammad (SAW) ergamuu fi du’uu

Nabii Muhammad (SAW) ergamuu fi du’uun mallatoolee xixxiqoo Guyyaan Qiyaamaa dhiyaachu agarsiisan keessaa tokko. Ergamaan Rabbii (SAW) akkana jedhan:

بُعِثْتُ أَنَا وَالسَّاعَةُ كَهَاتَيْنِ

Qubaa jidduu dheeraa fi qubaa ishaaraa wal bira qabuun, “**Anaa fi Yeroon (Guyyaan Qiyaama) akkanatti ergamne.**” Jedhan. [Sahih al-Bukhari 6505](#) fi [Sahih Muslim 2951](#)

Imaam Qurxubii akkana jedha: “[Mallatoon Qiyaamaa] jalqaba Ergamaa Rabbii (SAW) dha. Sababni isaas, inni Nabiyyii yeroo dhumaati. Inni Nabiyyi ta’uun ergame jira; Isaa fi Qiyaamaa jidduu nabiyyiin biraa hin jiru.” (Al-Qurxubii, At-Tazkirah (1/710)

Ergamaan Rabbii (SAW) du’uunis mallatoolee Guyyaa Qiyaamaa keessa tokko. Duuti Nabiyyii balaa Muslimoota irra gahe keessaa balaa isa guddaadha. Yommuu inni du’u sahaabotatti Madinaan ni dukkanoofta. Du’a isaatin Wahyin (Ergaan Rabbiin irraa bu’u) addaan cite, fitnaan ni baay’ate, Araboonni gariin Islaama irraa duubatti deebi’an.

2. Jiini (Addeessi) Dhooyu

Rabbiin (subhaanahu wa ta’aala) ni jedha:

﴿أَقْرَبَتِ السَّاعَةُ وَأَنْشَقَّ الْقَمَرُ﴾

“**Qiyaaman kaloofte (dhiyaatte); Jiinnis lamatti dhoohe.**” Suuratu Al-Qamar 54:1

Al-Haafiz ibn Kasiir (Rabbiin rahmata isaaf haa godhu) akkana jedha: “Akkuma hadiisa sahiih mutawaatira ta’e keessatti dhufetti [dhooyun ji’a] gadaa Rasuulaa (SAW) keessa ta’ee jira. Dhooyun ji’a gadaa Rasuulaa (SAW) keessa kan adeemsifame ta’uu isaa hayyoota Islaamaa jiddutti kan irratti wali galameedha.. Mu’ijizaa beekkamaa keessaa isa tokko ture.” (Tafsiir ibn Kasiir 7/472)

Anas akka jedhetti, "Warri Makkaa Ergamaa Rabbii (SAW) mallatoo akka isaanitti agarsiisu gaafatan. Innis dhoohinsa Ji'aa itti agarsiise." [Sahiih Bukhaari](#) 3637 fi Muslim 2802

3. Al-Quds (Jerusaalam) Banamuu

Yommuu Ergamaan Rabbii (SAW) ergaman al-Quds mootii Kiristaanaa Bezantaayin jala turte. Ergamaan Rabbii (SAW) banamiinsa Quds dursanii himuun mallattoo Guyyaa Qiyaamaa keessaa akka taate ibsan. Hadiis Awf ibn Maalik dabarse keessatti, Ergamaan Rabbii (SAW) akkana jedhan: “**Guyyaa Qiyaamatiin dura wantoota jaha lakkaa’i. (1) Du’a kiyya, (2)ergasi Baytal Maqdis (Jerusalaam) banamu, (3)du’a akka qu’aasi hoolaa isin keessa faca’u, (4)qabeenyi baay’achuun namni yommuu dinaara dhibbi kennameef, hin quufu (Kana jechuun namoonni garmalee dureeyyi ta’uun namtichi dinaara kuma malee itti hin gammadu.) (5)fitnaan (qormaanni cimaan) mana Arabaa kamiyyu seentu malee tan hin hafne ni dhufi. (6)isinii fi Banu Al-Asraf (Romaanota ykn Bezantaayinota) jidduu waligalteen waraanaa dhaabu ni adeemsifama. Ergasi Banu Al-Asraf wali galte kana diigun alaabaa saddeet jalatti [isin waraanuf] isinitti dhufu. Alaabaa hunda jala loltoota kuma kudha lamatu jira.**” [Sahih al-Bukhari 3176](#)

Qu’aas jechuun dhibee hooloota fi re’oota keessa faca’uun takkaan fixudha. Akkuma Rasuulli jedhan dhibeen akka dhibee hoolataa faca’u kuni namoota baay’ee ajjeese jira. Naannoo Sooriyaa yeroo Umar bin Al-Khaxxaab (RA) babal’achuun gara Muslimoota kuma digdami shan fixe jira.

Al-Quds yeroo Umar ibn al-Khaxxaab bara 16 (HB)/ 637 keessa banamte turte. Kufrii irraa qulqulleessun Masjiida achitti ijaare ture. HB-Hijraa Booda

Al-Quds yeroo lammataattif bara 583 HB/1187 keessaa Salaah Ad-Diin Al-Ayyuubin banamte jirti. In sha Allah, ammas gara fuunduratti ni banamti. Kanaan

kan wal-qabatu mallattoolee xixxiqaa gara fuunduratti dhufan keessaa haa ilaallu innis.

Abu Hureyran akka gabaasetti, Ergamaan Rabbii (SAW) akkana jedhan: **“Qiyaaman hin dhaabbattu hanga Muslimoonni Yahudoota irratti lola (waraanaa) banannitti malee. Muslimoonni Yahudoota ni ajjeessu hanga namni yahuuda ta’ee dhagaa fi muka duubatti dhokatutti. Dhagaan yookiin mukni ni jedha, “Yaa Muslima, Yaa Gabricha Rabbii! Na duuba Yahuudatu jira, koottu ajjeesi. Garuu mukni Gharqad jedhamu hin dubbatu, inni muka Yahudoota waan ta’eef.”** [Sahih Muslim 2922](#)

Rabbiin (subhaanahu wa ta’aala) wanta hundaa dubbachisu kan danda’u mukaa fi dhagaa akka dubbatan gochuu danda’a. Yeroo ammaa kana hubachuu fi itti amanuun ulfaata miti. Sibillii fi shiboon yeroo ammaa dubbachaa hin jiru? Telefoonni, radiyoon Tv fi kkf walitti qabama laastiki, shiboo fi sibilaa mitiree? Yommuu Qiyaaman dhiyaattu, Yahudoota akkanatti ardii balleessaa jiran kanniin Rabbiin dandeetti fi gargaarsa Isaatin, Muslimoonni akka isaan ajjeesan taasisa. Kanaafu, waa lama Hadiisa kanarraa barannaa jechuudha. Tokko mallattoo Qiyaama, lamaffaa, yahudoonni cunqursaa hangana hin jedhamne yommuu raawwatan abdii kutu dhiisudha. Guyyaa tokko too’annaa jala oolu.

4. Dajjaalonni fi kijibdoonni soddomni Nabiyyumma himatan bahuu

Abu Hureyran akka gabaasetti, Ergamaan Rabbii (SAW) akkana jedhan:

“Qiyaaman hin dhaabbattu hanga Dajjaalonni, kijibdoonni soddomatti dhiyaatan bahanitti malee. Hundi isaanitu, ergamaa Rabbii akka ta’anitti himatu (Ani ergamaa Rabbiiti jedhu).” [Sahih Muslim 1571](#)

Garuu Nabii Muhammad (SAW) Ergamaa Rabbii isa dhumaati. Isaan booda Rasuulli ykn Nabiyyiin haarofti ergamu hin jiru. Rabbiin ni jedha:

﴿مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ وَلَكِن رَّسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ
وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا﴾

“Muhammad dhiirota keessan irraa abbaa nama tokkootu hin taane. Garuu inni Ergamaa Rabbii fi xumura Nabiyyoota kan ta’eedha. Rabbiinis waan hundaa beekaa ta’eera.” Suuratu Al-Ahzaab 33:40

Namoonni seenaa keessatti ani nabiyyidha jechuun bayan jiru. Akka fakkeenyaatti, Al-Aswad Al-Ansi Yaman irraa, Musaylimah al-Kazzaab (Kijibaa), Mirza Ghulam Ahmad al-Qadayni fi kanneen biroo. Dajjaalin guddaan inni dhumaa Qiyaaman garmalee yommuu kalooftu baha. Mallatolee Guyyaa Qiyaamaa gurgudoo keessaa tokko.

5. Gara Hijaazi irraa ibiddi argamu

Mallatoolee Guyyaa Qiyaamaa kan Ergamaan Rabbii (SAW) dubbatan keessaa tokko ibiddi lafa Hijaazi tan Madinah al-Munawwaratti dhiyaattu keessaa bahuudha. Hayyoonni fi qorattoonni seenaa tokko tokko ibiddi kuni bara 654 HB akka argame ni dubbatu.

Al-Haafiz ibn Kasiir (Rahimahu Allahu) waa’ee ibidda kanaa yommuu dubbatu akkana jedha, “Ibiddi Hijaaz keessatti mul’ate kan Basraa keessatti morma gaalaa ibse akkuma hadiisa keessatti dubbatame argame jira. Ergamaan Rabbii (SAW) akkana jedhu: **“Qiyaaman hin dhaabbattu, hanga ibiddi lafa Hijaaz keessaa bahuu fi morma gaalaa Basraa keessa jiran ibsutti.”** [Sahih al-Bukhari 7118](#)

Ibn kasiir itti fufuun, “akkuma jedhame ibiddi ji’a sadi ture jira. Ifa isaatin dubartoonni Madiinaa jirbii fooyaa turan.” (Al-Bidaayah wa’l-Nihaayah 13/199)

Taate kana yommuu ibsu Abu Shaamah akkana jedha, “Halkan guyyaa Roobii dura, Jumaadal Aakhirah 3ffaa bara 654 (Hijra booda), sagaleen guddaan Madinaa keessatti dhagahame. Ergasii kirkira (sochii) irraa kan ka’e lafti, dhaabni manaa, xaraan, gubanii fi balballi sa’aati baay’eef hanga Jimaata itti aanu hurgufaman. Ergasii ibiddi guddaan Madinaa keessatti bakka Harrah jedhamtu keessatti

mul’ate. Naannoon kuni Bani Qureyzatti dhiyoodha. Gara seensa Madinaatiin iddoo jireenya keenya irraa ibidda kana ni argina. Akka waan ibiddi guddaan nu bira jiru fi laggeen ibiddaa akka bishaani isa irraa gara Sulula Shaza yaa’anitti qaanqee guddaa akka gamoo darba.” (At-Tazkira f.527)

6. Dhiironni zaalima (cunqursitoota) ta’an alangeen namoota reeban argamu

Mallatoolee Guyyaa Qiyaamaa kan Ergamaan Rabbi (SAW) nutti himan keessaa gargaartoonni mootummoota abbaa irree alangee akka eegee horii fakkaatun namoota reebudha. Alangee gosa garagaraatu jira. Fakkeenyaaf, alangee gogaa, elektrikii, gommaa, dame mukaa fi kkf.

Abu Hureyran akka dabarsetti Ergamaan Rabbii (SAW) akkana jedhan:

“Namoota gosa lamaa warra ibiddaa irraa ta’an kanneen ani hin agarretu [dhufa]. [1ffaa]: namoota alangee akka eegee horii fakkaatu qabanii fi alangee kanaan namoota ittiin reebaniidha. [2ffaa]: dubartoota uffatanii garuu qullaa mul’atan. Ofiillee dabanii namootas baditti kan dabsaniidha. Mataan isaanii akka dalluu gaala bukhti gara tokkotti dabuuti. Isaan Jannata hin seenan, fooli ishiis hin argatan. Fooliin ishii fageenya hanganaa hanganaa irratti osoo argameyyu.” [Sahih Muslim 2128](#)

7. Dubartoonni uffatanii garuu qullaa ta’an mul’achuu

Mallattoo Qiyaamaa keessaa tokko dubartoonni faaya ofii agarsiisanii fi of hin haguugne, akkasumas, dubartoonni uffata garmalee namatti maxxanuu fi haphii awraa (qaama haguugamu qabu) mul’isu uffatan ni argamu. Haala Kanaan, yommuu gubbaa ilaallaman waan uffatan fakkaatu, garuu dhugaadhaan uffanni isaanii namatti garmalee maxxanuun boca qaamaa waan agarsiisuf qullaadha. (Inuma yeroo ammaa uffanni dhiira yommuu gadi deemu, uffanni dubartoota immoo ol deema. Hanga jilbaa olii uffachuun qullaa yaa’an.) Ergamaan Rabbii (SAW) hadiisa armaan olii keessatti, **“dubartoota uffatanii garuu qullaa mul’atan. Ofiillee dabanii namootas baditti kan dabsaniidha. Mataan isaanii akka dalluu gaala bukhti gara tokkotti dabuuti.”** Jedhani jiru.

Akkuma Rasuulli (SAW) jedhan kunoo dubartoonni uffatanii garuu qullaa mul’atan argaman. Namni kamiyyuu dubartoota qullaa yaa’an kanniin yommuu argu, Guyyaan Qiyaamaa akka dhuftu mirkaneefachu danda’a. Hadiisota Mallattoolee Guyyaa Qiyaamaa himan keessaa hadiisni na dinqisiisu hadiisa kana. Yommuu dubartoota qullaa ya’an tasa argu Guyyaa Qiyaamaa na yaadachisa.

8. Al-Harj (Ajjeechaa Baay’ee)

Mallattoolee Guyyaa Qiyaamaa Ergamaan Rabbii (SAW) himan keessaa tokko ajjeechan baay’achuudha. Namni tokko nama biraa ajjeesa garuu maaliif akka ajjeese hin beeku; kan ajjeefames maaliif akka ajjeefame hin beeku.

Abu Hureyraan akka dabarsetti Ergamaan Rabbii (SAW) akkana jedhan: **“Rabbii nafseen tiyya harka Isaa jirtuun kakadhe! Addunyaan tuni hin deemtu (hin baddu), hanga namoota irratti guyyaan ajjeesaan maalif akka ajjeese hin beekne, ajjeefamaanis maaliif akka ajjeefame hin beekne dhufuutti.”** Ni jedhame, **“Sunni akkamitti ta’aa?”** Innis **“Al-Harj (ajjeechaa baay’ee)…”** jedhe. [Sahih Muslim 2908 b](#)

Ajjeechan baay’een Usmaan bin Affaan (RA) ajjeesu irraa jalqabe. Waraanni sababa amansiisaa osoo hin qabaatin baay’achaa jira. Namoonni kumaatamatti lakkaawaman, dararaa kanaaf saaxilamu. Keessumattu, meeshaan waraanaa yeroo ammaa itti fayyadaman rakkoo guddaaf namoota saaxilaa jira.

Daataa lakkoofsa namoota ajjeefamanii muraasa isaanii armaan gaditti ilaalun ni danda’ama.

- ◄Waraana Addunyaa 1ffaa: miliyoonni 15 ajjeefaman
- ◄Waraana Addunyaa 2ffaa: Miliyoonni 55 ajjeefaman
- ◄Waraana Veytaanam: miliyoonni 3 ajjeefaman
- ◄Waraanaa Raashiyaa: Miliyoonni 10 ajjeefaman
- ◄Waraana Ispeen: Miliyoonni 12 ajjeefaman
- ◄Waraana Iraaqi fi Iraan (Waraanaa galoo galaanaa 1ffaa): Miliyoonni 1 ajjeefaman
- ◄Werara Iraaq: Miliyoona 1 kan caalan ajjeefaman

■☛Waraanaa Sooriya: 400,000 ol

■☛Waraanaa Yaman: 10,000 ol

Mee itti haa xinxallinuu namoonni kunniin hundi cunqursaan akkanatti ajjeefamanii haqa osoo hin argatin akkanumatti biyyee ta'anii ni hafu? Haqa guutuu argachuuf Guyyaan Qiyaamaa (Kaafamaa) jiraachu qabaa miti ree?

Hadiisa biraa keessatti Ergamaan Rabbii (SAW) akkana jedhan:

“Yeroon walitti dhiyaata, beekumsi ni qabama (beektonni du’uun wallaalummaan ni baay’ata), fitnaan (qormaanni ciccimaan) ni argama, doy’ummaan [qalbii namoota irratti] darbama, Al-Harj ni baay’ata.” Ni jedhan, **“Al-Harj jechuun maal jechuudhaa?”**, [Ergamaan Rabbiis] ni jedhe, **“Ajjeechadha.”** [Sahih Muslim 157 d](#)

9. Kophee kan hin qabne fi tiiksen ijaarsa ol dheeraa ijaaruf wal dorgomu

Mallattoolee Guyyaa Qiyaamaa argamanii fi Ergamaan Rabbii (SAW) irraa dubbatan keessaa tokko namoonni kophee hin qabne, qullaa fi tiikse erga ta'anii booda ijaarsa fi mana faayu irratti wal-dorgomuudha.

Hadiisa Jibriil kan Umar ibn Al-Khaxxaab (RA) dabarse keessatti Malaykaan Jibriil Ergamaa Rabbii (SAW) waa’ee Islaamaa, Iimaanaa, ihsaana fi Qiyaamaa gaafate. Gara dhumatti waa’ee mallattoolee Guyyaa Qiyaamaa gaafate. Ergamaan Rabbis (SAW) akkana jechuun deebisan:

“Yommuu gabrittiin bulchaa ishii deessu, al-hufaata (miila duwwaa kophee hin qabne), al-uraata (qullaa), hiyeeyyi fi tiikse re’ootaa kanneen ta’an gamoo dhedheeroo ijaaruf [yommuu] wal dorgoman argitudha.” [Sahih Muslim 8 a](#)

Hiikkan hadiisa kanaa namoonni baadiyaa fi hiyeeyyi ta’an qabeenyi isaaniif bal’achuun ijaarsa dhedheeroo ijaaru irratti wal dorgomu.

Namni yeroo ammaa haala Araboota ilaale kana hubachuun isa hin dhibu. Araboonni waggoota 80 ykn 90 dura hiyeeyyi waa hin qabne turan. Yeroo ammaa

garuu gamoon dhedheeroon addunyaa biyyoota Arabaa keessatti argama. Ammas gara Chaayina yoo mil'anne, Chaayinoonni hiyeeyyi waa hin qabne turan. Yeroo ammaa garuu addunyaa keessatti gamoo dhedheeroo ijaarun beekkamu. Kuni hundi mallattoo Guyyaa Qiyaamati.

10. Namoonni beekkamoo fi kabajamoon du'uu fi namoonni gadi aanoon mul'achuu

Kuni mallatoolee guyyaa Qiyaamaa keessaa tokko. Namoonni gamna ta'an, kabajamoo fi beekumsa qaban ni du'u. Namoonni beekumsa hin qabne fi gadi aanoon bakka isaanii qabatu. Isaaniif bakki duwwaa ta'uu fi namni isaaniiin dorgomu waan hin jirreef.

Ergamaan Rabbii (SAW) akkana jedhan: “**Rabbii nafseen Muhammad harka Isaa jirtuun kakadhe! Qiyaaman hin dhaabbattu hanga... Al-Wa'uulu du'anii fi At-Tahuut mul'atanitti malee.**”

Ni jedhan, “Yaa Ergamaa Rabbii Al-Wa'uulu fi At-Tahuut jechuun maal jechuudhaa?” Akkana jechuun deebise, “**Al-Wa'uulu** jechuun namoota beekkamoo fi kabajamoodha. **At-Tahuut** jechuun immoo warroota miila namoota jala turanii fi eenyullee waa'ee isaanii hin beeknedha. (kana jechuun namoota sadarkaa gadi aanaa eenyullee isaan hin beekne kanneen turaniidha.)” (Al-Mustadrak keessatti Al-Haakimi fi Al-Awsax keessatti Xabaraaniin gabaasani jiru. Albaanin Sahiih jalatti ramade.)

Namoonni gadi aanoo turan kunniin iddoo ol'aanaa qabachuun beekkamoo ta'u. fakkeenyaaf, namoonni kubbaa taphatan, filmii hojjatanii fi sirban namoota hawaasa keessatti gadi aanoo turaniidha. Beekumsa fi kabaja kanneen hin qabneedha. Yerooma isaan kubbaa taphachuu ykn sirbuu jalqaban takkamaan beekkamoo ta'u. Namoonni mataa irratti isaan baatu.

Garuu namoonni beekumsa qabanii fi kabajamoon bakka hin qaban, hin beekkaman. Kuni mallattoo Guyyaa Qiyaamati qalbeefadhu.

11. Zinaan, hariirri, farsoo (alkooli) fi meeshaaleen muziqaa akka hayyamamoo (halaala) ta'anitti ilaallamu

Wantoota dhoowwamoo (haraama) ta'uun isaani ifa ta'ee fi Muslimni haraama ta'uu isaa hin wallaalle keessaa; Zinaa (sagaagalummaa), alkooli (wantoota nama macheessan) dhuguu, muuziqaa namuusa hin qabne fi dhiironni hariira uffachuudha. Ergamaan Rabbii (SAW) ummata isaa keessaa namoonni muraasni yeroo dhumaa (Aakhiru zamaan) wantoota dhoowwaman armaan olii kanniin akka halaala (hayyamamaa) ta'anitti akka ilaalan himani jiru. Kunis mallattoo Qiyaaman dhiyaachu keessaa tokko akka ta'etti lakkaa'an.

Abu Aamir ykn Abu Maalik akka dabarsetti, Ergamaan Rabbii (SAW) akkana jedhan:

“Ummata kiyya keessaa namoota zinaa, hariira uffachuu, alkooli dhuguu fi meeshaalee muuziqaa fayyadamuu akka halaala (hayyamamoo) ta'anitti ilaalantu dhufa.” [Sahih al-Bukhari 5590](#)

Hariira jechuun uffata baay'ee laafaa yeroo baay'ee mootonni uffatanidha. Ingiliffaan "Silk" Amaariffaan "Harr" jedhama.

Hiikni wantoota dhoowwamoo kanniin akka halaalatti ilaalun isaanii wantoota lamaan armaan gadi keessaa tokko ta'a:

1ffaa: Wantoonni kunniin hayyamamoo fi dhoowwamaa akka hin taanetti amanuu

2ffaa: Yookiin hojiin wantoota kanniin hojjachuu bartee godhatamuu fi hanga namni arrabaan balaalefatuu fi qalbiin jibbu hin jirre gahutti namoota keessa babal'achuudha. Kanaafu, namoonni yommuu kanniin raawwatan haraama ta'uun isaanitti hin dhagahamu.

Yeroo ammaa biyyoonni Musliimaa zinaa fi alkooli ilaalchise akka salphaatti ilaalu. Bakki zinaan itti raawwatamu seeran eeggamaa fi sagaagaltuuf waraqaan eenyummaa kennamaa jira.

Alkoolin immoo ifaan ifaatti gurguramaa fi daldalaaf akka oolu biyyooni Arabaa fi Muslimaa gariin seeran raggaasisani jiru. Kuni badii hamaa fi guddaadha. Wanta hamaan yeroo ammaa babal'ataa jiru kan biraaa muuziqaa dhageefachuun Qur'aana irraa garagaluudha. Sa'aati 24 muuziqaa tamsaasuf raadiyo fi Tv dhaabbatani jiru. Kuni mallattoo Guyyaa Qiyaamati. Muslimoonni kana beeku qabu.

Abdullah ibn Mas'uud (RA) akkana jedha, “Muuziqaan nifaaqa qalbii keessatti biqilcha akkuma bishaan biqiltu biqilchu.”

12. Furdinni babal'achuu, namoonni ragaa akka bahan osoo hin gaafatamin raga bahan argamu

Imraan ibn Huseyn (RA) akka dabarsetti, Ergamaan Rabbii (SAW) akkana jedhan: **Hordoftoota kiyya keessaa hundarra gaariin dhaloota [ani amma keessa jiru kana], ergasii dhaloota itti aanu, ergasiis dhaloota itti aanu. Ergasii isin booda namoota ragaa akka bahan osoo hin gaafatamin raga bahantu dhufu, ni ganu (ni kaadu) hin amanaman, nazrii ni seenu garuu hin guutan. Furdinni isaan keessatti ni mul'ata.”** [Sahih al-Bukhari 3650](#)

Nazrii jechuun wanta tokko ofirratti dirqisiisudha. “Rabbiin wanta kana yoo naaf guute wanta kana nan hojjadha” jedhanii waadaa seenudha. Fkn, mindaa hangana Rabbiin yoo naaf hire, sadaqaa qarshii hanganaa nan kenna jedhanii waadaa galuudha.

Yeroo ammaa addunyaa keessatti namoonni baay'een furdinnan rakkataa jiru.

13. Halaala ta'i haraama ta'i madda qabeenya itti dhiphachuu dhiisu

Yoo Muslimni amanti ofii jabeessu dhiise, amantitti buluun isaa ni hir'ata. Amantitti buluun yoo hir'ate immoo, wantoota shakkisiisatti kufa. San booda haraamatti kufuun maddi qabeenya halaala ykn haraama ta'e haajaa itti hin qabu. Kuni yeroo keenya kana keessatti argame jira. Wanta Ergamaan Rabbii (SAW) jedhan kan dhugoomsudha.

Abu Hureeyran akka dabarsetti, Ergamaan Rabbii (SAW) akkana jedha:

"لَيَأْتِيَنَّ عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ لَا يُبَالِي الْمَرْءُ بِمَا أَخَذَ الْمَالُ، أَمْ مِنْ خِلَالِ أَمٍّ مِنْ حَرَامٍ."

“Halaala irraa ta'i haraama irraa ta'i namtichi akkamitti qabeenya akka argate kan itti dhimmamne (hin dhiphanne) namoota irratti yeroon ni dhufa.” [Sahih al-Bukhari 2083](#)

Mallatoolee Guyyaa Qiyaamaa kanniin biroo:

14. Namoota beekan qofa nageenya gaafachu
15. Niitif ajajamanii haadhaf ajajamu didu
16. Yeroon garmalee ariitin darbuu
17. Karaa namoota asiin dura dhufanii hordofuu
18. Namoonni gadheen hogganaa ta'uu
19. Du'a tasaa
20. Barreefamni fi dubbisuun baay'achuu
21. Kirkirri lafaa baay'achuu
22. Wallaalummaan babal'achuuu fi kanneen biroo

Kitaaba wabii

[The End of The World-fuula \(English\)](#)

[Nihaayatul Aalam -fuula \(Arabic\)](#)

B. Mallattoolee Gurguddoo Guyyaa Qiyaamaa

Mallattoolee Gurguddoon Guyyaa Qiyaamaa mallattoolee Qiyaamaan garmalee dhiyaachu agarsiisanii fi erga hundii isaanitu dhufanii booda Qiyaamaan kan itti dhaabbattuudha. Mallattooleen Gurguddaan Qiyaamaa akka calleeti. Haanni (jibriin) callee yoo cite, calleen wal duraa duuban harca'u. haaluma kanaan mallattooleen Gurguddoon Qiyaamaas tokko yoo argame kan biraas itti aanaa. In sha Allah kutaa kana jalatti mallattoolee gurguddaa Qiyaamaa ni ilaalla:

1. Dajjaal

Mallattoolee Gurguddoo Qiyaamaa keessaa tokko Dajjaal. Dajjaal kan bahuu namoonni waa'ee isa dubbachuu yommuu dagataniidha. Kanaafu, Dajjaal tasa bahuun dura waa'ee isaa beekun baay'ee nama fayyada.

Dajjaal Eenyyudhaa?

Ilmaan Aadam keessa isa tokko yommuu ta'uu Rabbiin dandeetti addaa kennaaf. Rabbiin kan kana isaaf kennuufi amanti namootaa qoruufi. Ergamaan Rabbii (SAW) dajjaalin hordofuu irraa nu akeekachisanii jiru. Dhaabbata qaama isaatii fi amala isaa dubbataniiru. Dajjaal, “Ani Gooftaadha” jechuun gara addunyaatti baha. Amala isaa yoo beeknee fi akkamitti isarraa akka of eegnu yoo barree, in sha Allah, Rabbiin badii isaatirraa nu eega.

Dajjaal Maaliif "al-Masiih Al-Dajjaal" jedhame?

Kan Masiih jedhameef ijji bitaa isaa waan haxaawamteefi (mamsuuh). Inni nama ija takka qabuudha. Ija takka saniin ilaala. Ammas, akkana jedhame jira: Masiih kan jedhameef dachii waan haxaawufi (yamsah), kana jechuun bakka hundaa ni deema. Inni "Dajjaal" kan jedhameef gowwoomsu waan fayyadamuufi. Sobaa dhugaa fakkeessun nama gowwoomsa. Kanaafu inni nama kijibaadha.

Dajjaal Maal Himataa?

Dajjaal gooftaa addunyaa akka ta'e himata. Akka isatti amanan namoota waama. Kanaafi, Ergamaan Rabbii (SAW) akkana jedhan, **“Dajjaal abbaa ija takkaati,**

Gooftaan keessan abbaa ija takkaati miti.” Sahiih Al-Bukhaari, Kitaabu Al-Fitan 8/103, Sahiih Muslim kitaabu al-fitan wa ashraaxu saa’ah 4/2248

Hadiisoota Muraasa waa’ee dajjaal dubbatan

Dajjaal sifaata (amaloota) baay’ee namoota biroo irraa adda isa godhu akka qabu hadiisonni sahiih ta’an dhufanii jiru. Warroonni amanan amaloota isaa beekanii akka irraa of eeganii fi isaan hin qoramne, Rasuulli (SAW) amaloota isaa himanii jiru. Namni amaloota kanniin yoo beeke yommuu inni bahuu isaan hin goowwoomu. Amaloota kanniin kan walaalle malee eenyullee isaan hin goowwoomu. Amaloota kanniin keessaa:

Dajjaal dhiira dargaggeessa diimaa, gabaabaa, dabbasaa (rifeensa) furdaa fi mammaramaa qabu, kallacha bal’aa, laphee olii bal’aa fi ijji mirgaa tan haxaawamteedha ykn ballaadha. Ijji tuni ol baates hin mul’attu, guutumaan guututti gara keessatti hin lixne. Akka inaba (firii weeyni) boloolitu fakkaatti. Ijji bitaa isaa foon furdaa naannawwa ijaa irratti guddatuun tan haggamteedha. Ija lamaan isaa jidduu “ك ف ر” (**K-F-R**) kana jechuun "kaafir" jechuun barraa’e jira. Muslimni barreessu fi hin barreessine hundi ni dubbisa. Amaloota isaa keessaa kan biroo, Dajjaal ilmo hin qabu, maseena.

Hadiisoonni armaan gadi amaloota armaan olii kanneen dubbataniidha:

1-Abdullah Ibn Umar (radiyallahu anhumaa) akka gabaasetti, Ergamaan Rabbii (salallahu aleyh wa salaam) akkana jedhan: “Ani osoo rafuu Ka’abaa kan xafaawu of arge. Yeroo sanitti namticha rifeensa isaa qajeelaa, dhiirota lamaan jidduu dhaabbatuu fi mataan isaa bishaan coccobu arge. Anis, “Kuni eenyu?” jechuun gaafadhe. Isaanis, “Ilma Mariyam” jedhan. Ergasii ani achi garagalee nan deeme. Yoosu namticha diimaa, garmalee furdaa, rifeensi isaa mammaramaa, ijji mirgaa isaa ballaa, ijji isaa akka inaba boloolitu fakkaattu arge. Anis “Kuni eenyudha?” jedhe. Isaanis, “Kuni Dajjaal” jedhan. Namni fakkeenyaan isatti dhiyoo ta’e ibn Qaxan” Al-Bukhaarin Lakk. 6508 gabaase (Ibn Qaxan namticha gosa Khuzaa’a irraa Banu Musxaliq irraa ta’eedha.”

2-Ibn Umar akka gabaasetti, Ergamaan Rabbii (SAW) waa’ee dajjaal kaasun akkana jedhan: “**Dhugumatti, Rabbiin subhaanahu wa ta’aalaa jaamaa miti. Dhagayaa, Masihi Dajjaal ijji mirgaa isaa ballaadha. Ijji isaa akka inaba boloolituti.**” Al-Bukhaarin Lakk. 3184 gabaase

3-Hadiis Abu Hureyraan gabaase keessatti Ergamaan Rabbii (SAW) akkana jedhan: “**Masiihin sobaa (Dajjaal) ijji isaa ballaadha, kallachi isaa bal’aadha. Lapheen gara oliis bal’aadha...**” Ahmad 7564 gabaase

4- Hadiisa Anas gabaase keessatti Ergamaan Rabbii (SAW) akkana jedhan: “Nabiyyiin tokkoyyuu hin ergamne ummata isaa [Dajjaali] ballaa kijibaa irraa kan akeekachisu yoo ta’e malee. Dhagayaa! inni jaamaadha. Gooftaan keessan jaamaa miti. Ija lamaan isaa jidduu “Kaafir” jechuun barreefamee jira.” [Sahih al-Bukhari 7131](#) gabaase.

Bakka Dajjaal Bahuu

Dajjal kallatti Bahaa bakka Khurasaan jedhamtu irraa baha. Ergasii dachii hunda keessa deema. Makkaa fi Madiinaa malee bakki inni hin seenne hin jiru. Magaloota lamaan kanniin inni seenu hin danda’u. Sababni isaas, Malaaykonni akka inni hin seenne dhoowwu.

Abu Bakr Siddiiq akka gabaasetti, Ergamaan Rabbii (SAW) akkana jedhan: “**Dajjaal lafa Bahaa Khurasaan jedhamtu irraa baha.**” Sunan Ibn Maajah 4072 fi Jaami’a Tirmizii 2237 gabaasan Khurasaan magaalaa guddoo taate Iraan keessatti argamtuudha.

Bakka Dajjaal deemu

Makkaa fi Madiinaa malee Dajjaal bakka hundaa ni dhaqa. Anas akka gabaasetti, Ergamaan Rabbii (SAW) akkana jedhan, “**Makkaa fi Madiinaa malee magaalaa Dajjaal hin seenne hin jirtu.**” Ahmadi fi Al-Haakim gabaasan

Eenyutu Dajjaaliin hordofaa?

Harki caalaan Dajjaalin hordofuu Yahudoota. Itti aanse Peershiyaa, Turkoota fi makaa namoota birooti. Irra caalaan isaanii warra baadiyaati fi dubartoota. Anas bin Maalik akka gabaasetti, Ergamaan Rabbii (SAW) akkana jedhan: “Yahuudonni Asbahaan kuma torbaatama ta’anii fi uffata Xayaalisah uffatanii Dajjaalin ni hordofu.” Xayaalisah jechuun uffata furdaa akka shaaliti. [Sahiih Muslim 2944](#) gabaase. Asbahaan ykn Isfahaan magaalaa giddu-galeessa Iraan keessatti argamtudha.

Fitnaa Dajjaal

Fitnaan Dajjaal fitnaa hundarra guddaa dachii kana keessatti mul'atuudha. Uumama Nabii Aadam irraa kaase hanga Qiyaamaan dhaabbattu fitnaan guddaan fitnaa Dajjaal caalu hin jiru. Imraan ibn Huseeyn Ergamaan Rabbii (SAW) akkana kan jedhan dhagayee jira jedha: “Uumama Aadam irraa kaase hanga Qiyaamaan dhaabbattu jidduu uumamni Dajjaal caalaa [fitnaa] guddaa geessu hin jiru.” [Sahiih Muslim 2946](#)

Sababni kanaa, “Ani Gooftaadha natti amana” jechuun namoota waama. Dajjaal humni adda ni kennamaaf. Samii akka roobdu ni ajaja, ni roobdi. Dachii akka biqilchitu ni ajaja, ni biqilchitis. Jannata fi Ibibda of duukaan deema. Namoonni wantoota kanniin yommuu argan fitnaa guddaa keessatti kufu. Hadiisa Huzeyfaan gabaase keessatti, Ergamaan Rabbii (SAW) ni jedhan “Dajjaal waliin Jannata fi ibiddatu jira. Ibbidi isaa Jannata, Jannanni isaa ibidda.” [\[1\]](#) Ammas gabaasa biraa keessatti, Ergamaan Rabbii (SAW) akkana jedhan, “Dhugumatti, wanta Dajjaal waliin jiru nan beeka. Isa waliin laggeen yaa'an lamatu jiru. Isaan keessaa tokko ija namaatti bishaan adii ta'ee mul'ata, kan lammataa immoo ibidda boba'u fakkaate mul'ata. Isin keessaa namni tokko yoo arge, laga ibidda jedhee yaadu sanitti haa deemu. Ija isaa dununfachuun mataa isaa gadi qabatee haa dhugu. Sababni isaas, [lagni ibidda bobaa'a fakkaatu suni] bishaan qabbanaa'adha. Dhugumatti Dajjaal ijji isaa tan haxaawwamtee fi gubbaa ishii gogaa furdaatu jira. Ijaa lamaan isaa jidduu “Kaafir” jedhamuun barreefame. Mu'minni (namni amane) barreessu fi hin barreessine hundi ni dubbisa.” [Sahiih Muslim 2934](#)

Hadiisa Nawwaas ibn Sam'aan gabaase keessatti, Sahaabonni, “Yaa Ergamaa Rabbii! Yeroo hangamiif dachii keessa turaa?” jechuun Nabiyyi gaafatan. Nabiyyinis ni jedhan, “Guyyaa Afurtama: guyyaan tokko akka waggaa tokkoti, ammas, guyyaan tokko akka ji'a tokkoti, ammas guyyaan tokko akka torbaan tokkoti san booda guyyoonni hafan akkuma guyyoota keessaniiti.”...Sahaabonnis ni jedhan, “Dachii keessatti saffisa akkamiitiin deemaa?” Nabiyyinis (SAW) ni jedhan, “Akka dumeessa bubbeen oofamuutti deema. Namootatti dhufuun isaan waama. Isaanis isatti amanuun isaaf awwaatu. Samii akka roobdu ni ajaja, ishiinis ni roobdi. Dachii ni ajaja, ishiinis ni biqilchiti. Horiin isaanii dalluun ol dheeroo, gur'uun isaanii aananiin guuttamoo fi cinaan isaanii diriiraa ta'anii galgala isaanitti dacha'u (galu). (Kana jechuun garmalee nyaachu fi dhuguu irraa kan ka'e quufanii gara manaa dacha'u). Ergasii Dajjaal namoota birootti dhufuun isaan

waama. Isaanis jecha isarratti deebisu, isatti hin amanan. Innis isaan dhiisee biraa deema. Ergasii hoongen cimaan isaan rukuta, qabeenyi homaatu harka isaaniitti hin hafu. Lafa balfii fi wanti caccabaan walitti qabame biraan ni darba. Akkana jedhaan, “Kuusaa kee baasi.” Kuusaan lafa tanaas akka hoomaa kannisaa isa hordofa. Ergasii namticha dargaggummaan guuttame waamun seeyfin rukutee bakka lamatti addaan qooda. Qaama lamaatti qoodame kana addaan fageesse kaa’a. Ergasi Dajjaal isa waama. Dargaggeessi kunis seeqataa fi fuulli isaa ifaa itti dhufa.” [Sahiih Muslim 2937](#)

Dargaggeessa Dajjaal ajjeesee san booda ka’u kana ilaalchise, Hadiisa Sa’iid al-Kudriyy gabaase keessatti, Ergamaan Rabbii (SAW) akkana jedhan, “Dajjaal gara Madiina ni dhufa. Garuu akka hin seenne ni dhoowwama. Lafa ashaboo Madiinatti aantu qubata. Namtichi namoota hundarra gaarii ta’e gaafa san gara Dajjaal ni baha. Namtichi kunis ni jedha: Ati Dajjaali seenaa kee Ergamaan Rabbii (SAW) nutti himan ta’uu ragaa nan baha.” Dajjaal [warroota isa hordofaniin] ni jedha, “Nama kana yoo ajjeesee isa jiraachisee dhimma kiyya ilaalchisee ni shakkituu?” Isaanis ni jedhan, “Lakki!” Dajjaalis nama kana ajjeesee ni jiraachisa. Namni kunis ni jedha, “Duraan caalaa har’a sirritti si beeke.” Dajjaal nama kana ajjeesuf ni yaala. Garuu isa ajjeesu hin danda’u.” [Sahiih al-Bukhari 7132](#)

Hadiisa Abu Umaamah al-Baahili gabaase keessatti Nabiyyiin (SAW) waa’ee Dajjaal ilaalchise akkana jedhan: “Fitnaa isaa keessaa tokko, Dajjaal nama baadiyaatin akkana jedha, “Ani abbaa fi haadha kee yoo siif kaase ani gooftaa kee ta’uu ragaa ni baataa?” Innis ni jedha, “Eeyyen” Ergasii sheyxaanonni lama suuraa haadha fi abbaa isaa fakkaachun, “Yaa ilma kiyya! Isa hordofi inni gooftaa keeti.” Jedhuun.” (Ibn Maajah, lakk. 4067. Albaanis sahiih jalatti ramade, Sahiih al-Jaami’ al-Saghiir, lakk. 7752)

Rabbiin irraa nageenya kadhanna, fitnaa irraa isaan tiikfamna.

Akkamitti Dajjaal irraa of eeganii?

Fitnaan Dajjaal fitnaa guddaa dachii tana irratti mul’atuudha. Nabiyyoonni darban hundi fitnaa isaatiirraa ummata isaanii akeekachiisanii turan. Nabiyyiin keenya Muhammad (SAW) amaloota isaa ibsuun akka sirriitti beeknu fi irraa of tiiksinuu nutti akeekanii jiru. Karaalee Dajjaal irraa ittiin of eegan mee ijoo isaanii haa ilaallu:

1-Beekumsaa fi iimaanan of faayu fi cimsuu- Dajjaal yommuu dhufu namoonni jalqaba gowwoomanii fi sobaman, warroota beekumsa hin qabnee fi Islaama irraa fagaataniidha. Kanaafi, hadiisa armaan olii keessatti, namni baadiyaa kuni beekumsa waan hin qabneef, yoosu sitti amana jechuun waadaa seenaaf. Dargaggeessi Dajjaal ajjeese suni immoo beekumsa waan qabuuf, “Ati nama kijibaa waa’ee kee Rasuulli nutti himaniidha” jechuun isatti amanu dida. Kanaafu, namni beekumsa Islaamatin of faayu fi Islaama hordofuun fitnaa isaa irraa eeggamu danda’a.

Beekumsi guddaan amaloota (sifaata) Rabbii beekudha. Dajjaal nama jaamadha. Rabbiin subhaanahu wa ta’aala jaamaa miti. Rabbiin addunyaa kana irratti hin mul’atu, Dajjaal namni hunduu ni arga. Dajjaal ni nyaata ni dhuga, Rabbiin immoo kana hunda irraa qulqulluudha.

2-Fitnaa Dajjaal irraa Rabbiin tiikfamu- keessumayyu yeroo salaataa fitnaa Dajjaal irraa Rabbiin akka nama tiiksu kadhachu. Kana ilaalchise hadiissonni sahiih ta’an dhufanii jiru. Isaan keessaa: Abu Hureyraan akkana jechuun gabaase, Ergamaan Rabbii (SAW) akkana jedhan: Tokkoon keessan tashahhuda erga jedhee booda wantoota afur irraa Rabbiin akka isa eegu akkana jechuun haa kadhatu:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ جَهَنَّمَ وَمِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ وَمِنْ شَرِّ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَالِ

Allaahumma innii a’uuzu bika min azaabi jahannam wa-min azaabil qabri wa-min fitnatil-mahyaa wal-mamaati wa-min sharri fitnatil-masiih dajjaal.
 “Yaa Rabbii! Dhugumatti ani, Azaaba Jahannam irraa, azaaba qabrii irraa, fitnaa jiruu fi du’aa irraa, sharri fitnaa masiih dajjaal irraa Siin tiikfama.” [Sahiih Muslim 588](#)

Hiika jechootaa: Allahumma-Yaa Rabbii, innii-dhugumatti ani, a’uuzu-tiikfama, bika-siin, azaab-adabbii, wa-fi, min-irraa, fitna-qormaata cimaa, mahyaa-jiruu, mamaat-du’a, sharri-wanta badaa.
 Du’aayi tana attahiyyaatu fi salaawata erga fixee booda salaama baafachuun dura jedha.

3-Suurah al-Kahf irraa aayata haffazuu- Ergamaan Rabbii (SAW) suuratu al-kahf irraa aayaata muraasa jalqaba irratti argaman akka dajjaal irratti qara’an ajajanii jiru. Kunis kan ta’u, aayaata kudhan jalqaba irraa qara’uudha. Hadiisoota kana ilaalchise dhufan keessaa hadiisa dheeraa Nawwaas gabaasedha. Hadiisa kana keessatti akkana jedha: “Isin keessaa namni isa (Dajjaalin) arge, baniinsa suuratu al-kahf irratti haa qara’u.” [Sahih Muslim 2937](#)

Abu Dardaan akka gabaasetti, Ergamaan Rabbii (SAW) akkana jedhan, “Namni suuratu al-kahf jalqaba irraa aayata kudhan haffaze (qomatti qabate) Dajjaal irraa ni tiikfama.” [Sahih Muslim 809](#)

Sababni suuratu al-kahf itti filatamteef maali?

Akkana jedhame jira: Baniinsa suuratu Al-Kahf keessatti dargaaggoota godatti dheessaniif Rabbiin eeggumsa akka kenneef ni dubbata. Dargaggoonni motummaa abbaa irree fi namoota Rabbiitti hin amanne irraa dheessun godatti baqatan. Rabbiis dargaggoota kanniin wanta hamaa irraa ni eege. Kanaafu, Muslimni yommuu Dajjaalin qunnamu kana yaadachu qaba.

4-Dajjaal irraa dheessuu fi irraa fagaachu-garri itti dheessan irra caalaan Makkaa fi Madiinadha. Rabbiin subhaanahu wa ta’aalaa namoota qoruuf Dajjaaliif wanta addaa fi nama dhamaasu kennaaf. Namni, “Ani iimaana qaba homaa na hin godhu” jedhe osoo yaadu, wanta dajjaal harka qabuun sobame isa hordofa. Dajjaal samiin roobi, dachiin biqilchi jechuun ajaja. Yommuu samiin roobdu fi dachiin biqiltoota biqilchitu, namni wanta kanaan sobamuun isa hordofa. Yoo isa hordofe immoo ni kafara. Kanaafu, qormaata waan kufeeff dhumti isaa Jahaannami.

Imraan bin Huseeyn akka gabaasetti, Nabiyyiin (SAW) akkana jedhan, “Namni Bahiinsa Dajjaal dhagahee, isarraa haa dheessu. Namtichi yommuu isatti dhufu, wanta faffakeessaa inni ittiin ergame dhugaa akka ta’etti yaadun isa hordofa.” **Imaam Ahmad (19118), Abu Dawuud (3762) fi al-Haakim (4/31)**

Akkasumas, gara gaaraatti jalaa dheessudha.

Du’a Dajjaal

Akkuma Hadiisonni sahihin agarsiisan Dajjaal harka Masiih Iisaa ibn Mariyamitti du'a. Dajjaal dachii irra deemun fitnaan isaa ni baay'ata, namoonni baay'een isa hordofu. Mu'mintoota irraa namoota xiqqoo malee eenyullee fitnaa isaatirraa hin baraaramu. Yeroo fitnaan isaa akkanatti baay'ate kanatti Iisaa ibn Mariyam (aleyh salaam) minaaraa baha Damaasqotti argamutti ni bu'a. Gabroonni Rabbii warroonni amanan isa marsu. Iisaaniis isaaniin deemun gara Masiih Dajjaal qajeela. Yommuu Nabii Iisaan bu'u, Dajjaal gara Baytal Maqdisitti (Jerusaalamitti) qajeela. Iisaanis balbala "Ludd" jedhamu biratti isa qunnama. Ludd magaala Filisxem keessatti Baytal Maqdisitti dhiyoo taatedha. Yommuu Dajjaal Iisaa argu akkuma soqiddi bishaan keessatti baqu, Dajjaalis baqa. Iisaanis ni jedhaan, "Ani dhimma sirraa qabaa gonkumaa na hin miliqxu." San booda Dajjaalin qabuun xiyya isaatiin ajjeesa. Hordofoonni Dajjaal ni dheessu. Muslimoonni isaan hordofuun isaan ajjeesu. Hanga Mukni dubbachuun, "Yaa Muslim, Yaa Gabricha Rabbii! Kuni Yahuudaa na duuba jiruudha. Koottu isa ajjeesi." jedhu gahuutti Muslimoonni isaan ajjeesu. Garuu mukkeen keessa mukni Gharqad jedhamu hin dubbatu. Inni muka yahuudaa waan ta'eef.

Hadiisota muraasa waa'ee kana dubbatan dhiyeessun ni danda'ama: Hadiisa Abdullah ibn Amr gabaase keessatti Ergamaan Rabbii (SAW) akkana jedhan, "Dajjaal ummata kiyya keessatti ni baha. Afurtamas ni tura... San booda Rabbiin Iisaa ibn Mariyami ni erga. Iisaan akka waan Urwah ibn Mas'uud fakkaatuti. Innis Dajjaalin duuka bu'uun ni ajjeesa." [Sahiih Muslim 2940](#)

Mujammi'a ibn Jaariyah al-Ansaari (radiyallahu anhu) akkana jechuun gabaase, "Ergamaan Rabbii (SAW) akkana kan jedhan dhagahe, "Ilmi Mariyam Dajjaalin balbala Ludditti ni ajjeesa." [Jaami'a at-Tirmizi 2244](#)

Ajjeechaa Dajjaalitiin fitnaan isaa ni xumurama. Rabbiin subhaanahu wa ta'aalaa warroota amanan ni baraara.

Guduunfaa

- Dajjaal fitnaa guddaa dachii keessatti mul'atuudha.
- Dajjaal ilma namaa yoo ta'u, wantoota sobaa namatti agarsiisuun namoonni akka isatti amanan taasisa. Amaloonni isa kana fakkaatu
- ➡ Ijji isaa takka ballaadha.
- ➡ Ija lamaan jidduutti kaafir jechuun barreefame

- ➡ Nama gabaaba Jismiin isaa garmalee guddaa fi furdaa ta'eedha.
 - ➡ Dabbasaa (rifeensa) mammaramaa fi furdaa qaba
 - ➡ Kallachi isaa bal'aadha
 - ➡ Ijoolle hin qabu
 - **Dajjaal maal himataa, maal hojjataa?**
 - ➡ Dajjaal ani gooftaadha natti amanaa jechuun namoota waama.
 - ➡ Laga akka ibidda boba'a fakkaatu fi laga adii of duukaan deema. Lagni ibidda bobaa'a fakkaatu, bishaan qabbanaa'adha.
 - ➡ Samii roobi,dachi biqilchi jechuun ajaja. Dhugumatti kuni hundi fitna guddaadha. Kuni namoota qoruuf dandeetti Rabbiin subhaanahu wa ta'aala isaaf kennuudha. Kanaafu, namni Dajjaal irraa of eeguf, du'aayi irrannatti eerre fi suuratu al-kahf qara'u danda'a.
-

Kitaaba wabii

[1] [Sahiih](#) Muslim 2934

[The End of The World-fuul](#) 263-...

<https://islamqa.info/en/answers/8806/who-is-the-dajjaal>

<https://islamqa.info/ar/answers/8806/%D9%81%D8%AA%D9%86%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B3%D9%8A%D8%AD-%D8%A7%D9%84%D8%AF%D8%AC%D8%A7%D9%84>

2- Bu'iinsa Iisaa (aleyh salaam)

Dajjaalitti aanee mallattoon guddaan Nabii Iisaan (nageenyi isarratti haa jiraatu) samii irraa bu'uudha. In sha Allah, mata duree kana jalatti seenaa Nabii Iisaa fi haadha isaa ni ilaalla.

Seenaa Nabii Iisaa fi Haadha isaa

Alhamdulillah Rabbil aalamiin. Rabbii Tokkicha ta'e hanqinna hunda irraa qulqullaa'eef galanni haa galu. Iisaan (Iyyasuus) nabiiyyi kabajamaa fi sadarkaa guddaa qabuudha. Rabbiin haala addaatiin akka dhalatu isa taasise. Haati isaa Mariyam amala gaarii fi toltu hojjachuun beekkamti. Mariyam mana amantiin beekkame keessatti tan dhalattee fi xiqqeenya irraa jalqabuun ibaada irratti tan guddatteedha. Kana jechuun iddoo eenyullee ishiitti hin seenetti Rabbiin gabbarti. Nabii Zakariyaan (aleyh salaam) nama ishii kunuunsu fi guddisuudha. Yommuu haala ishii ilaaluf ishiitti seenu firaafiree garagaraa ishii biratti arga. “Kuni eessaa siif dhufaa?” jechuun gaafata. Ishiiniis, “Kuni Rabbiin biraayyi. Rabbiin nama fedhe herreega (hisaaba) malee soora.” Jettin. (Ilaali Qur'aana, suuratu Aali-Imraan 3:37)

Mariyam guddattee umri shamarrummaa erga geesse booda gammachisni ilma argachuu ni dhufeef. Malaykaan Jibriil (Gabra'el) itti dhufuun ilma maqaan isaa "Iisaa" jedhamuun ishii gammachiise. Mariyamis osoo dhiirri na hin tuqin akkamitti ilma argadha jechuun gaafatte. Qur'aanni akkana jechuun nutti hima:

﴿قَالَتْ رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي وَلَدٌ وَلَمْ يَمَسِّنِي بَشَرٌ ۖ قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ ۚ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ وَكُن فَيَكُونُ﴾^{٤٧}

“[Mariyamis] “Yaa Gooftaa kiyya! Osoo namni tokkollee na hin tuqne akkamitti ilmi naaf argamaa?” jette. Innis ni jedhe, “Akka kanatti Rabbiin waan fedhe uuma. Inni yeroo waan tokko murteessu, “Ta’i” qofa isaan jedha; wanti sunis yeroma san ta’a.” Suuratu Aali-Imraan 3:47

Akka aadaatti ilmi dhiiraa fi dubartii irraa uumama. Mariyam wanta aadaa keessatti hin beekne yommuu itti himamu garmalee ajaa'ibsifatte. Garuu Dandeetti Rabbii fuundura gufuun dhaabbatu waan hin jirreef akka fi haala fedhetti nama uumuu danda'a. Jalqaba Nabii Aadamiin abbaa fi haadha malee biyyee irraa uume. Hawwaas dubartii malee dhiira qofarraa uume. Ammas, Dandeettiin Isaa guutuu akka ta'e ifa baasuf Iisaa (Iyyasuusin) abbaa malee haadha qofarraa uume. Namoota hafan immoo dhiiraa fi dubartii irraa uume. **“Akka kanatti Rabbiin waan fedhe uuma. Inni yeroo waan tokko murteesse, wanta saniin “Ta’i” jechuuni qofa. Wanti sunis yoosu ta’ee argama.”**

Malaaykan dandeetti Rabbii Olta’aa erga ishiitti himee booda, hafuura itti afuufe biraa deeme. Hafuurri kuni gadaamessa ishii keessa yommuu seenu akkuma dubartoonni biroo ulfaa’an ishiinis ni ulfoofte. Rabbiin subhaanahu wa ta’aalaa yommuu namoota uumu sababa godha. Sababa saniin ta’i yoo jedhe sababni suni yoosu ta’ee argama. Fakkeenyaaf, biyyeen uumama nabii Adamitiif sababa ture. Dhangalaa’an saalaa uumama namaatiif sababa. Dhangalaa’an saalaa ofiin nama ta’uu waan hin dandeenyef Rabbiitu dhangalaa’a saalaa kanarraa nama uuma. Haaluma kanaan hafuurri gara Mariyam seene uumama Iisaa (Iyyasuusiif) sababa ta’e. Kanaafu, Rabbiin hafuura kanarraa Iisaa uume. **“Akka kanatti Rabbiin waan fedhe uuma. Inni yeroo waan tokko murteesse, wanta saniin “Ta’i” jechuuni qofa. Wanti sunis yoosu ta’ee argama.”**

Mariyam haala addaa kanaan erga ulfoofte booda ciniinsuun da’aa itti dhufte. Ishiin dubartii amalaa fi amantiin beekkamtudha. Garuu haala raajii kanaan dhiira malee ulfaa’un ishii kuni hawaasa keessatti salphinnaa fi qaani guddaa akka ishitti fidu garmalee dhiphatte. Ciniinsuu fi dhiphinna ishii kana Qur’aanni haala kanaan nutti hima:

﴿فَاجَاءَهَا الْمَخَاضُ إِلَى جِذْعِ النَّخْلَةِ قَالَتْ يَلَيْتَنِي مِتُّ قَبْلَ هَذَا وَكُنْتُ

نَسِيًا مَّنْسِيًا﴾^{٢٢}

“Ciniinsuun gara jirma temiraa ishii maqse. Ishiinis “Yaa badii kiyya! Odoo kana dura du’ee waan dagatamaa ta’ee maal qabaa.” Jette.” Suuratu Mariyam 19:23

Rakkoon ciniinsuu gara muka temira akka deemtu ishii taasise. Du’aaf garmalee hawwite. Sababni isaas, namoonni wanta ishiin isaanitti himtu waan hin amanneef maqaa ishii xureessu. Gaddaa fi dhiphinna ishii kana hir’isuuf Malaaykan ishii gadii akkana jedhe itti lallabuun jajjabeesse: **“Hin gaddin, dhugumatti Gooftaan kee jala keetti bishaan yaa’u taasisee jira. Jirma temiraa gara keetti hurgufi, asheeta temira bilchaataa sirratti harcaasati. Nyaadhu dhugi, ijaanis itti gammadi. Nama tokko yoo argites, “Dhugumatti ani Rahmaanif sooma qodhaa (nazrii) seene jira. Kanaafu, har’a nama tokkoyyuu hin dubbisu.” Jedhiin.”** Suuratu Mariyam 19:24-26

Akka lugaatti sooma jechuun of qabuu waan ta’eef, asitti “dubbachuu irraa of qaba (nan sooma)” jechuu isaati. Qodhaa (nazrii) jechuun “wanta tokko nan hojjadha” jedhanii ofirratti dirqama gochuu fi waadaa seenudha. Mariyam dubbii kana akka jettu kan ajajamteef faayda guddaa waan qabuufi:

Namootatti dhufuun, “Ani ilma kana raajiin (mu’jizaan) da’e” osoo jettee, eenyullee ishii hin dhugoomsu. Kanaafu, ishiin cal’isuun daa’imni harkaa qabdu dubbachuun ragaa guddaa ishiif ta’a. Daa’imni ishii Iisaan reefu dhalate haasawuun wanta namoonni ishii yakkaniin ishirraa deebisa. Ishiinis akkuma jedhamte daa’ima ofii fuute gara ummata ishii qajeelte. Yommu nama ishii dubbisuu barbaadu argitu, “Rabbiif jedhee dubbachuu irraa of qabee jira” jettiin. Itti fufuun Qur’aanni ni jedha:

﴿فَأَتَتْ بِهِ قَوْمَهَا تَحْمِلُهَا وَقَالُوا لِمَرِّمُ لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا فَرِيًّا﴾ (٢٧)
 ﴿يَأْخُذْ هَارُونَ مَا كَانَ أَبُوكَ امْرَأَ سَوْءٍ وَمَا كَانَتْ أُمُّكَ بَغِيًّا﴾ (٢٨)

“Ergasii isa baadhattee gara ummata ishii dhufte. Isaanis ni jedhan, “Yaa Mariyam! Dhugumatti ati waan akkaan jabaatu fiddee jirta. Yaa obboleetti Haaron! abbaan kee nama badaa hin turre, haati teetis sagaagaltu hin turre.” Suuratu Mariyam 19:27-28

Iisaan (Iyyasuus) siree daa'imummaa keessaa yommuu dubbatu

Yommuu haalli Mariyamatti ulfaatu fi wanta namoonni jedhaniif garmalee gadditu, akka ummanni ishii daa'imatti haasawaniif gara daa'ima ishii Iisaatti akeekte. Qur'aanni haala ishiiti fi ummataa akkana jechuun hima:

فَأَشَارَتْ إِلَيْهِ قَالُوا كَيْفَ نُكَلِّمُ مَنْ كَانَ فِي الْمَهْدِ صَبِيًّا ﴿٢٩﴾

"Gara isaatti akeekte. Isaanis "Akkamitti daa'ima siree daa'imummaa keessa jiru dubbisnaa?" Jedhan." Rabbiinis Iisaan akka dubbatu ni taasise.

﴿قَالَ إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ ءَاتَنِي الْكِتَابَ وَجَعَلَنِي نَبِيًّا ۖ وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيْنَ مَا كُنْتُ وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا ۖ وَبَرًّا بِوَالِدَتِي وَلَمْ يَجْعَلْنِي جَبَّارًا شَقِيًّا ۚ وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدْتُ وَيَوْمَ أَمُوتُ وَيَوْمَ أُبْعَثُ حَيًّا ۖ﴾ ﴿٣٠﴾

[Iisaanis] ni jedhe, "Dhugumatti ani gabricha Rabbiiti. Inni kitaaba naaf kenneera. Nabiyyis na taasisee jira. Iddoo ani jiru hundattis nama barakaa qabu na taasisee jira. Salaataa fi zakaas hanga lubbuun jiru naaf dhaamee jira. Haadha tiyyaafis tola oolaa [na godhe]; of tuulaa hoonga'aas na hin taasifne. Guyyaa ani dhaladhe, guyyaa ani du'uu fi guyyaa ani kaafamus nageenyi ana irra jira." Suuratu Mariyam 19:29-33

Dhugaan Yommuu Ifa bahu

Jechi jalqabaa Iisaan ilmi Mariyam dubbate, "Dhugumatti ani gabricha Rabbiiti." Kan jedhuudha. Ani ilma Rabbiiti hin jenne. Sababni isaas, Rabbiin Qulqullaa'an Olta'e, Tokkicha shariika hin qabneedha. Niiti ykn ilma hin qabu. Nabii Iisaan (aleyh salaam) amaloota saddeetin of ibse. Jalqaba gabricha Rabbii akka ta'e dubbate. Akka namoonni gooftaa gabbaramu isa hin godhanneef gabricha akka ta'e ni labse. Dhumarratti immoo wantoota sodaachisaa irraa Rabbiin nagaha isa baasudha. Kuni hundi gooftummaa Kiristaanonni itti maxxansan irraa inni qulqulluu akka ta'e kan agarsiisudha. Kana jechuun Iisaan

(Iyyasuus) gooftaa gabbaramu (waaqefatamu) akka hin taane kan mul'isuudha. Kanaafi, itti aanse Rabbiin subhaanahu wa ta'aalaa ni jedha:

﴿ذَٰلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذِي فِيهِ يَمْتَرُونَ ﴿٣١﴾ مَا كَانَ لِلَّهِ أَنْ
يَتَّخِذَ مِنْ وَلَدٍ سُبْحَانَهُ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ وَكُنْ فَيَكُونُ ﴿٣٢﴾﴾

“Suni Iisaa ilma Mariyami- jecha dhugaa kan isaan isa keessatti shakkaniidha. Rabbiif ilma taasifachuun hin malu. Inni qulqullaa’e. Yeroo dhimma tokko murteesse, wanti Inni jedhu, “Ta’i” jechuu qofa; innis **yoosuu ta’a.**” Suuratu Mariyam 19:34-35

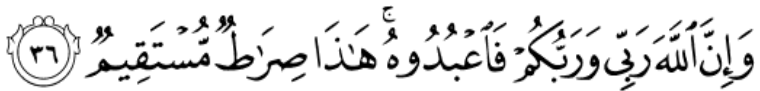
Kana jechuun amaloota saddeettan darbaniin kan ibsamee Iisaa ilma Mariyami. Jechi Iisaan yeroo daa’imummaa isaa dubbate suni **jecha dhugaa** shakkii wayiitu hin qabneedha. Kuni odeeffannoo dhugaa Iisaan dubbate Rabbiin himeedha. Rabbiin caalaa eenyullee dhugaa kan dubbatu hin jiru. Faallaa wanta Iisaan yeroo daa’imummaa dubbate jedhamu hundi kijiba ta’uun dhibbaan dhibbaatti kan jala murameedha. “Iisaan ilma Gooftaati, iisaan gooftaadha, gooftaa keessaa sadaffaadha.” wanti Jedhamu hundi kijibaa fi hundee kan hin qabneedha.

Iisaan " **Ani gabricha Rabbiiti**" jedhee labsuun makluuqa (uumamaa) akka ta’e agarsiisa. Gooftaan wanta hundaa kan bulchuudha. Wantoonni Isaa gad jiran hundi gabroota Isaati. Iisaan akkuma namni kamu nyaata nyaatu ni nyaata, ni dhuga, ni rafa. Amala gooftummaa homaatu hin qabu. Rabbiin hin dhalanne, ilmoos hin qabu, hin nyaatu, hin dhugu, hin rafu, yeroo hundaa jiraatadha, waan hundaa irratti danda’aadha.

Iisaan (aleyh salaam) immoo kan dhalateedha, ni dhuga, ni rafa, amaloota namaa biroo ni qaba. Kanaafu, Iisaan nama waan ta’eef Gooftaa gabbaramu ykn waaqefatamu ta’uu hin danda’u. Inni Nabiyyi fi Ergamaa Rabbii gara ilmaan Israa’il ergameedha.

“kan isaan isa keessatti shakkaniidha” kana jechuun dhugaan ifaa, "Iisaan gabricha Rabbii fi Ergamaa Isaa" ta'ee osoo jiruu waa'ee isaa ilaalchise ni shakku, wal mormu.

Ammas warroota Iisaan ilma Gooftaati jedhan akkana jechuun deebii itti deebisa: **“Rabbiif ilma taasifachuun hin malu. Inni qulqullaa’e.”** Kana jechuun Rabbiif gonkumaa ilmi hin maluuf. Sababni isaas, Rabbiin Dureessa, Faarfamaa fi Mootiidha. Namni dadhabaa fi kan du'uu waan ta'eef nama isa gargaaru barbaada. Kanaaf ilma argachuu fedha. Rabbiin immoo dadhabinnaa fi du'a irraa qulqulluu kan ta'eedha. Kanaafu, ilma maal irraa godhaa? Rabbiin hanqinna kana hundarraa qulqullaa'e. Wanta tokko argamsiisu yoo fedhe, “Ta'i” jechuuni qofa, wanti sunis yoosu ta'a. Kanaafu, Iisaa abbaa malee uumuun akkamitti itti ulfaataa? Kanaafi, Iisaan gabricha fi uumamaa akka ta'ee itti aansun akkana jechuun beeksisa:

“[Iisaanis], “Dhugumatti Rabbiin Gooftaa kiyyaa fi Gooftaa keessani. Kanaafu Isa qofa gabbaraa. Santu karaa qajeelaadha.” Jedhe.” Suuratu Mariyam 19:36

Kana jechuun kan nu uumee, suuraa keenya tolche, nu kunuunsu, nu too'atu fi dhimma keenya hunda harka qabu Rabbiidha. Kanaafu, Isa qofa gabbaraa. Isa qofaaf gadi jedhaa, kadhaa. Kuni karaa qajeelaa Isatti nama geessudha. Rabbiin qofa gabbaruun hojii qalbii, hojii qaamaa fi arrabaa waan of keessaa qabuuf karaa qajeeladha. Namni Rabbiin qofa yoo gabbare karaa jallataa hunda irraa ni eeggama, adabbi cimaa jalaa nagaha baha.

Qur'aana keessatti, **“Isaannan amananii, iimaana isaanii zulmiin walitti hin makin isaaniif tasgabbiitu jira. Isaanis qajeelfamoodha.”** (Suuraa Al-An'aam, Ayah 82) Kana jechuun namoonni dhugaan Rabbitti amananii fi wantoota biraa Rabbiin waliin hin gabbarre (hin waaqefanne), isaaniif tasgabbiitu jira. Gara karaa qajeelatti kan qajeelfamaniidha. Jireenya tana keessatti zulmiin (miidhaan) guddaan namni tokko hojjatu, shirkiidha. Shirkii jechuun wanta tokko Rabbitti qindeessudha. Kanaafu, namoonni Iisaan gooftaadha, ilma gooftaati jedhan zulmii (miidhaa) guddaa hojjataa jiru. Miidhaa kana irraa yoo deebi'anii Rabbi

qofaaf harka kennan, tasgabbii fi qajeelinna argatu. Ta'uu baannan dhimmichi gaabbi fi adabbii guddaa namatti fida.

Lisaan gara Samii Ol-Fuudhamuu

Akkuma beekamu Iisaan (nageenyi isarratti haa jiraatuu) gara ilmaan Israa'el nabiyyii ta'uun ergame. Garuu Yahuudonni Iisaa wantoota adda addaatin maqaa xureessu fi yakkuu turan. Dhumarratti isa ajjeesuf shira (tooftaa) baasan. Rabbiin subhaanahu wa ta'aalaa akkana jechuun dubbata:

﴿وَمَكْرُواْ وَمَكَرَ اللّٰهُ وَاللّٰهُ خَيْرُ الْمَكْرِيْنَ ۝۵۱﴾ اِذْ قَالَ اللّٰهُ يٰعِيسٰى اِنِّىْ
مُتَوَفِّىْكَ وَارْفَعُكَ اِلٰى وَمُطَهِّرِكَ مِنَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا

“Isaan tooftaa baasan, Rabbis tooftaa baase. Rabbiin immoo irra caalaa warra tooftaa baasuti. Yeroo Rabbiin [akkana] jedhe [yaadadhu] “Yaa Iisaa! Ani si fudha, gara Kiyattis ol si kaasa. Warroota kafaran irraas si qulqulleessa.” Suuratu Aali-Imraan 3:54-55

Yahuudonni Iisaa ajjeesuuf tooftaa baasan. Garuu Rabbiin olta'aan isaan dursuun tooftaa san caalu baase. Tooftaan kunis Iisaa gara Isaatti ol fudhachuu fi nama Iisaa fakkaatu isaanitti fakkeessudha. Seenaan tooftaa kana fakkaata:

Yahuudonni yommuu Iisaa ajjeesuf walitti qabaman, Iisaan isaan jalaa dheessun mana keessa seene. Mootiin isaanii namticha maqaan isaa Yahuuz jedhamu Iisaatti seenee akka ajjeesu ykn baasu ajaje. Namtichi kuni mana ni seene, garuu Iisaa hin arganne. Rabbinis fakkaataa iisaa namticha kanarratti darbe. Kana jechuun akka Iisaa fakkaatu isa taasise, Iisaa immoo gara samii ol fuudhe. Namtichi kuni yommuu bahu yahuudonni Iisaa kan fakkaatu ta'ee isa argan. Namtichi “ani saahiba (hiriyyaa) keessan” osoo jedhu, yahudoonni isa qabuun rarraasanii ajjeesan. Ergasi ni jedhan, “Fuulli isaa fuula Iisaa fakkaata. Qaamni isaa immoo qaama saahiba keenyaa fakkaata. Kuni saahiba keenya yoo ta'e Iisaan eessa dhaqee? Kuni Iisaa yoo ta'e, saahibni keenya isa dhaqee?” Isaan jidduutti wal dhabbiin guddaan ni uumame^[1]”. Kanaafi, Rabbiin subhaanahu wa ta'aala itti aanse ni jedha:

﴿وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللَّهِ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَٰكِن شُبِّهَ لَهُمْ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِّنْهُ مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا ﴿١٥٧﴾ بَل رَفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٥٨﴾ وَإِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ ۖ وَيَوْمَ الْقِيَمَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا ﴿١٥٩﴾﴾

“Ammas isaan “Nutu Masiih Iisaa ilma Mariyam, Ergamaa Rabbii ajjeefne jirra” waan jedhaniif [isaan abaarre]. Isaanitti fakkeefame malee isaan isa hin ajjeefne, hin fannisnes. Warroonni waa’ee isaa ilaalchisee wal dhaban dhugumatti isa irraa shakkii keessa jiru. Shakkii hordofuu malee isa irratti beekumsa homaatu hin qaban. Qabatamaan isaan isa hin ajjeefne. Dhugumatti Rabbiin gara Isaatti ol fuudhe. Rabbiinis injifataa, ogeessa ta’eera. Abbooti kitaabaa irraa eenyullee hin jiru du’a isaatiin dura kan isatti amanu yoo ta’e malee. Guyyaa Qiyaamaas isaan irratti ragaa ta’a.” Suuratu An-Nisaa 4:157-159

Yahuudonni Iisaa (nageenyi isarratti haa jiraatu) ajjeefne jirra jedhan. Garuu Rabbiin nama biraa isaanitti fakkeesse malee Iisaa hin ajjeefne. “**Warroonni waa’ee isaa ilaalchisee wal dhaban dhugumatti isa irraa shakkii keessa jiru.**” Waa’ee Iisaa (Iyyasuus) ilaalchisee Kiristaanonni fi Yahudoonni wal dhabbi guddaa keessa seenan. Yahudoonni ajjeefne jirra jedhan. Kiristaanoni gariin Iyyasuus nuuf jedhe du’e jedhan. Gariin isaanii Iyyasuuf gooftadha, ykn ilma gooftaati jedhan. Kuni hundi dhugaa irraa kan fagaate fi ragaa hin qabneedha. Kanaafi itti aanse akkana jedhe, “**Shakkii hordofuu malee isa irratti beekumsa homaatu hin qaban.**” Kana jechuun waa’ee Iisaa ilaalchisee wanti isaan jedhanii fi hordofan shakkii qofa. Beekumsa sirrii fi dhugaa ta’e hin qaban.

“Qabatamaan isaan isa hin ajjeefne. Dhugumatti Rabbiin gara Isaatti ol fuudhe.” Kana jechuun dhugumatti yahuudonni Iisaa (Iyyasuusin) hin ajjeefne.

Dubbiin Kiristaanotaa “Iyyasuus cubbuu keenyaf jedhe du’e” kan jedhus soba. Garuu Rabbiin gara Isaatti ol fuudhe. **“Rabbiinis injifataa, ogeessa ta’eera.”** Rabbiin waan hundaa irratti Danda’aa, Injifataa fi Ogeessa waan ta’eef Iisaa gara samii ol fuudhun homaa Isatti hin ulfaatu.

“Abbooti kitaabaa irraa eenyullee hin jiru du’a isaatiin dura kan isatti amanu yoo ta’e malee.” Asitti abbooti kitaabaa yommuu jedhu Yahuudotaa fi Kiristaanota jechuu isaati. Mufasiroonni (Hayyoonni Qur’aana ibsan) aaya tanaaf ibsa lama kennanii jiru:

1ffaa- Maq-dhaalli **“du’a isaatiin dura.”** Jedhu keessa jiru, nama Kiristaana ykn Yahuudaa ta’e agarsiisa. Kanaafu, hiikni isaa kana ta’a: Nama Kiristaanaa ykn yahuudaatti duuti yommuu dhuftu, Iisaan (Iyyasuus) gabrichaa fi Ergamaa Rabbii akka ta’e ni amana. Gooftaa ykn ilma gooftaa akka hin taane yeroo du’aa ni hubata. Garuu kuni homaa isa hin fayyadu, ibidda irraa isa hin baraaruu. Kuni kan agarsiisu Kiristaanotaa fi Yahuudota akeekachisuu fi haaluma amma irra jiraniin akka itti hin fufneefi. Waa’ee Iisaa ilaalchisee soba irra jiran yoo itti fufan yeroo du’aa ni gaabbu. Guyyaa Qiyaamaa immoo san caalaa gaabbu.

2ffaa- Maq-dhaalli **“du’a isaatiin dura”** jedhu keessa jiru “Iisaa” agarsiisa. Hiikni isaa kana ta’a: Abbooti kitaabaa irraa eenyullee hin jiru du’a Iisaatiin dura kan amanu yoo ta’e malee. Kunis kan ta’u Qiyaamaan yommuu dhiyaattudha. Iisaan yommuu gara dachii bu’u booyye ni ajjeesa, Masqala ni caccabsa, Islaama malee amanti biraa hin qeebalu. Kanaafu, yeroo kanatti Yahuuda fi Kiristaanonni Iisaan gabrichaa fi Ergamaa Rabbii akka ta’e ni amanu[2].

“Guyyaa Qiyaamaas isaan irratti ragaa ta’a.” Hayyuun Qataadah jedhamu kana ilaalchisee ni jedha: “Rabbiin irraa ergaa akka isaanitti geessee fi gabricha Rabbii akka ta’e isaan irratti ragaa baha.” “Ani Gooftaadha ykn ilma gooftaati na waaqefadhaa” isaaniin kan hin jenne ta’uu ni labsa. Ragaan Iisaan (Iyyasuus) bahuu haala kanaan dhuma suuratu Maa’ida keessatti dhufee jira:

“Yeroo Rabbiin “Yaa Iisaa ilma Mariyam! Sila situ namootaan ‘Anaa fi haadha tiyya Rabbii gaditti gabbaramaa (gooftaa waaqefatamu) lama taasifadhaa’ jedhee?” jedhu [yaadadhu]. Innis ni jedha, “Ati Qulqulloofte! Ani waan haqa naaf hin taanee jechuun naaf hin ta’u. Yoo ani san kan jedhu ta’e dhugumatti Ati beektee jirta. Wanta lubbuu kiyya keessa jiru ni beekta, ani waan nafsii Kee keessa jiru hin beeku. Dhugumatti Ati sirritti

beekaa waan fagoo fi hin mul’anneeti. Waan Ati itti na ajajje, “Rabbii Gooftaa kiyaa fi Gooftaa keessan ta’e gabbaraa” jechuu malee waan biraa isaaniin hin jenne. Hangan isaan keessa turetti isaan irratti ragaan ture. Erga ol na fuutee booda, Ati isaan irratti Tiiksaa turte. Ati waan hundaa irratti ragaadha. Yoo isaan adabde (azzabde), gabrootuma keeti. Yoo isaaniif araaramtes, Ati Simatu Injifataa Ogeessa.” *Suuratu Al-Maa’ida 5:116-118*

Kuni ragaa Guyyaa Qiyaamaa Iisaan (Iyyasuus) (nageenyi isarratti haa jiraatu) bahuudha. Dubbiin erga akkana ta’ee,

Eenyutu yeroo jalqabaatif "Iisaan (Iyyasuus) ilma waaqayyooti (gooftaati)" jedhe ree?

Deebiin isaa kana fakkaata:

Yeroo jalqabaatiif Iyyasuusin Gooftaa ykn ilma gooftaati kan jedhe nama maqaan isaa **Phaawulos** jedhamuudha. Seenaa kiristaanaa keessatti seenaan Phaawulos seenaa gariiba (adda ta’ee) fi ajaa’ibaati. Amanti Kiristaanaa jallisuu keessatti gahee ol’aanaa kan taphateedha. Phaawulos nama Yahuudi ture. Maqaan isaa "Saa’ol" jedhamaa ture. Inni Nabii Iisaa hin argine. Yeroo Iisaan gara Amantii Rabbiitti namoota waamu fi isaan gammachisuus hin dhageenye.

Yeroo isaa jalqabaa irratti, Phaawulos Kiristaanota Iisaa hordofanitti namoota diina ta’an gurguddaa keessaa tokko ture. Inumaa, isaan adabbaa fi garmalee rakkisaa ture.

Erga Rabbiin Olta’aan Iisaa gara samii ol fuudhee booda Phaawulos tasa gara Kiristaanummaa seenu isaa labse. Erga itti seenee booda oduu addaa odeessu jalqabe. Yeroo gara Damasqoo deemu ifni akka isa marsee fi gooftaan samii irraa akka itti lallabee ni dubbata. (Barreefama asii gadii keessatti **Iisaa = Yesus**) Mee wanta Phaawulos (Saa’ol) jedhe Macaafa qulqulluu gara Afaan Oroomotti hiikkame, “**Hojii Ergamtootaa Boqonnaa sagal**” irraa fudhannee haa ilaallu:

“¹ Saa’ol amma illee bartoota gooftaa doorsisuudhaa fi ajjeesuutti banbanaa gara angafa lubootaa dhaqee, ³ Utuu adeemuus Damaasqootti dhi’aate, kunoo, dingata ifni waaqa irraa naannoo isaatti balaqqeessa’e.

⁴ Lafa dha'ees sagalee, "Saa'ol, Saa'ol, maaliif na ari'atta?" jedhuun dhaga'e.

⁵ Inni immoo, "Eenyu ati yaa gooftaa?" jedhe. Sagalichis deebisee, "Ana, Yesus, kan ati ari'attu;

⁶ garuu, ka'ii, gara mandaraatti lixi! Waan gochuun siif ta'us sitti in himama" jedheen.....

¹⁹ Nyaata nyaatees jabaate; bartoota warra Damaasqoo biras bubbule.

²⁰ Saa'ol ergasii utuu hin turin manneen sagadaa keessatti, "**Yesus kun ilma Waaqayyoo ti**" jedhee lallabe.

²¹ Warri isa dhaga'an hundinuu garuu dinqifatanii, "Namichi kun, isa Yersaalemitti warra maqaa Yesus waammatan balleessuuf dhama'aa ture mitii? Addana iyyuu isaanuma hidhee luboota warra angafootatti geessuudhaaf dhufee ture mitii?" jedhanii gaafatan."

Madda: <https://zoebible.page.link/ob>

Keeyyata armaan olii keessatti lakkoofsa 20 fi 21 wanta jedhe sirratti hubadhaa! (Barreefama armaan gadi keessatti **Yahuuda**=Yihudii)

Ammas Hojii Ergamtootaa Boqonnaa digdami lama (22) keessatti Phaawulos (Saa'ol) akkana jechuun dubbate:

³ "Ani Yihudii dha; Qiliqqiyaa keessaa Xarseesittan dhaladhe, addana Yersaalemittan guddadhe. Gamaali'el birattis seera abaabilii keenyaaf kenname hundumaa ija irratti eegee bareera; akkuma keessan har'aa kanas Waaqayyoof nan hinaafan ture.

⁴ Namoota karaa barsiisa haaraa kana irra adeemanis hamma du'aatti nan ari'adhan ture, warra dhiiraas warra dubartiis qabeetan mana hidhaatti galchisiisan ture.

⁵ Angafni lubootaa, yaa'iin maanguddootaas guutummaatti waa'ee kanaaf dhugaa anaaf ba 'u. Isaanuma biraa caaffata gara Yihudoota obboloota Damaasqoo jiraataniitti caafame baafadhee, jarreen kana qabee, akka isaan adabamanitti hidhee gara Yersaalemitti fiduudhaaf, Damaasqoo nan dhaqan ture.

⁶ "Karaa irra adeemaa Damaasqootti yommuu ani dhi'aadhe, waareetti dingata ifni humna qabeessi naannoo kootti balaqqeessa'e.

⁷ Lafatti kufeen sagalee, 'Saa'ol, Saa'ol, maaliif na ari'atta? jedhu dhaga'e.

⁸ 'Eenyu ati yaa gooftaa?' jedheetan deebise; inni immoo, 'Ana, Yesus nama Naazireet, kan ati ari'achaa jirtu' anaan jedhe.

⁹ Namoonni anaa wajjin turan ificha arganiiru; sagalee isa anatti dubbachaa ture garuu hin dhageenye.

¹⁰ Ani immoo, 'Maal godhu, gooftaa?' jedheen gaafadhe; gooftaan immoo, 'Ka'ii, mandara Damaasqootti lixi, akka ati gootuuf waan Waaqayyo murtoo godhe, achitti sitti in himama' anaan jedhe.

¹¹ Calaaqisa ifichaa irraa kan ka'es iji koo arguu dhabnaan, warri anaa wajjin jiran harka qabanii mandara Damaasqootti na galchan.

Madda: <https://zoebible.page.link/ob>

Yeroo kana irraa eegalee, Phaawulos Iisaan (Yesuus) ilma gooftaa (waaqeyyoo) akka ta'e lallabuu itti fufe. Kiristaanummaa keessatti kana barsiisuun namni jalqabaa hanga isa ta'u gahuutti dhiibbaa guddaa uume. Barnoota kana kan fudhatu gooftaa irraa akka ta'e himata. Wanta inni jedhu kanaan waa'ee isaa ilaalchise wanta namoonni beekan ni dhoksa. Barataa Yesus akka hin turree fi isaan akka wal hin qunnamne namoonni ni beeku. Garuu “Ani Gooftaa irraa barnoota argadha” jedhee waan dubbatuuf wanta namoonni irraa beekan ni haguuga. Himannaa sobaa kanaan hundee amantitti ni taphate Amalli yahuuda amanti jallisuu fi micciruudha. Kanaafu, Phaawulosis yahuuda waan tureef amanti jallisuu fi micciruu eegale. Sobaan ani Kiristaana ofiin jechuun amanti Kiristaanatti akkanatti taphate.

Iisaan erga ol fuudhamee booda namtichi Yahudii kuni ergamtoota torbaatamaa hafuurri qulqulluun irratti bu'uu fi kiristaanummaan warra gammachiisaan keessaa tokko akka ta'ee Kiristaanonni ni amanu. Kiristaanonni warroota kanniin, “Ergamtoota torbaatama” jechuun moggaasu. Kana jechuun kallatti hundan ergamtoota kiristaanummaan nama gammachisaniidha.

Phaawulos hanga barsiisaa Maarqos ta'u gahuutti dhiibbaan isaa garmalee guddate. Maarqos namoota macaafa qulqulluu barreessan keessaa tokko. Maarqos garmalee Phaawulositti maxxanuun barnoota irra barate. Ammas ni jedhu, Luqaasis barataa jallatamaa Phaawulositti maxxanu ture. Luqaasi barreessa macaafa qulqulluu keessaa tokko ture.

Yaanni, “Iisaan (Yesus) ilma Gooftaati” jedhamu Phaawulos dura kan beekkamu hin turre. Garuu erga kiristaanummaa keessa sobaan seenee fi handhuura barnootaatti barsiisaa guddaa erga ta'ee booda naannoo adda addaa keessa deemun Kiristaanummaa haarawatti namoota waamu jalqabe. Ergaalee bakka adda addaatti ni erga. Ergaaleen isaa kunniin bu'uura barnoota amanti ta'an.

Tooftaa kanaan namtichi Yahuudi kuni kan isa faallessuu waan hin jirreef bu'uura amanti Kiristaanaa micciruu fi jallisuu danda'e jira. Sababni isaas, barnoota amanti kan niin Masiih Iisaa irraa argachaa jira isaaniin jedha. Isaanis kana amanuun ni fudhatan. Kiristaanummaa keessatti wanta seensisee ni seensise. Wanta micciree ni miccire[3].

Kanaafu, Iisaan (Yesus) (nageenyi isarratti haa jiraatu “Ani Gooftaadha na waaqefadhaa ykn ani ilma gooftaati” hin jenne. Garuu kan kana itti maxxanse Phaawulos. Ergasii Phaawulos irraa barattoonni isaa kan akka Marqoosi fi Luqaas macaafa keessatti barreessu jalqaban. San booda ummanni Kiristaanas wallaalummaan jara kana hordofuun jallinnaa fi dukkanatti kufan. Seenaa kana erga dubbisani booda gara ifaa fi karaa qajeelaatti akka bahan isaaniif hawwina. Karaan ifaa fi qajeelaan karaa Iisaan itti waamaa tureedha. Iisaan (Yesus) akkana jechuun ummata waamaa ture:

﴿وَإِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَأَعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ﴾

"Dhugumatti Rabbiin Gooftaa kiyyaa fi Gooftaa keessani. Kanaafu Isa qofa gabbaraa. Santu karaa qajeelaadha." Suuratu Mariyam 19:36

Ragaalee Iisaan (aleyh salaam) itti bu'uu Agarsiisan

Akkuma kutaa darbe keessatti jennee yeroo Yahudonni isa ajjeesuf dhufan Iisaan (aleyh salaam) gara samii ol fuudhamee jira. Qiyaamaan yommuu kalooftu akka bu'uu ragaaleen shari'aa ni agarsiisu. Bu'iinsi isaa kunis mallattoo Qiyaamaa ta'a. Mee ragaalee kanniin gabaabbinaan haa ilaallu:

Qur'aana irraa Ragaalee Bu'iinsa isaa agarsiisan

Rabbiin (subhaanahu wa ta'aala) ni jedha:

﴿وَلَمَّا ضَرَبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا إِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ ﴿٥٧﴾ وَقَالُوا ءَالِهَتُنَا خَيْرٌ أَمْ هُوَ مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًا بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ ﴿٥٨﴾ إِنَّ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ وَجَعَلْنَاهُ مَثَلًا لِّبَنِي إِسْرَءِيلَ ﴿٥٩﴾ وَلَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَا مِنْكُمْ مَلَائِكَةً فِي الْأَرْضِ يَخْلُفُونَ ﴿٦٠﴾ وَإِنَّهُ لَعِلْمٌ لِّلسَّاعَةِ فَلَا تَمْتَرُنَّ بِهَا وَاتَّبِعُونِ هَٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيمٌ ﴿٦١﴾﴾

“Yeroo ilmi Mariyam akka fakkeenyaatti dhiyeefamu yoosu ummanni kee sagalee olkaasanii isatti kolfan. Ni jedhanis, “gooftolee keenya moo isatu (Iisaatu) caalaa?” Isaan wal-bira qabuu kana siif hin dhiyeessine falmiif yoo ta’e malee. Garuu isaan ummata mormitoota. Iisaan gabricha Nuti isa irratti tola oollee fi ilmaan Israa’iliif fakkeenya taasifne malee waan biraati miti. Osoo feene Malaaykota bakka keessan bu’an dachii keessa goonaa turre. Dhugumatti, Inni Qiyaamaaf mallattoo beekkamaadha, kanaafu ishii hin shakkinnaa, Ana hordofaa. Kanatu karaa qajeeladha. Sheyxaanni [dhugaa hordofuu irraa] akka isin hin dhoorgine. Dhugumatti inni isiniif diina ifa bahaadha.” Suuratu Az-Zukhuuf 43:57-62

As keessatti, “Inni Qiyaamaaf mallattoo beekkamaadha” kan jedhu ilaalchise hayyoonni Qur’aana ibsan, “Qiyaamaan dura Iisaan samii irraa bu’uun mallattoo Qiyaamaati” Jedhan^[6]. Akkuma armaan gadiitti ilaallu hadiisonni sahiih ta’aniis ni jabeessu.

Ragaan biraa Iisaan samii irraa akka bu’uu agarsiisu aayah suuratu An-Nisaa keessatti argamtuudha.

﴿وَإِنْ مِّنْ أَهْلٍ أَلِكْتَبِ إِلَّا لِيُؤْمِنَ بِهِ ۖ قَبْلَ مَوْتِهِ ۖ وَيَوْمَ الْقِيَمَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا ۝۱۰۹﴾

⁶ Tafsiir ibn Kasiir 6/583

Abbooti kitaabaa irraa eenyullee hin jiru du’a isaatiin dura kan isatti amanu yoo ta’e malee. Guyyaa Qiyaamaas isaan irratti ragaa ta’a.” Suuratu An-Nisaa 4:159

Hayyoonni Qur’aana ibsan baay’een, maq-dhaalli “**du’a isaatiin dura**” jedhu keessa jiru “Iisaa” akka agarsiisu dubbatan. Hiikni isaa kana ta’a: Abbooti kitaabaa (Yahuudaa fi Kiristaanaa) irraa eenyullee hin jiru du’a Iisaatiin dura kan amanu yoo ta’e malee. Kunis kan ta’u Qiyaamaan yommuu dhiyaattudha. Akkuma hadiisa keessatti dhufe Iisaan yommuu gara dachii bu’u booyye ni ajjeesa, Masqala ni caccabsa, Islaama malee amanti biraa hin qeebalu. Kanaafu, yeroo kanatti Yahuuda fi Kiristaanonni Iisaan gabrichaa fi Ergamaa Rabbii akka ta’e ni amanu.

Sunnah irraa Ragaalee Iisaan bu’uu agarsiisan

Huzeeyfa ibn Useyd Al-Ghifaariyy akkana jechuun gabaase:

“Osoo nuti wal yaadachiisnu (waliin haasofnu) Ergamaan Rabbii (Salallahu aleyh wassalam) nu arguun akkana jedhan, “Maal wal yaadachistuu?” Sahaabonnis ni jedhan, “Waa’ee Qiyaamaa haasofna” Innis ni jedhe, “Hanga mallatolee kudhan argitanitti malee Qiyaamaan hin dhaabbattu.” Ergasii akkana jechuun tarreesse: Aara (smoke), Dajjaal, bineensa lafaa baatu, Aduun dhiyaan bahuu, Iisaan ilmi Mariyam (nageenyi isarratti haa jiraatu) bu’uu, Ya’juuj wa Ma’juuj, gara sadiin mucucaachu lafaa: tokkoffaan gara Bahaatin, lamaffaan gara Dhiyaatin, sadaffaan Galoo-galaana Arabaatin. Dhumti kanaa ibidda gara Yaman irra bahuun namoota gara iddoo walitti qabamaatti oofudha.” [Sahihih Muslim 2901](#)

Abu Hureyraan akka gabaasetti: Ergamaan Rabbii (SAW) akkana jedhan: “Hanga ilmi Mariyam abbaa murtii haqaa ta’uun isin keessatti bu’utti malee Qiyaamaan hin dhaabbattu. Masqala ni caccabsa, booyye ni ajjeesa, Jiziyyah ni balleessa. Hanga namni fudhatu dhabamutti qabeenyi garmalee baay’ata.” [Sahihih Al-Bukhaari 2476](#)

Jiziyyah jechuun Motummaa Muslimaa keessatti namoota Muslima hin taane irraa gibira guurramuudha. Muslimoonni Zakaa yommuu kafalan, namoonni Muslima hin taane immoo Jiziyyah kafalu. Iisaan (aleyh salaam) yommuu bu’u, Islaama malee amanti biraa waan hin fudhanneef Jiziyyaan ni dhabama. Garuu

Islaama malee amanti biraa hin hayyamu jechuun namoota Islaama akka fudhatan ni dirqiisisa jechu miti. Kana irraa namoonni yommuu Iisaan bu’u, Iisaan gabrichaa fi Ergamaa Rabbii akka ta’ee ni beeku. Yaanni, “Iisaan ilma gooftaa ykn gooftaadha” jedhu qalbii isaanii irraa ni haaqama. Dhugaa waan arganiif. Kanaafu, amanti haqaatti ni amanu. Akkuma Rabbiin subhaanahu wa ta’aala jedhe:

Abbooti kitaabaa irraa eenyullee hin jiru du’a isaatiin dura kan isatti amanu yoo ta’e malee.” Suuratu An-Nisaa 4:159

Gaafii: Iisaan yommuu bu’u seera Nabii Muhammadin bulcha moo seera haarawa fidaa?

Deebiin isaa: Seerri (Shari’aan) Nabi Muhammad (SAW) guutuu waan ta’eef Iisaan seeraa haarawa hin fidu. Guyyaa Arafaa Rabbiin subhaanahu wa ta’aala keeyyata suuratu Al-Maa’ida keessatti argamtu buusun ni jedhe: “Har’aa amanti keessan isiniif guute, qananii Kiyas isin irratti guutee jira, Islaamas akka amantitti isiniif jaalladhe.” (Suuratu Al-Maa’ida 5:3) Kanaafu, shari’aan (seerri) Islaamaa guutuu waan ta’eef Nabii Iisaan (aleyh salaam) seeruma Nabii Muhammadin (SAW) ummata bulcha.

Waa’ee Bu’iinsa Iisaa ilaalchisee Kiristaanonni Maal jedhuu?

Kiristaanonni Iisaan ilma Gooftaati jedhanii amanu. Rabbiin kanarraa qulqullaa’e. Nuuf jedhe fannifame du’e, ergasii gara samii ol fuudhame jedhanii amanu. Gara Yeroo dhumaatti ni bu’a jedhu. Waa’ee Iisaa ilaalchisee amantin Kiristaanaa amanti Muslimaa irraa karaa baay’een garagara ta’a:

Iisaan ilma Gooftaa akka ta’e Kiristaanonni ni amanu. Garuu kuni kijibaa (baaxila). Amantiin sirriin, Iisaan ilma namaati, gabricha fi Ergamaa Rabbiiti. Yahudoonni Iisaa fannisanii akka ajjeesan Kiristaanonni ni amanu. Garuu kuni soba (baaxila). Ilaalchi sirriin, isaan hin fannisnes hin ajjeesnes.

Iisaan (aleyh salaam) erga fannifamee guyyaa sadiin booda gara samii bahe jedhanii Kiristaanonni ni amanu. Garuu kuni kijiba. Kana irra inni osoo hin fannifamiin ykn hin ajjeefamin gara samii ol fuudhame.

Iisaan (aleyh salaam) akkamitti fi Eessatti bu’aa?

Iisaan (aleyh salaam) uffata lama uffachuu fi harka isaa koola Malaykoota lamaa irra gochuun minaraa adii Baha Damasqootti argamutti bu’a. Ibn Kasiir ni jedha: “Bakka inni itti bu’u ilaalchisee ilaalchi hundarra beekkamaan baha

Damasqoo minaraa adii irratti bu'a kan jedhudha. Yommuu salaataaf iqaamaan godhamu ni bu'a..." (An-Nihaayah fil fitan wal-Malaahim 1/192)

Maaliif Iisaan qofti akka bu'uu fi nabiyyiin biraa akka hin buune godhamee?

"Yeroo dhumaatti maaliif Nabii Iisaan qofti gara dachii akka bu'u filatame?" jechuun of gaafachuu dandeessa.

Hayyoonni sababa Iisaan qofti bu'u ilaalchisee yaada baay'ee kennanii jiru. Isaan keessaa:

1. Yahudoonni Iisaa ajjeesne jedhan. Kanaafu, dubbii isaanii kanaaf deebii kennuu fi dhugaa ifa baasuf Iisaan samii irraa ni bu'a. Rabbiin subhaanahu Iisaa samii irraa gara dachii buusun Yahudoota fi hogganaa isaanii Dajjaalin akka loluu fi moo'atu taasisa. Al-Haafiz Ibn Hajar ilaalchi kuni hundarra sirrii akka ta'etti ilaala.
2. Ammas, kijibaa Kiristaanota ifatti baasuf Iisaan (aleyh salaam) samii irraa ni bu'a. "Iisaan ilma gooftaati ykn gooftaadha" yaanni jedhu soba akka ta'e ifa isaaniif godha.
3. Duuti isatti waan hin dhufneef Iisaan samii irraa bu'uun dachii keessatti ni du'a. ergasii ni awwaalama. Kan biyyee irraa uumame eessattillee hin du'u, gara biyyeetti deebi'e du'aa malee.

Akka hin dheeressineef sababoota hangafaa kanniin qofa irratti gabaabadhe. Sababoota hafan kitaaba The End of The World fuula 357-358 irraa ilaalun ni danda'ama.

Iisaan (aleyh salaam) Erga gara dachii bu'ee hangam turaa?

Iisaan (aleyh salaam) dachii irra waggaa afurtama tura. Yeroo kana keessatti namoonni badhaadhinna, haqummaa fi nageenyaan jiraatu. Hadiisa Abu Hureeyraan gabaase keessatti Ergamaan Rabbii (SAW) akkana jedhan:

"Haawwan isaanii gargar haa ta'anii malee Nabiyyoonni obboleeyyani. Amantiin isaanii tokko. Namoota hunda caalaa anatu Iisaa ibn Mariyamitti dhiyaata. Sababni isaas, anaa fi isa jidduu nabiyyin hin jiru. Waggaa afurtamaaf tura, ergasi ni du'a. Muslimoonnis salaata janaazaa isarratti ni salaatu." (Ahmdi fi Al-Haakim gabaasanii jiru. Al-Haakim ni jedha, Al-Bukhaari fi Muslim haa gabaasu baataniyyuu malee isnaadni isaa sahiih dha.)

Kitaabban wabii

The End of The World-fuul 316-324

Kitaabban Tafsiira: Tafsiira Sa'idiyy 573-4

Ma'aariju Tafkur wa daqaa'uq tadabbur 7/460-464, Abdurahman Habanka

[1] Tafsiira Qurxubii 5/151

[2] Tafsiir Sa'diyyi 233, Tafsiir Qurxubii 7/214-215

[3] [Kawaashif Zuyuuf](#) – Fuula-25-29, Abdurahmaan Habanka

[The End of The World-fuul](#) 344-359

Guduunfaa

Rabbi hin dhalle, hin dhalanne, Tokkicha fakkaataa hin qabneef faaruu fi galanni hundi Isaaf haa ta'u. Waa'ee Iisaa (Iyyasuus) nageenyi isarratti haa jiraatu kutaalee sadii jalatti qoodun ilaalaa turreera. Waa'ee isaa ilaalchisee dhugaan maal akka ta'e hubanne jirra. Namni dhugaa kana hubatuun qajeele lubbuma ofii fayyada. Namni dhugaa kana irraa goruun jallate lubbuma ofi miidha.

Qur'aanni waa'ee Iisaa (Iyyasuus) ilaalchise haala namaaf galuu fi ifa ta'een ibsa. Wanti nama dhmaasu Qur'aana keessatti hin argamu. Garuu faallaa kanaa, kitaaba Kiristaanaa keessatti waa'ee Iisaa ilaalchise wantoonni nama dhamaasan baay'etu jiru. Takkaa gooftadha jedha, takkaa immoo ilma gooftaati jedha, takkaa immoo nabiyyiidha jedha, takkaa immoo gooftota sadan keessaa isa tokko jedha, takkaa immoo cubbuu keenyaf jedhee du'e jedhu. Namni kanniin keessaa kamiin filatee qabachuu danda'aa? Dhugumatti kuni dhama'iinsa guddaadha. Hundeen kanaa inni guddaan namoota kitaaba kana barreessaa tureedha.

Kutaa darbe keessatti, yeroo jalqabaatiif, “Iyyasuus ilma waaqayyooti” kan jedhe, Phaawulos akka ta'e macaafa qulqulluu irraa ilaalle turre. Achi booda yaanni kuni hanga bu'uura amanti ta'u gahuutti namtichi kuni yaada kana babal'isuu fi facaasu itti fufe. Namoonni isa booda dhufanis yaada isaa kana fi kan biroo itti dabaluu kitaaba barreessan. Kitaabni kunis Rabbiin biraa kan bu'eedha jedhan. Rabbiin subhaanahu wa ta'aalaa adeemsa isaanii kana akkana jechuun ibsa:

﴿فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُمُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لَيْسَتْ رُؤَا
 بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ﴾

“Warra kitaaba harka isaaniitiin barreessanii ergasii gatii xiqqaa ittiin bitachuuf “Kuni Rabbiin biraayi” jedhaniif ee badii isaanii! Waan harki isaanii barreessiteef jecha ee badii isaanii! Ammas waan isaan carraaqataniif jecha ee badii isaanii!” Suuratu Al-Baqarah 2:79

Arabni jecha “wayl” jedhu nama baditti kufeef itti fayyadamti. Haaluma wal fakkaatun Afaan Oromoo keessatti, nama badiin itti dhufuu hedu ykn baditti kufe, “Ee badii kee” jedhamaan. Kana jechuun baditti kufte, adabbiin cimaan sitti bu’e jechuu isaati. Warroonni kitaaba harka ofiitiin barreessanii ergasii gatii xiqqaa ittiin bitachuuf “**Kuni Rabbiin biraayi**” jedhan adabbiin cimaan isaanitti bu’a. Gatiin xiqqaan kuni addunyaa badduu tana. Qabeenya walitti sassabuuf kijibaan kitaaba katabuun kuni Rabbiin irraayyi ummataan jedhu. Kanaafu, namoonni kunniin karaa lamaan ummata gowwoomsanii fi miidhanii jiru. 1ffaa- Amanti isaanii sobaan walitti makuun ummata dhamaasu. 2ffaa-qabeenya isaanii sobaan nyaachu. Kanaafi itti aanse ni jedha: “**Waan harki isaanii barreessiteef jecha ee badii isaanii!**” kana jechuun kijiba, jallinnaa fi dhugaa micciruu kitaaba keessatti harka isaanitiin barreessaniif ee badii isaanii. “Iyyasuus gooftadha ykn ilma gooftaati” kijiba isaan kitaaba keessatti barreessaniidha. Sababa kanaan ummata gowwoomsu. Kanas kan godhaniif addunyaa badduu tana argachuufi. “**Ammas waan isaan carraaqataniif jecha ee badii isaanii!**” Kana jechuun qabeenya argatan saniif ee badii isaanii. Hiikni biraa, sababa harka isaaniitiin kijiba barreessun cubbuu/dilii hojjataniif ee badii isaanii!

Kanaafu, namoonni kijiba harka isaanitiin katabuun qabeenya ykn beekkamti argachuuf "Kuni Rabbiin biraayyi" jedhan, adabbii cimaatu isaaniif jira. Badiin isaan hojjatan keessaa gurguddaan: 1ffaa-Rabbiin irratti kijibuu, 2ffaa-ummata karaa qajeelaa fi ifaa irraa jallisuun dukkanaa fi dhama'iinsatti oofu. 3ffaa-Qabeenya namootaa haqa malee nyaachu.

Namni sammuu qabu kijiba isaan uumaniin gowwoomu hin qabu. Sammuu isaa keessatti yaadu danda'a. “Iyyasuus akkamitti gooftaa ta’a, kan dhalate ta’e osoo

jiruu? Wanti dhalatu wanta uumamudha. Kanaafu uumaa isa barbaachisa? Dubbiin yoo akkana ta’e akkamitti Iyyasuus Gooftaa waa uumuu ta’uu danda’aa? Ammas Iisaan of jabeessuf ni nyaata ni dhuga. Rabbiin qulqullaa’e immoo ni nyaachisaa malee hin nyaatu, ni obaasaa malee hin dhugu? Kanaafu, akkamitti Iisaan gooftaa ta’aa? Akkasumas, namni yommuu nyaatu fi dhugu xuriin akka fincaanii fi sagaraa isa irraa baha. Kanaafu, namni “Iyyasuus gooftaadha” yommuu jedhu, “Gooftaan ni nyaata ni dhuga ergasii xuriin isarraa baha” jechuu isaati. Rabbiin hanqinna kana hundarraa qulqullaa’e, olta’e.” jedhee yaadu qaba.

Ammas, “Iyyasuus akkamitti ilma Rabbii ta’aa? Rabbiin Qulqullaa’an olta’e Dureessa Tokkicha fakkaata wayitu hin qabneedha. Ilmi yoo dhalate abbaa fakkaata. Kanaafu, “Rabbiin ilma qaba” jechuun “Inni fakkaataa qaba” jechuudha. Rabbiin kanarraa qulqullaa’e olta’e. Ammas ilmi kan barbaachisuuf akka nama gargaaru fi sanyiin namaa itti fuutuufi. Rabbiin Qulqullaa’an olta’e gargaarsa wanta jedhamu hin barbaadu, wanta hundaa irratti danda’aadha. Yeroo hundaa jiraataadha. Kanaafu, Inni waan hundaa irraa Dureessaa fi Of gahaa ta’ee osoo jiru maaliif ilmatti hajama?”

Namni kanniin deddeebisee yoo of gaafatee, wanti kitaaba (macaafa) isaanii keessatti barraa’e soba ta’uu takkaan hubata. Kijiba kanniin kan barreesse namoota fedhii ofii hordofuun ummata gowwoomsaniidha. Kanaafi, Rabbiin qulqullaa’an olta’e akkana jechuun Yahuudotaa fi Kiristaanota akeekachiisa:

﴿قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعُوا أَهْوَاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ وَأَضَلُّوا كَثِيرًا وَضَلُّوا عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ﴾^(٧٧)

“Jedhi, “Yaa warra kitaabaa! Amantii keessan keessatti dhugaan ala daangaa hin darbinaa. Fedhii ummata duraan jallatanii darbanii, namoota hedduu jallisanii fi karaa qajeelaa irraa jallatanii hin hordofinaa.” Suura Al-Maa’ida 5:77

Kiristaanonni "Iisaan gooftaadha ykn ilma gooftaati" jechuun isaanii dhugaan ala daangaa darbuudha. Kanaafi, Rabbiin waa'ee Iisaa ilaalchisee dhugaan ala soba hordofuun daangaa hin darbinaa isaaniin jedha. Sababni isaan dhugaa irraa jallachuun soba itti hordofan, hoggantoota duraan darban hordofuu isaaniti. Akkuma kutaa darbe keessatti jenne, yeroo jalqabaatiif Iisaan ilma gooftaati kan jedhe Phaawulos. Achi boodas warri dhufan Iyyasuus gooftaa gabbaramu jedhan. Kuni hundi fedhii lubbuu hordofuudha malee wanta ragaa qabu miti. Kanaafi, ummata Kiristaanaa hoggantoota fedhii lubbuu hordofuun namoota jallisan akka hin hordofne Rabbiin ni akeekachisa. Hoggantoonni fedhii lubbuu hordofan kunniin “Iyyasuus Gooftaadha ykn ilma Gooftaati” jechuun namoota itti waamu. Haala kanaan, namoota kanniin ni jallisuu, ofiifillee ni jallatu. Kanaafu, namoota jallatan hordofuun baditti malee wanta biraatti nama geessu danda’aa?

Iisaan (aleyh salaam) Rabbi Tokkicha akka gabbaran namoota waama ture. “Ani Rabbi ykn ilma Rabbiiti” jechuun gonkumaa namoota hin waamne. Rabbiin subhaanahu wa ta’aalaa ni jedha:

﴿لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ وَقَالَ الْمَسِيحُ
يَبْنَىٰ إِسْرَءِيلَ أَعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ إِنَّهُ مَن يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ
حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَأْوَاهُ النَّارُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ﴾ (٧٢)

“Warroonni ‘Rabbiin Masiih ilma Mariyam’ jedhan dhugumatti kafaranii jiru. Masihiis ni jedhe, ‘Yaa ilmaan Israa’il! Rabbi Gooftaa kiyyaa fi Gooftaa keessan ta’e gabbaraa. Dhugumatti namni Rabbitti waa qindeesse Rabbiin isarratti Jannata haraama (dhowwaa) taasiseera. Teessoon isaas ibidda. Miidhaa raawwatootafis tumsitoonni hin jiran.” Suuraa Al-Maa’ida 5:72

Rabbiitti waa qindeessuun (shirkiin) bifa adda addaa qaba. Isaan keessaa, wanta uumame (makhluuqa) akka Uumaatti ilaalun kadhachuu, isaaf of gadi qabu fi kkf hojjachuudha. Kanaafu, namoonni Iisaan Gooftaadha jedhan Rabbitti waa

qindeessanii jiru. Namni Rabbitti waa qindeesse immoo gonkumaa Jannata hin seenu. **Teessoon isaa ibidda.** Kanarraa Rabbiin nu haa tiiksu.

Kiristaanonni jecha sobaa “Iyyasuus gooftaadha ykn ilma gooftaati” jedhu kanarraa deebi’uun Rabbiitti amananii Isa qofaaf yoo sagadan, kadhatanii fi of gadi qaban, jireenya tana keessatti gammachuu argatu, adabbii ibiddaa waadaa galame irraas ni baraaramu. Ta’uu baannan, adabbii cimaatu isaan eeggata. Qur’aana keessatti Rabbiin ni jedha:

﴿فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ مَّشْهَدِ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٣٧﴾
أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْصِرْ يَوْمَ يَأْتُونَنَا لَكِنِ الظَّالِمُونَ الْيَوْمَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٣٨﴾ وَأَنْذِرْهُمْ
يَوْمَ الْحَسْرَةِ إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ وَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٩﴾﴾

“Gareewwan [Yahuudaa fi Kiristaanaa] gidduu isaanitti waa’ee isaa irratti wal dhaban. Wal-gayii Guyyaa Guddaa (Qiyaamaa) san irraa warra kafaraniif ee badii isaanii! [Kaafiroonni] Guyyaa Nutti dhufan akkamitti sirritti arguu, akkamitti sirritti dhagahuu! Garuu har’a miidhaa raawwattoonni jallinna ifa ta’e keessa jiru. Haala isaan daguu keessa ta’aniin osoo isaan hin amaniin yeroo dhimmichi murtaa’u, Guyyaa Gaabbii san isaan sodaachisi.” Suuratu Mariyam 19:37-39

Kaafiroota jechuun warroota Rabbitti hin amannee ykn wanta biraa Isatti qindeessaniidha. Fakkeenyaaf namoonni Iisaan gooftaa gabbaramu ykn ilma gooftaati jedhan kaafirota ta’u

Rabbiin subhaanahu wa ta’aala dhugaa Iisaa erga ibsee booda yahuuda fi kiristaanaa irraa haala gareewwanii jallatanii ibse. Gareewwan kunniin waa’ee Iisaa (Iyyasuus) ilaalchise wal dhaban. Isaan keessaa, gariin “Iisaan gooftadha” jedhan, gariin isaanii ilma Gooftaati jedhan, gariin isaanii gooftaa sadaffaati jedhan. Jechoonni kuni hundi jechoota sobaatii fi ilaalcha badaadha. Shakkii irratti kan hundaa’e fi ragaa wayitu kan hin qabneedha.

“Wal-gayii Guyyaa Guddaa (Qiyaamaa) san irraa warra kafaraniif ee badii isaanii!” Warroonni iisaan gooftaadha ykn ilma gooftaati ykn gooftaa sadaffaadha jedhan warra kaadaniidha (kafaranii)dha. Kanaafu, Guyyaa Qiyaamaa namoonni hundii itti wal-gahan warra kafaran kanaaf adabbii cimaatu jira.

“[Kaafiroonni] Guyyaa Nutti dhufan akkamitti sirritti arguu, akkamitti sirritti dhagahuu! Garuu har’a miidhaa raawwattoonni jallinna ifa ta’e keessa jiru.” Kaafiroonni har’a jallinna isaanii keessa jiru. Dhugaa ykn haqa ifa jiru hin argan, hin dhagahan. Guyyaa Qiyaamaa immoo yommuu Rabbiin fuunduratti murtiif dhufan haqa sirritti argu, sirritti dhagahu. Akkana jechuun warwaatu:

“Yaa Rabbii keenya! Arginee, dhageenye, kanaafu hojii gaarii hojjannaa [addunyaatti] nu deebisi. Dhugumatti nuti dhugaan amanne jirra.” Suuratu As-Sajdah 32:12

Garuu zaalimoonni (warroonni miidhaa raawwatan) kana hunda quba hin qaban. Fedhii addunyaatiin haguugamanii fi galfaa keessa jiru. Qalbii isaanitiin Rabbitti hin amanan, Ergamtoota Isaa hin hordofan. Garuu Guyyaa Gaabbii garmalee gaabbu. Guyyaan Gaabbii Guyyaa Qiyaamaati. Sababni Guyyaa Gaabbii jedhameef, namoonni hojii gaarii osoo hin hojjatin isaan jala darbee fi hojii badaa hojjatan irratti garmalee waan gaabbanafi.

Kiristaanota waliin Falmuu

Namni nama karaa irraa bahe karatti akka deebi’uuf isa walin falmuu barbaadu ulaagaalee kanniin guutuu qaba. 1ffaa- Beekumsa ittiin falmu qabaachu, 2ffaa- Dubbii fi tooftaa hundarra gaarii ta’e fayyadamuu 3ffaa- kaayyoon itti falmuuf haqa nama saniif ibsuuf qofa ta’uu.

Rabbiin Qur’aana keessatti ni jedha:

﴿وَلَا تُجَدِّلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ﴾

"Abbooti kitaabaa waan gaarii ta'een malee hin falminaa, isaan keessaa warra zaalimota ta'an malee." Suuratu Al-Ankabuut 29:46)

Abdurahmaan Sa'diyyi Aayah tana ilaalchise ni jedha: Rabbiin subhaanahu wa ta'aalaa namni falmu sunii beekumsa yoo hin qabaatin ykn bu'uura gammachisaa irratti yoo hin ta'in, abbooti kitaabaa waliin falmuu irraa ni dhoowwa. Wanta irra gaarii taaten malee akka isaan waliin hin falmine. Wanti irra gaariin kunis, amala gaarii, mararfannaa, dubbii laaffisuu, karaa hundarra gabaabaa ta'een gara haqaa waamu fi haqa kana miidhagsuu, soba irraa deebisuu fi fashaleessudha. Niyyaan isaanii falmuu mormu, moo'achuu fi ol'aantummaa qofaaf osoo hin ta'in, haqa ibsuu fi namoota qajeelchuf ta'uu qaba. Garuu warroota kitaabaa keessaa nama zaalima ta'e waliin mormuun faayda hin qabu. Namni kuni nama yaanni isaa haqa fudhachuuf osoo hin ta'in namoota dallansuu fi isaan moo'achuuf qofa kan falmuudha. Nama akkanaa waliin falmuun faayda hin qabu. " Tafsiiir Sa'idiyy-fuula 742

Kanaafu, Kiristaanota waliin yommuu falman of eeggannoo guddaa barbaachisa. Baaxila (soba) isaanii deeggaruuf Qur'aana irraa keeyyata muraasa namatti fidu. Ina kunoo Qur'aanni akkana jedha jechuun nama dhamaasu. Garuu sobni isaan irra jiranii fi keeyyanni Qur'aanaa waliif faalladha. Sababni isaas, haqaa fi sobni gonkumaa waliitti galuu hin danda'an. Kanaafi, Qur'aana irraa aayah (keeyyata) muraasa fudhachuun hiika isaa jallisuu barbaadu. Dhugaa fi soba walitti maku. Kana ilaalchisee Rabbiin ni jedha:

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَلْبِسُونَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْفُرُونَ بِالْحَقِّ وَأَنْتُمْ

تَعْلَمُونَ ﴿٧١﴾

“Yaa abbooti kitaabaa (Kiristaanota fi Yahuudota)! Maaliif dhugaa sobaan walitti maktanii osoo beektanuu dhugaa dhoksituu?” Suuratu Aali-Imraan 3:71

Aayah tanarraa akkuma hubannu Aalimoonni (hayyoonni amantii) karaa lamaan namoota jallinnatti dabarsu. **1ffaa-dhugaa fi soba walitti maku.** Hayyoonni amantii dhugaa fi sobaa yoo addaan hin baasin hawaasni dhama'uun jallinna keessatti kufa. **2ffaa- dhugaa dhoksu-** hayyoonni dhugaa isaan bira jiru yoo dhoksan namoonni dhugaa barbaadan akkamitti karaa qajeelatti qajeelu?

Kanaafu, dhugaa fi soba walitti makuun Peenxen ykn namni kiristaanaa yoo namatti fide, filannoo lamatu jira:

1ffaa- beekumsa ittiin falman yoo qabaatan, falmuun soba san harkaa fashaleessu. Beekumsa qabaatani garuu yoo tooftaa falmii hin beekin, odiyoo/vidiyoo fi barreefamoota gargaraa mata duree saniin wal qabatan isaaniif dabarsu.

2ffaa- beekumsa yoo hin qabaatin, isaan irraa garagaluu fi fagaachu. Taa’u baannan, sobni isaan namatti fidan dhugaa fakkaachun dukkanaa fi jallinna keessatti kufan. Rabbiin subhaanahu wa ta’aalaa ni jedha:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِن تَطِيعُوا فَرِيقًا مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ يَرُدُّوكُم بَعْدَ إِيمَانِكُمْ كَافِرِينَ﴾

“Yaa warra amantan! Yoo garee warra kitaabni kennameef irraa ta’aniif ajajamtan, erga amantanii booda gara kufritti isin deebisu.” Suuratu Aali-imraan 3:100

Waa’ee nabiiyi kabajamaa Iisaa (nageenyi isarratti haa jiraatu) ilaalchise ammaaf asirratti xumurra. In sha Allah gara fuunduraatti yoo Rabbiin umrii nu dheeresse, bal’innaan ni ilaalla. Wa Aakhiru daaw’aana anilhamdulillah Rabbil aalamin.

Kitaabban wabii:

Tafsiir Sa’idiyyi, Tafsiir Ibn kasiir, Tafsiir Zaadil Masiir-Ibn Al-Jawzi

3- Ya'juuj fi Ma'juuj

Ya'juuj fi Ma'juuj saboota gurguddoo lama sanyii Aadam irraa ta'aniidha. Sababa badii gurguddaa dachii keessatti babal'isaa turaniif Mootiin Zul-Qarnayn jedhamu bakka tokkotti isaanitti cufe. Suuratu Al-Kahf keessatti waa'ee kana ni dubbata. Garuu Qiyaamaan yommuu kalooftu cufaa diiganii gara addunyaa bahu. Qur'aana keessatti waa'ee isaaniitii fi Zul-Qarnayn akkana jechuun dubbata:

﴿حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ بَيْنَ السَّدَّيْنِ وَجَدَ مِنْ دُونِهِمَا قَوْمًا لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ قَوْلًا ۖ قَالُوا يَٰذَا الْقُرْنَيْنِ إِنَّ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ مُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلَىٰ أَنْ تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا ۚ قَالَ مَا مَكَّنِّي فِيهِ رَبِّي خَيْرٌ فَأَعِينُونِي بِقُوَّةٍ أَجْعَلْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ رَدْمًا ۚ ءَاتُونِي زُبَرَ الْحَدِيدِ ۖ حَتَّىٰ إِذَا سَاوَىٰ بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ قَالَ أَنْفُخُوا ۖ حَتَّىٰ إِذَا جَعَلَهُ نَارًا قَالَ ءَاتُونِي أُفْرِغْ عَلَيْهِ قِطْرًا ۚ فَمَا اسْطَاعُوا أَنْ يَظْهَرُوهُ وَمَا اسْتَطَاعُوا لَهُ نَقْبًا ۚ قَالَ هَذَا رَحْمَةٌ مِنْ رَبِّي فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ رَبِّي جَعَلَهُ دَكَّاءَ ۚ وَكَانَ وَعْدُ رَبِّي حَقًّا ۚ وَتَرَكْنَا بَعْضَهُمْ يَوْمَئِذٍ يَمُوجُ فِي بَعْضٍ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَجَمَعْنَاهُمْ جَمْعًا ۚ﴾

“Yeroma [Zul Qarnayn] gidduu gaara lamaanii gahe, isaan lamaanii asitti ummata dubbii [isaa] hubachuutti hin dhiyaanne arge. Isaaniis “Yaa Zul Qarnayn! Dhugumatti, Ya'juuj fi Ma'juuj dachii keessatti badii hojjattoota. Nu fi isaan gidduutti cufaa akka gootu baasii siif goonuu?” jedhan. Innis ni jedhe, “Waan Gooftaan kiyya isa keessatti naaf mijeessitu [wanta isin naaf kennitan] irra caala. Gidduu keessanii fi isaaniitti cufaa nan godhaa humnaan na gargaaraa. Muraa sibilaa naaf fidaa.” Yeroo iddoo gaara lamaan gidduu jiru guutu “afuufaa” jedheen. Yeroo ibidda [diimaa] isa godhus, “Sibila baqe isa irratti dhangalaasaa naaf fidaa” jedhe. [Ya'juuj fi Ma'juuj] isa irra koruu hin dandeenye, jalaanis isa uruu hin dandeenye. [Zul Qarnayn] ni jedhe, “Kuni rahmata Gooftaa kiyya irraa ta'eedha. Yeroo waadaan Gooftaa kiyyaa dhufe, Inni bittinaa'a isa godha. Waadaan Gooftaa kiyyaas dhugaa ta'eera.” Guyyaa [Ya'juuj fi Ma'juuj dhufan] san garii isaanii garii keessa kan yaa'an taasifne gadi dhiifna. Xurunbaanis ni

afuufama, [uumama hundaa] guutumatti walitti isaan qabna.” Al-Kahf 18:93-99

Zul-Qarnayn mootii humnaa fi loltuu baay’ee qabu ture. Bahaa dhiya deemun namoota gara Rabbiitti waamaa ture. Dachii keessa osoo deemu gara Kaabaatti qajeele. Kallatti kaabaa kanatti gaarreen lama jidduutti dhufe. Gaarreen kanniinii gaditti ummata wanta inni jedhu hubachuu hin dandeenyetu ture. Sababni isaas, afaan ofii malee afaan Zul-Qarnaayn dubbachuu hin danda’an. Kanaafu, isaan walii galuuf tarjumaana (nama afaan hiikutti) fayyadamu. Gaarreen lamaan kana jidduu banaatu jira. Saboonni Ya’juuj fi Maj’uuj banaa kanaan gara ummata kanaatti yaa’un badii adda addaa hojjatu. Kanneen akka nama ajjeesu, midhaan balleessu, jeequmsa uumu fi kkf. Ummanni cunqurfamanii fi miidhaman kunniin gaarummaa, aangoo fi humna Zul-Qarnayn yommuu argan, gaarreen lamaan jidduutti cufaa Ya’juuj fi Ma’juujin dhoowwu akka hojjatu gaafatan. Kanaaf, baasi ykn mindaa akka kennaniif itti himan. Garuu Zul-Qarnayn wanti Rabbiin isaaf mijeesse fi laaffise wanta isaan isaaf kennan akka caalu itti himuun cufaa hojjachuuf qophii ta’e. Karaan cufaa kana itti hojjataniis muraa sibilaa (hadiidaa) banaa gaarreen lamaan jidduu jiruutti guutuudha. Ergasii akkuma sibila tumtuun sibilatti ibidda afuufu, muraa sibila tuulamaa kanattis ibidda afuufaa jedhen. Yommuu akka ibiddaa diimatu, sibila koopparii baqe naaf fida irratti dhangaalaasaa jedheen. Yommuu koopparii baqe muraa hadiidaa oltuulame irratti dhangaalaasu, garmalee jabaachun akka gaaraa ta’e. Kanaafu, Ya’juuj fi Ma’juuj gubbaanis utaalun, jalaanis uruun gara namootaa as bahuu hin dandeenye. Garuu guyyaa tokko cufaan kuni ni banamaaf. Kunis kan ta’uu yommuu Qiyaamaan kalooftudha.

Hadiisa Abu Hureyraan gabaase keessatti Ergamaan Rabbii (SAW) akkana jedhan:

“Ya’juuj fi Ma’juuj guyyaa hundaa hanga xiyya aduu arganii ni qotu. Itti gaafatamaan isaanii ni jedha, “Boru ni qonnaa deebi’aa.” Rabbiin kan duraa caalaa cimaa gochuun [wanta isaan qotan] bakkatti deebisa. Hanga yeroon isaanii dhufu kuni akkanumatti itti fufa. Yommuu Rabbiin namoota irratti akka bahan fedhu, hanga xiyya aduu arguu dhiyaatanitti ni qotu. Itti-gaafatamaan isaanii, “Deebi’aa boru ni qottuu In sha Allah (Yoo Rabbiin fedhe)” jedha. Isaaniis “Rabbiin yoo fedhe” jedhu. Kanaafu borumtaa akkuma duraan dhiisanitti itti deebi’u. Isaanis qotuun gara namootatti bahu. Bishaan hundaa dhugani fixu. Namoonni isaan irraa mooraa isaanii keessatti baqachuun of eegu. Ergasii

[Ya'juuj fi Ma'juuj] gara samii xiyyoota isaanii darbu. [Qormaataaf] xiyyoonnis dhiiga kan ofirraa qaban ta'anii isaanitti deebi'u. Ni jedhu, "Warra dachii keessa jiran moo'anne jira, warra samii irrattis ol'aantummaa argannee jirra." Ergasii Rabbiin raammoo gateetti morma isaaniitti erguun isaan fixa." Ergamaan Rabbii (SAW) ni jedhan, "Rabbii harka Isaa nafseen tiyya jirtuun kakadhe! Bineensonni dachee irra jiran foon isaaniitiin furdatu." [Sunan Ibn Maajah 4080](#)

Kanaafu, Ya'juuj fi Ma'juuj lakkoofsan garmalee baay'ee ta'uu irraa kan ka'e, laga itti dhufan dhuganii fixu. Dachii keessatti badii gurguddaa hojjatu. Hanga Qiyaamaan dhiyaattu cufaa isaanitti cufame ni qotu. Garuu uruun namootatti as yaa'u hin danda'an. Rabbiin akka duraan ture caalaatti waan deebisuuf. Haa ta'uu malee yommuu Rabbiin akka gara namootatti yaa'an fedhu, cufaa kana uruun namootatti gadi jigu. Ergasii badii fi balleessaa baay'ee hojjatu. Rabbiin subhaanahu wa ta'aalaa suurah biraa keessatti ni jedha:

﴿حَتَّىٰ إِذَا فُتِحَتْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ وَهُمْ مِّن كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ ٩٦﴾
 وَأَقْتَرَبَ الْوَعْدُ الْحَقُّ فَإِذَا هِيَ شَاخِصَةٌ أَبْصَرُ الَّذِينَ كَفَرُوا يُيَوَّلْنَا قَدْ
 كُنَّا فِي غَفْلَةٍ مِّنْ هَذَا بَلْ كُنَّا ظَالِمِينَ ٩٧﴾

“Hanga yeroo [cufaan] Ya'juuj fi Ma'juuj banamee isaaniis tabba hundarraa ariitiin gadi bubbu'anitti [namoonni dhuman gara addunyaa hin deebi'an]. Waadaan dhugaas dhiyaate. Yeroo san ijji namoota kafaranii ni bobaasti. ‘Yaa badii keenya nuti kana irraa daguu (gaflaa) keessa turre. [Yoom kana qofa] inuma miidhaa raawwattoota (zaalimota) turre.’ Jedhu.” Suuratu Al-Anbiyah 21:96-97

Namoonni sababa badii isaaniitiin addunyaa tana irraa xuruuraman ykn dhuman, hanga cufaan Ya'juuj fi Ma'juuj banamuutti gara addunyaa tanaa hin deebi'an. Garuu yommuu Qiyaamaan dhaabbattu murtiif ni kaafamu. Qiyaamaan dura cufaan isaanii yommuu banamu, Ya'juuj fi Ma'juuj lafa olka'aa (tabba) hundarra gara addunyaatti ariitin yaa'un fasaada (balleessaa) guddaa raawwatu. Aayah keessatti yansiluun jechuun ni ariifatu. Ummanni Ya'juuj fi Ma'juuj balleessaa fi badii guddaa raawwachuuf dachii keessa ariitiin adeemu.

Ummanni kuni cufaa isaanii keessaa yaa'anii gara addunyaa jiguun mallattoo Qiyaamaan dhiyaachu agarsiisudha. Kanaaf itti aanse, “**Waadaan dhugaas dhiyaate.**” Jedhe. Kana jechuun Guyyaan Qiyaamaa Rabbiin waadaa gale ni dhiyaata. Waadaan Isaa haqaa fi dhugaadha. Guyyaa kana, sodaa fi rifannaa cimaa irraa kan ka'e ija kaafirootaa tan bobaastu taate argita. Yakkaa fi balleessaa hojjataa turan yommuu beekan badii, gaddaa fi gaabbii ofitti waamu[1]. Ni jedhu, “**Yaa badii keenya nuti kana irraa daguu (gaflaa) keessa turre.**” Kana jechuun gaflaa keessatti kan lixne, waa'ee Qiyaamaa ilaalchisee odeefannoo Ergamtoonni beeksisanitti kan hin amanne taanee oduu Qiyaamaa irraa dheessaa turre.

Wanta tokko irraa gaflaa (daguu) keessa ta'uu jechuun- wanti suni nama afoo osoo jiruu ykn mallattooleen isaa osoo jiranuu irraa garagaluu fi xiyyeefannoo itti kennuu dhiisudha. Namni Qiyaamaatti amanuu irraa garagalu, gahuumsa isaa fi jazaa Rabbii gara fuunduraatti qunnamu arguu irraa fedhiin lubbuu addunyaa keessatti isa ko'oomsite jirti[2]. Fedhiin lubbuu inni hordofu Qiyaamatti akka hin amanee fi xiyyeefannoo itti hin kennine isa taasise jira. Galaana fedhii lubbuu keessa daakuu malee gahuumsa isaa itti hin yaadu.

Guyyaa Qiyaamaa erga gara nafsee isaanitti deebi'anii of arganii booda zaalimoota haqa Rabbiin kitaaba Isaa keessatti buusetti hin amanne ta'u ni hubatu. Yakkaa fi badii hojjachuun, haqa Rabbiin beeksise kijibsisuun zaalimoota (miidhaa raawwatoota) akka ta'an ni beeku. Kanaafu ni jedhu, “**inuma miidhaa raawwatoota (zaalimota) turre.**” Ergasii azaabatti akka oofaman ajajamu. Rabbiin warroota Qiyaamaa irraa gaflaa keessa ta'anii fi Guyyaa san salphatan keessaa ta'uu irraa nu haa tiiksu.

[1] Tafsiir Sa'diyy- fuula 619

[2] Ma'araaji tafakkur wa daqaa'iqu tadabbur- 14/368

<https://islamqa.info/en/answers/3437/do-yajooj-and-majooj-exist-at-the-present-time-and-is-the-barrier-real>

[The End of The World-fuul](#) 361-...

Mallattoo Gurguddoo Guyyaa Qiyaamaa lakk. 4,5 fi 6- Mucuca Lafaa Sadii

Mucuca lafaa jechuun lafti garmalee addaan baqaquu fi wanti gubbaa jiru keessatti gadi lixuudha. Yeroo durii fi ammaa mucucni lafaa bakka adda addaatti uumame jira. Garuu mucucni hadiisa keessatti dubbatame amala addaa kan qabuu fi oduun isaa kan babal’atuudha. Mucucni lafaa kuni mallattoo gurguddoo Qiyaama keessaa tokko yommuu ta’u, Aakhiru zamaan (dhuma Yeroo) keessatti kan mul’atuudha. Hadiisa keessatti: Huzeeyfa ibn Useyd Al-Ghifaariyy akkana jechuun gabaase:

“Osoo nuti wal yaadachiisnu (waliin haasofnu) Ergamaan Rabbii (Salallahu aleyh wassalam) nu arguun akkana jedhan, “Maal wal yaadachistuu?” Sahaabonnis ni jedhan, “Waa’ee Qiyaamaa haasofna” Innis ni jedhe, “Hanga mallattoolee kudhan argitanitti malee Qiyaamaan hin dhaabbattu.” Ergasii akkana jechuun tarresse: Aara (smoke), Dajjaal, bineensa lafaa baatu, Aduun dhiyaan bahuu, Iisaan ilmi Mariyam (nageenyi isarratti haa jiraatu) bu’uu, Ya’juuj fi Ma’juuj, gara sadiin mucuca lafaa: tokkoffaan gara Bahaatin, lamaffaan gara Dhiyaatin, sadaffaan gara odola Arabaatin. Dhumti kanaa ibidda gara Yaman irraa bahuun namoota gara iddoo walitti qabamaatti ooftudha.” Sahiih Muslim 2901

7- Aara (Ad-Dukhaan)-Smoke

Akkuma hadiisa armaan olii keessatti dubbatame aarri guddaan namoota haguugu yeroo dhumaatti ni argama. Hadiisa biraa keessatti Abu Hureeyraan akka gabaasetti Ergamaan Rabbii (SAW) akkana jedhan:

"بَادِرُوا بِالْأَعْمَالِ سِتًّا الدَّجَالَ وَالذُّخَانَ وَدَابَّةَ الْأَرْضِ وَطُلُوعَ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا وَأَمْرَ
الْعَامَّةِ وَخُوصَّةَ أَحَدِكُمْ "

“Wantoonni jahan kunniin uumamuun dura gara hojii gaggaarii ariifadhaa: Dajjaal, aara, bineensa lafaa baatu, aduun gara dhiyaatiin

bahuu, dhimma wali galaatii fi dhimma dhuunfaa tokko keessanii.” Sahiih Muslim 2947

Asitti dhimma wali-galaa jechuun Qiyaamaan dhaabbachuudha. Dhimma dhuunfaa tokko keessanii jechuun immoo du’a nama kamittu dhuftuudha⁷. Yookiin immoo dhimmi wali galaa fitnaan guddaa kanneen akka waraanaa, faahishaa (wantoota fokkuu) fi kkf hawaasa keessatti argamuudha. Dhimmi dhuunfaa immoo dhimma dhuunfaan wal qabate kanneen akka hiyyummaa, dhibee fi kkf dha.

8-Bineensa Lafaa Baatu (Daabbatul Ardi)

Aakhiru zaman (dhuma Yeroo) irratti yommuu badiin babal’atuu, wanti fokkataa miidhagfamu, wanti gaariin fokkifamu, Rabbiin subhaanahu wa ta’aalaa bineensa dachii keessa ol baasa. Qur’aana keessatti ni jedha:

﴿وَإِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَابَّةً مِّنَ الْأَرْضِ تُكَلِّمُهُمْ أَنَّ
النَّاسَ كَانُوا بِآيَاتِنَا لَا يُوقِنُونَ﴾^{٨٢}

“Yeroo jechi isaan irratti kufu, namoonni keeyyatoota Keenya kan hin dhugoomsine akka turan bineensa isaanitti dubbattu dachii keessaa isaaniif baafna.”

“በነሱም ላይ (የቅጣት) ቃሉ በተረጋገጠ ጊዜ ሰዎች በአንቀጾቻችን የማያረጋግጡ እንደነበሩ የምትነግራቸውን እንሰሳ ለነርሱ ከምድር እናወጣለን።” Suuratu An-Naml 27:82

“Yeroo jechi isaan irratti kufu” jedhu ilaalchise mufasssiroonni ibsa adda addaa walitti dhiyaatu itti kennani jiru. Qataadan ni jedha: “Yeroo jechi isaan irratti kufu.” jechuun yommuu dallansuun isaan irratti mirkanaa’u. Abdullah ibn Umari fi Sa’iid Al-Kudriyy ni jedhu, “Yommuu waan gaariitti hin ajajnee fi waan badaa

⁷ Al-Diibaaj alaa sahih Muslim 6/266, Suyuuxi

irraa hin dhoowwine, dallansuun isaan irratti mirkanaa’e.”⁸ Abdullah ibn Abbas, “yommuu azaabni (adabbiin) isaan irratti mirkanaa’u.”⁹

Ibn Kasiir ni jedha: “Bineensi tuni yeroo dhumaa yommuu haalli namoota badu, ajajoota Rabbii dhiisanii fi amanti haqaa jijjiran baati. Rabbiin dachii keessaa bineensa isaaniif baasa¹⁰.”

“Namoonni keeyyattoota Keenya kan hin dhugoomsine akka turan bineensa isaanitti dubbattu dachii keessaa isaaniif baafna.” Ilaalchise hayyoonni ibsa armaan gadii kennanii jiru: 1ffaa- bineensa “Namoonni keeyyattoota keenya kan hin dhugoomsine (dhugaan hin amanne) ta’aniiru” jettee isaanitti dubbattu dachii keessaa isaaniif baafna. 2ffaa- Islaaman ala amantiin biraa soba akka ta’e isaanitti dubbatti. 3ffaa- Akkana jechuun isaanitti dubbatti: kuni mu’mina kuni kaafira¹¹. Rabbiin wanta hundaa irratti danda’aa ta’ee, bineensi akka dubbattu taasisuun wanta Isa dhibuu miti. Yeroo ammaa sibiilli kan dubbate bineensi hayyama Rabbiitiin akkamitti dubbachuu dadhabaa? Meeshaan qunnamti kanneen akka raadiyo, bilbila, Tv fi kkf sibilaa irraa kan hojjatamaniidha.

Hadiisa Abu Hureyraan gabaase keessatti Ergamaan Rabbii (SAW) akkana jedhan:

Wantoonni sadii yoo argaman, nama dursee hin amanne yookiin iimaanaa isaa keessatti waan gaarii hin hojjanne, iimaanni isaa homaa isa hin fayyadu: Aduun bakka itti dhiiteen bahuu, Dajjaal fi bineensa lafaa.” [Sahiih Muslim 158](#)

Kana jechuun wantoonni sadan kunniin dhufuun dura namni Rabbii fi hundeewwan iimaanatti hin amanne yookiin erga amane booda hojii gaarii hin hojjanne, yeroo mallattooleen kunniin mul’atan amanuu fi hojii gaarii hojjachuun isaa homaa isa hin fayyadu. Kanaafu, namni mallattooleen kunniin yoom akka bahan waan hin beeknef iimaana ofii cimsachuu fi hojii gaggaarii hojjachuuf tattaafachu qaba. Ta’uu baannaan, yeroo mallaattoolee kanniin argu amane jechuun isaa adabbii (azaaba) isarraa hin deebisu.

⁸ Tafsiir Qurxubii 16/207-208

⁹ Zaadul Masiir 1053, Ibn Al-Jawzi

¹⁰ Tafsiir ibn Kasiir 5/691

¹¹ Zaadul Masiir 1054

9-Aduun Dhiyaan Bahuu

Mallattoolee gurguddoo Qiyaamaa kan namni lubbuun jiru hunduu argu danda’u keessaa tokko adeemsi urjiilee fi pilaanetoota jijjiramuudha. Osoo namoonni aduun bahaan baati jedhanii eegan ganama tokko bakka dhiiten isaanitti ol baati. Yeroo kanatti balballi tawbaa ni cufama. Namni yeroo kanatti yoo tawbate, tawbaan isaa fudhatama hin argatu.

Qur’aana irraa keeyyata waa’ee Aduun Dhiyaan bahuu agarsisuu. Rabbiin ni jedha:

﴿هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ أَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ يَوْمَ يَأْتِيَ بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ ءَامَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا خَيْرًا قُلِ أَنْتَظِرُوا إِنَّا مُنْتَظِرُونَ﴾^{١٥٨}

“Sila malaaykonni isaanitti dhufuu, yookiin Gooftaan kee dhufuu yookiin gariin mallattoolee Gooftaa keetii dhufuu malee maal eeguu? Guyyaa gariin mallattoolee Gooftaa keetii dhufan, lubbuu takkaaf iimaanni ishee homaa hin fayyadu yoo san dura hin amaniin yookiin iimaana ishee keessatti toltu hin hojjatin. ‘Isin eegaa; nuti eegoodha.’ jedhiin.” Suura Al-An’aam(6):158

Sila warroonni zulmii (miidhaa), badii fi of-tuulu isaanii itti fufan kunniin malaykoonni ruuhii isaanii qabuuf ykn Gooftaan kee gabroota jidduutti murteessuf dhufuu ykn mallattooleen gariin dhufuu malee maal eegu? Yeroo du’aa yommuu malaaykonni ruuhi isaanii baasuf isaanitti dhufan, dursanii yoo hin amaniin, yeroo san amanuun homaa isaan hin fayyadu. Ammas yommuu Rabbiin gabroota jidduutti murteessuf dhufu, yoo dursanii hin amaniin, yeroo san amanuun homaa “Guyyaa gariin mallattoolee Gooftaa keetii dhufan, lubbuu takkaaf iimaanni ishee homaa hin fayyadu yoo san dura hin amaniin yookiin iimaana ishee keessatti toltu hin hojjatin.” Kana jechuun mallattooleen gurguddoon Guyyaan Qiyaamaa dhiyaachu agarsiisan gariin yommuu argaman kaafirri yeroo san amanuun homaa isa hin fayyadu. Akkasumas, nama dursee amanee garuu hojii gaarii hin hojjatin,

yeroo mallattooleen kunniin dhufan hojii gaggaarii hojjachuun homaa isa hin fayyadu.¹²

Mufasssiroonni (hayyoonni Qur’aana ibsan) baay’een mallatoon Guyyaa Qiyaamaa kuni aduun dhiyaan bahuudha jedhan. Kana ilaalchisee hadiisonni sahiih ta’an ni agarsiisu. Abu Hureeyran akka gabaasetti Ergamaan Rabbii (SAW) akkana jedhan: **“Hanga aduun dhiyaan baatutti Qiyaamaan hin dhaabbattu. Yommuu namoonni ishii argan, kan dachii irra jiru hundi ni amana. Yoo dursitee hin amaniin, yeroon suni yeroo nafsee takka iimaanni ishii homaa hin fayyanneedha.”** [Sahiih Al-Bukhaari 4635](#)

Kana jechuun yommuu namoonni aduun dhiyaan bahuu ishii argan hundi isaanitu ni amanu. Sababni isaas, Qiyaamaan dhugaa ta’uu ni mirkaneeffatu. Garuu kuni filannoon osoo hin ta’in dirqamaan waan amananiif yeroo kanatti amanuun isaanii homaa isaan hin fayyadu.

Iccitiin as keessa jiru: iimaanni kan nama fayyadu yommuu geeybi (wanta fagoo fi ijaan hin mul’annetti) amananii fi filannoodhaan ta’ee qofaadha. Garuu yommuu mallattooleen argaman, dhimmichi kan mul’atu ta’a. Wanta mul’atutti amanuun immoo faayda homaatu hin qabu. Sababni isaas, iimaana dirqamaan ta’een wal fakkaata. Akka nama yommuu bishaaniin nyaatamu ykn ibiddaan gubamu fi kkf niti. Yeroo du’a argu wanta irra jiru irraa ni buqqa’a.. Akkuma Rabbiin jedhe,

﴿فَلَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا قَالُوا ءَامَنَّا بِاللَّهِ وَحَدُّهُ وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهِ مُشْرِكِينَ ۝
فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُهُمْ إِيمَانُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا سَبَّ اللَّهُ الَّتِي قَدْ خَلَتْ فِي عِبَادِهِ ۝
وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْكَافِرُونَ ۝﴾

“Yeroo adabbii keenya argan, ni jedhan, ‘Rabbitti amanne, waan Isatti qindeessaa turrettis kafarre.’ Erga adabbii Keenya arganii amanuun isaanii

¹² Tafsiir Sa’diyy 315-316, Ma’aarij Tafakkuri wa daqaa’iqu tadabbur-11/488, Abdurahmaan Hasan Habankaa

gonkumaa isaan hin fayyanne. [Suni] karaa Rabbii kan gabroota Isaa keessatti dabreedha. Kaafiroonni achitti hoonga’an.” Suuratu Ghaafir 40:84-85¹³

10-Ibiddi iddoo wal-gahiitti namoota walitti qabu mul’achuu

Mallattoon dhumaa Qiyaamaa ibiddi Yaman irraa bahuun namoota gara iddoo walitti gahiitti (Maasharitti) wali qabdu bahuudha. Iddoon walitti qabamaa dachii diriirtu bu’aa bayii hin qabnee fi adii taatedha. Hadiisoonni Sahiih waa’ee bahiinsa ibidda tana agarsiisan dhufanii jiru. Isaan keessaa mee muraasa haa ilaallu. Hadiisa Huzeeyfaa jalqaba irratti ilaalle keessatti, Ergamaan Rabbii (SAW) ni jedhan: “**Dhumti kanaa ibidda gara Yaman irra bahuun namoota gara iddoo walitti qabamaatti ooftudha.**” [Sahiih Muslim 2901](#)

Ibiddi tuni akkamitti namoota gara ooydi maashara ooftu ilaalchisee hadiisoonni sahiih ta’an ni agarsiisu. Abu Hureyraan akka gabaasetti Ergamaan Rabbii (SAW) akkana jedhan: “**Namoonni karaalee sadiin walitti qabamu: [karaan 1ffaan] warroota [Jannata] kajeelanii fi [azaaba] sodaata, [2ffaan] warroota lama ta’anii gala yaabbatan yookiin sadii ta’anii gaala yaabbatan yookiin afur ta’anii gaala yaabbatan yookiin kudhan ta’anii gaala yaabbataniidha. [3ffaan immoo] warroota hafan kanneen ibiddi isaan walitti qabduudha. Waaree booda bakka isaan boqonnaa fudhachuuf itti mukan waliin ni deemti, bakka isaan bulan waliin bulti, bakka isaan itti bariisifatan waliin bariisifatti, bakka isaan itti galgalofatan waliin galgalofatti.**” (Kana jechuun ibiddi tuni bakka kamuu yoo deeman ykn dhaabbatan isaan waliin deemti ykn dhaabbatti.) [Sahih al-Bukhari 6522](#)

Ibiddi tuni isaan gubuuf osoo hin ta’in gara iddoo wal-gahiitti isaan oofufi. Kuni hojii Rabbii wanta fedhe hojjatuuti. Wanti hundi ajaja Isaa jalatti kan buluudha.

¹³ Tafsiiir Sa’diyy-fuula 316

Guduunfaa

- ➔ Mallattoolee Gurguddoon Qiyaamaan dhiyaachun agarsiisan keessaa tokko argamna kan biraas itti aane dhufa. Akka callee wal duraa duubaan wal hordofu. Kanaafu, mallattooleen gurguddoon Qiyaamaa tasa dhufu, Qiyaamaanis tasa dhooti.
- ➔ Namni dhiphinnaa fi adabbii Guyyaa Qiyaamaa jalaa nagaha bahuuf mallattooleen kunniin argamuun dura amanuu fi hojii gaggaarii hojjachutu isa baasa.
- ➔ Yommuu Aduun dhiyaan baatu balballi tawbaa ni cufama. Erga aduun dhiyaan baate booda kaafirri yoo amane, amanuun isaa homaa isa hin fayyadu (adabbii isarraa hin deebisu). Akkasumas, namni amanee garuu hojii gaarii hojjachuu dhiise, aduun dhiyaan yommuu baatu hojicha hojjachuun homaa isa hin fayyadu. Haa ta'uu malee, hojii gaggaarii duraan hojjataa kan ture yoo ta'e, hojii gaggaarii kanniin itti fufee hojjachuun isa fayyada. Fkn, namni guutumatti salaata dhiise, yommuu aduun dhiyaan baatu yoo salaata jalqabe, salaanni isaa kuni homaa isa hin fayyadu. Garuu duraan kan salaatu yoo ta'e, aduun dhiyaan erga baate booda akkuma duraanii salaata isaa yoo itti fufe, kuni isa fayyada.
- ➔ Iimaanni kan nama fayyadu yommuu geeybi (wanta fagoo fi ijaan hin mul'annetti) amananii fi filannoodhaan ta'ee qofaadha.
- ➔ Wanti mu'minaa fi kaafira adda baasu geeybitti amanuudha. Geeybin suni yommuu mul'atu namni hunduu waan amanuuf yeroo sanitti iimaanni faayda hin qabu. Fkn, Qiyaamaan yommuu dhaabbattu namni hunduu ni amana. Garuu namni kaafirri dursee hin amanne, yeroo Qiyaamaan dhaabbatu amanuun isaa homaa isa hin fayyadu.

Guyyaan Qiyaamaa Yoomi?

Gaafiin “Guyyaan Qiyaamaa yoomi?” Jedhu gaafi yeroo durii irraa kaase hanga ammaatti itti fufaa jiruudha. Seenaa keessatti namoonni amanti adda addaa irraa "Dhumti addunyaa (Guyyaan Qiyaamaa) bara kanatti ni dhufa" jechuun tilmaama ragaa hin qabne kaa'ani jiru. Guyyaan Qiyaaman dhufuu keessa shakkiin hin jiru. Kanaafu, Guyyaan Qiyaamaa Yoomi ree? Gaafi kana deebisuuf Qiyaama bakka lamatti qoodu dandeenya. al-Qiyaamatus sugharaa (Qiyaamaa Xiqqoo) fi al-Qiyaamatul kubraa (Qiyaamaa Guddoo). Qiyaamaan xiqqoon “Du’a” nama kamiyyuu irratti dhufuudha. Qiyaaman Guddoon immoo kan Rabbiin fedhe malee wantoonni dachii fi samii keessa jiran itti dhumanii fi ergasii lamuu kaafamaniidha.

Kana haa hubannu, Qiyaamaan Xiqqoo fi Guddoon Beellama (Qaxaroo) yeroo murtaa’a ta’etti dhufaniidha. Amma haqa gonkumaa ganuu (kaadu) hin dandeenye of haa gaafannu. Qiyaamaan xiqqoon ykn Duuti yoom akka dhufu ni beeknaa? Gonkumaa hin beeknu. Tolee! Rabbiin Yeroo Qiyaaman lamaan kunniin itti dhufan maaliif nurraa dhoksee? Sababa nurraa dhokseef hunda caalaa Rabbumatu beeka. Garuu qabxilee muraasa eerun ni danda’ama.

1. Hojii badaa irraa dheessun hojii gaggaarii akka hojjannuuf- ilmi namaa osoo Guyyaa itti du’u beeke, hanga duuti isaa dhiyaattu badii adda addaa raawwachuun san booda dhumarratti ni dhiisa. Kuni zulmii (cunqursaa) guddaadha. Guyyaan du’aa isarraa dhokachuun hojii badaa irraa dheessun hojii gaggaarii akka hojjatu isa taasisa.

2. Fooyya’insa uumamtootaafi- Yeroon Guyyaan Qiyaamaa namaarraa dhokachuun ilma namaatif abdiin akka qabaatanii fi jireenya isaanii akka fooyyessan taasisa. Osoo yeroon Guyyaa Qiyaamaa beekkame, warroonni durii “Guyyaan Qiyaamaa fagoodha.” jechuun hojii gaarii hojjachuu irraa dadhaboo ta’uu. Ammas, warroonni Guyyaa Qiyaamatti dhiyaatan, “Qiyaaman guyyaa kanatti nutti buuti.” Jechuun jireenya addunyaa dagatu, abdiin itti dukkanaa’a. Haalli addunyaa ni jeeqama. Rabbiin rahmata fi Hikmaa Isaatin yeroo Guyyaa Qiyaamaa ni dhokse.

Garuu dhufiinsa Guyyaa Qiyaamaa waadaa galee jira.

﴿إِنَّمَا تُوعَدُونَ لَوَاقِعٌ﴾^٧

“Dhugumatti, wanti (Qiyaamaan) waadaa galamtan ni argama.” Suuratu al-Mursalaat 77:7

Guyyaan Qiyaamaa beellama (qaxaroo) Rabbiin (subhaanahu wa ta’aalaa) ilma namaatiif waadaa galeedha. Mee amma of haa gaafannu, ***Guyyaan Beellamaa (qaxaroo) osoo hin dhufin dura wanti tokko hojjatamu danda’aa? Garuu beellama kana dura wanti hojjatamu qabu karoorfame jira. Guyyaa qaxaroo san wanta karoorfame hojii irra oolchu qofa.*** Rabbiin subhaanahu wa ta’aala “Guyyaa beellama (qaxaroo) kanaa wanti badaa akkanaa nama qunnama of eeggadhaa, wanti gaariin akkanaa nama qunnamaa hojii gaggaarii hojjadhaa.” Jechuun ilma namaatiif dur irraa kaase ibse jira.

Fakkeenyaaf: wantoota Guyyaa Qiyaama adeemsifaman keessaa;

﴿فَإِذَا التُّجُومُ طُمِسَتْ﴾^٨

“Yeroo urjiwwan ifti isaanii haaqame.

﴿وَإِذَا السَّمَاءُ فُرِجَتْ﴾^٩

Yeroo samiinis babbanamte;

﴿وَإِذَا الْجِبَالُ نُسِفَتْ﴾^{١٠}

Yeroo gaarreenis bubbuqifaman;

﴿وَإِذَا الرُّسُلُ أُقِتَتْ﴾^{١١}

Yeroo Ergamtoonnis beellamaan walitti qabaman;

﴿لَا إِلَهَ إِلَّا يَوْمَ أُجِّلَتْ﴾^{١٢}

Guyyaa kamiif tursiifaman?” (Suuratu al-Mursalaat 77:8-12)

(Kana jechuun Guyyaan Qiyaamaa kan urjiileen ifa itti dhaban, samiin itti babbanamtu, gaarreen bakka bubbuqifamuun daaraa itti ta'anii fi wantoonni biroo adda addaa itti raawwataman “Guyyaa Kamiif tursiifaman ykn beellamaman?”) Kanaafu Aaya tanarraa akkuma hubannutti, wantoonni Guyyaa Qiyaamaa keessa raawwataman ni tursiifaman (ni beellamaman). Guyyaan beellamaa dhufnaan eenyullee duubatti hin deebisu. Guyyaan itti tursiifaman (beellamaman) suni-

﴿لَيَوْمِ الْفَصْلِ﴾^{١٣}

“**Guyyaa Addaan bahiinsaatif** (Guyyaa uumamtoota jiddutti murteefamuf tursiifaman ykn beellamaman)” Suuratu al-Mursalaat 77:13

Ammas Qur’aana keessatti Guyyaan Qiyaamaa yoom akka dhufu warroota gaafataniif deebii ni deebisaaf.

﴿وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ﴾^{٤٥} قُلْ إِنَّمَا
الْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُّبِينٌ﴿^{٤٦}

“Yoo kan dhugaa dubbatan taatan beellamni kuni Yoomi?” jedhu.
Jedhi, “Dhugumatti beekumsi isaa Rabbiin qofa bira jira. Ani immoo akeekachiisaa ifa galaa qofa.” Suuratu al-Mulk 67:25-26

Ammas Suuraa biraa keessatti,

﴿وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ﴾^{٢٩}

“Yoo kan dhugaa dubbatan taatan waadaan (Qiyaamaan) kuni Yoomi?” jedhu.

﴿قُلْ لَكُمْ مِيعَادُ يَوْمٍ لَا تَسْتَخِرُونَ عَنْهُ سَاعَةً وَلَا تَسْتَقْدِمُونَ﴾

Beellama Guyyaa Tokkoo kan isin sa'aati tokkoof duubatti hin hafnee fi duras hin darbinetu isiniif jira.” Jedhiin.” Suuratu Saba 34:29-30

Akkuma yeroo duuti ilma namaa sa'aati tokkoof hin tursiifamne fi duras hin dabarfamne, Guyyaan Qiyaamaas yommuu dhuftu sa'aati tokkoof gara duubaa butu ykn gara fuunduraa dabarsun hin jiru. Yeroo beellamaa sanitti sa'aati fi sakandii eegde ni dhufti. Sa'aati fi sakandii murteefame san keessatti dachiin ni sochooti, samiin ni dhodhooti, garreen bakka ni buqqifaman, urjileen ni harca'an fi kkf ni adeemsifamu. Yaa guddinnaa fi ulfaatinnaa Guyyaa sanii!!! Kanaafu, Guyyaan Qiyaamaa ni tursiifame (ni beellamamee) malee kan achumaan hafu miti. Kana yoo shakkine du'a keenya ilaalu dandeenya. Hanga feene duuti nutti hin dhuftu jennee yoo shakkine, guyyaa tokko ni dhufti. Haaluma Kanaan Guyyaan Qiyaamas guyyaa tokko ima dhufti.

﴿أَتَىٰ أَمْرُ اللَّهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ سُبْحَنَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾

"Ajajni Rabbii (Guyyaan Qiyaamaa) ni dhufa; kanaafu isa hin ariifachisinaa. Rabbiin waan isaan itti qindeessan irraa Qulqullaa'e Olta'eera.” Suuratu An-Nahl 16:1

Kana jechuun yommuu Rabbiin Qiyaaman akka dhaabbattu (dhuftu) ajaju ni dhufti. Kanaafu, akka dhuftuuf hin ariifatinaa. Warroonni Qiyaaman hin jirtu jedhanii morman, “Rabbiin namoota du'an kaasu hin danda'u” jechuun yaadu. Kuni immoo shirkii (Rabbitti qindeessudha). Sababni isaas, uumamtootan wal fakkeessan. Uumamtoonni du'aa kaasu hin danda'an. Kanaafi, “Rabbiin waan isaan itti qindeessan irraa qulqullaa'e olta'eera” Jedha. Rabbiin dadhabinnaa fi hanqinna kam irraayyu qulqulluudha. Namoota du'an kaasu irratti Danda'aadha.

Qiyaamaa Mormitotaaf Deebii Kenname-1

Kutaalee darban keessatti Aakhiratti amanuun maal akka ta'ee fi maal akka of keessatti qabatu ilaalle turre. Aakhiratti amanuun gammachuu fi milkaa'inna nama tokko kan murteessudha. Sababni isaas, Aakhiraan gahuumsa xumuraa namoota hundaati. Namni jireenya keessatti gahuumsa ofii yoo hin beekin, garam akka deemu hin beeku. Jireenya tana keessa maaliif akka jiraatu ni wallaala. Rabbiin subhaanahu wa ta'aalaa iddoo jireenyaa lama uumee. Tokkoffaan, iddoo jireenyaa gabaabdu taate fi qormaanni itti adeemsifamuudha. Iddoon jireenyaa gabaabdun tunis addunyaa tana. Lamaffaan immoo iddoo jireenyaa yeroo dheeraa turuu fi firiin qormaataa (jazaan) itti mul'atuudha. Kanaafu, umriin iddoo jireenya gabaabdun tuni erga xumurame booda Guyyaan iddoon jireenyaa dheeraan itti jalqabamuu ni dhufa. Kunis Guyyaa Qiyaamaa ta'a. Guyyaa Qiyaamaa kana namoonni du'an kaafamuun gara iddoo jireenyaa lammataatti oofamu.

Seenaa keessatti namoonni dhugaa kana kijibsiisan baay'eedha. Namoonni erga du'anii akkamitti kaafamu? Lafeen isaanii erga bututtee booda eenyutu isaan kaasaa jechuun shakkii ofitti naqu. In sha Allaah shakkii kana har'a hanga dandeenyun qulqulleessuf ni carraaqna. Warroonni Qiyaamaatti amanuu didan yaadota armaan gadii hundee hin qabne irratti amantii isaanii ijaarun Qiyaamaa kijibsiisan. Yaadota isaanii deebii waliin haala armaan gaditiin ni ilaalla:

Yaada sobaa 1ffaa- “Khaaliqni jalqaba namoota uume lamuu deebisuu hin danda'u” jechuun yaadu. Sababni guddaan yaada sobaa kana akka yaadan isaan taasise dandeetti Uumaa fi dandeetti uumamtoota wal qixxeessudha. Uumamtoonni wanta bade deebisuu hin danda'an jedhanii waan yaadaniif Uumaniis wanta bade deebisu hin danda'u jechuun yaadu. Yaada sobaa kana sammuu keessa kaa'un namoonni lamuu hin kaafaman jedhanii mormu. Qur'aanni yaada sobaa isaanii kanaaf karaa lamaan deebii kennaaf.

1ffaa- karaa wal madaalchisuu-Kana jechuun yeroo jalqabaatiif uumuu fi erga badee booda deebisu wal madaalchisu. Hundii keenya wanta duraan hin jirre uumuu irra wanta bade deebisuun akka salphatu ni beekna. Rabbiin subhaanahu wa ta'aalaa ilmaan namaa wanta duraan homaa hin turre irraa isaan uume. Jalqaba bishaan saalaa furrii fakkaatu irraa lafee, foon fi qaamolee adda addaa kan baase, akkamitti biyyee erga ta'anii booda isaan deebisuu dadhabaa? Qondaaltoota

Makkaa keessaa gariin isaanii lafee shamte fiduun Ergamaa Rabbii (SAW) fuunduratti butuchan. Ergasii ni jedhan, "Yaa Muhammad! Namni du'e ni kaafama jetta. Mee nutti himi; lafee shamtee fi bututte tana eenyutu lamuu kaasa?" Ergasii Rabbiin subhaanahu wa ta'aalaa Aayata (keyyatoota) armaan gadi buuse:

﴿أَوَلَمْ يَرِ الْإِنْسَنُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ ۝۷۷
وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ ۖ قَالَ مَنْ يُحْيِ الْعِظَمَ وَهِيَ رَمِيمٌ ۝۷۸
قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ ۖ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ ۝۷۹﴾

“Sila namni akka Nuti bishaan saalaa irraa isa uumne hin arginee? Yeroma san inni mormaa ifa bahaa ta’ee argama. Fakkeenya Nuuf godhee fi uumama isaa dagatee, “Lafee erga bututtee [booda] eenyutu jiraachisa?” jedha. “Kan yeroo jalqabaa ishii (lafee) uumetu jiraachisa.” Jedhiin. Inni uumama hundaa Beekaadha.” Suuratu Yaasin 36:78-79

Rabbiin subhaanahu wa ta'aalaa nama Qiyaamaa mormuu fi shakkuun akkana jechuun gaafata: “Sila namni bishaan saalaa irraa akka isa uumne hin arginee?” Kana jechuun namni lamuu kaafamu mormu jalqaba maalirraa Rabbiin akka isa uume hin ilaalu? Bishaan saalaa dadhabaa qaama keessa faca’e bakka tokkotti walitti fiduun isa uume. Bishaan kanarraa, lafee, foon, harka, ija, gurra fi qaamolee biroo akka uumee sila ilaalun lamuu deebifamutti hin amanuu? Bishaan dadhabaa qaama keessa faca’e walitti fiduun kan isa uume, lafee bututtee dachii keessa facaates lamuu akka deebisu haa beeku.

“Fakkeenya Nuuf godhee” Kana jechuun akka uumamtootaa dandeetti kan hin qabnee fi dadhabaatti Nu ilaala. Akkuma namni du’aa deebisuu hin dandeenye, “Rabbiinis nama du’e hin deebisu” jedhee yaada. “uumama isaa dagatee, “Lafee erga bututtee [booda] eenyutu jiraachisa?” jedha.” Kana jechuun jalqaba bishaan du’aa lubbuu hin qabne irraa isa uumuu Keenya dagatee "lafee bututte eenyutu kaasa?" jedha. “Kan yeroo jalqabaa ishii (lafee) uumetu jiraachisa.” Jedhiin.

Ilmi namaa akkuma jalqaba bishaan saalaa irraa nama uumuu hin dandeenye, lamuus nama kaasu hin danda’u. Rabbiin Guddaan Olta’e immoo akkuma jalqaba nama bishaan saalaa irraa uume, lamuus ni deebisa. Kanaafu, dandeettin Rabbii fi dandeettin namaa gonkumaa wal hin fakkaatan. Rabbiin wanta hundaa irratti Danda’aadha. Ilmi namaa immoo dadhabaadha. Rabbiin wanta hundaa beekaadha.

Karaa 2ffaa- Dandeetti Rabbii dachii fi samii keessatti mul’atu beeksisuu- namni kaafama mormuu, "nama du’e deebisuun jalqaba uumuu caalaa ni ulfaata" jedhee yoo falme, Qur’aanni ragaa uumamaa namaati fi kaafama caalaa guddaa ta’etti dabarsa. Innis, uumama samii fi dachiiti. Akkuma namni hunduu beeku, uumamni samii fi dachii uumama fi kaafama namaa caala. Kan samii fi dachii garmalee gurguddatan kanniin uume akkamitti nama du’e kaasu dadhabaa? Rabbiin ni jedha:

﴿أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَمْ يَعْزِ بِخَلْقِهِنَّ بِقَدْرِ عَلَى أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَىٰ بَلَىٰ إِنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌۭ﴾

“Rabbiin Kan samii fi dachii uume, isaan uumuu keessatti kan hin dadhabin du’aa kaasu irratti danda’aa akka ta’e hin arginee sila? Eeyyen! Inni waan hundaa irratti Danda’aadha.” suuratu Al-Ahqaaf 46:33

Rabbiin samii fi dachii garmalee guddatanii fi bal’atan uume, ilmaan namaa lamuu deebisuun gonkumaa Isarratti hin ulfaatu. Sababni isaas, Inni waan hundaa irratti Danda’aadha. Samii fi dachii uumuu keessatti homaa hin dadhabne. Namoota du’an deebisuu keessattis wanti Isa dadhabsiisu tokkollee hin jiru.

Yaada sobaa 2ffaa- “Namni du’e lafeen isaa bututtee dachii keessa baddi. Suuraa fi amalli isaa hundi ni bada. Kanaafu, Rabbiin nama lafeen isaa bututtee dachii keessatti badde akkamitti deebisaa?” Sababni guddaan yaada sobaa kana akka yaadan isaan taasissee, “Rabbiin lakkoofsa namoota du’anii, lafeen isaanii eessa akka dhaqxuu fi wanta xiqqaaf guddaa hunda hin beeku.” Jedhanii waan yaadaniifi. Rabbiin subhaanahu wa ta’aalaa yaada isaanii kana haala kanaan ifa godha:

﴿وَقَالُوا أَءِذَا ضَلَلْنَا فِي الْأَرْضِ أَءَنَّا لَفِيَ خَلْقٍ جَدِيدٍ ۚ بَلْ هُمْ بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ
كَفِرُونَ﴾

“Ni jedhan, “Sila yeroo [duunee] dachii keessa bannee, dhugumatti uumama haarawa keessatti [lamuu ni uumamnaa]? Dhugumatti, isaan qunnamti Gooftaa isaanitti kan kafaraniidha.” Suuratu As-Sajdah 32:10

Rabbiin subhaanahu wa ta’aalaa wantoota hundaa akka beeku isaaniif mirkaneessa. Lakkoofsa namoota du’anii, namoota dhalatanii fi wantoota samii fi dachii keessa jiru hunda takka takkaan beeka. Inuma, wanta nafseen isaanii isaanitti hasaastu fi wanta qalbii keessatti dhoksan hunda beeka. Lafee bututtee dachii keessa badde takka takkaan akka beeku akkana jechuun isaaniif ibsa:

﴿قَدْ عَلِمْنَا مَا تَنْقُصُ الْأَرْضُ مِنْهُمْ ۖ وَعِنْدَنَا كِتَابٌ حَفِيظٌ﴾

“Dhugumatti, waan dachiin isaan irraa hir’iftu beeknee jirra. Galmee tiiksatu Nu bira jira.” Suuratu Qaaf 50:4

Kana jechuun lafee, foon, gogaa fi rifeensa isaanii irraa wanta dachiin nyaattu dhugumatti ni beekna. Eessatti qaamni isaanii akka bittinaa’e fi lafeen isaanii bututte takka takkaan ni beekna. Dabalataan galmeen kuni hundi keessatti galmaa’e Nu bira jira. (Ibn Kasiir 7/395)

﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَأْتِينَا السَّاعَةُ ۚ قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي لَتَأْتِيَنَّكُمْ عِلْمُ الْغَيْبِ ۚ لَا يُعْزِبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمَوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ وَلَا أَصْغَرُ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرُ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ﴾

Warri kafaran, “Qiyaamaan nutti hin dhuftu” jedhan. “Akka isin jettanii miti. Rabbii kiyyaan kakadhe, dhugumatti isinitti ni dhufti. [Rabbiin] Beekaa

waan hin mul'anneeti. Wanti hanga madaala atamii, wanti sana irra xiqqaa fi kan sana irra guddaas samii keessaa fi dachii keessatti Isa irraa kan hin miliqne ta'ee kitaaba ifa baasaa ta'e keessa jiraatu malee hin hafu." Suuratu Saba 34:3

Rabbiin wanta nutti mul'atuu fi hin mul'anne, nuti beeknu fi hin beekne hunda ni beeka. Xiqqeenya irraa kan ka'e, wanti hanga atamii ykn firii xaafii samii fi dachii keessatti Isarraa hin dhokatu. Lafeen hanga feete bututtee daaraa haa taatu, eessatti akka bittinoofte Rabbiin ni beeka. Kanaafu, Kan waan hundaa beeku fi Danda'aa ta'e nama du'e kaasun Isarratti hin ulfaatu.

Wanta nafseen isaanii isaanitti hasaastu beekumsi Isaa akka marsee akkana jechuun Ibsa:

﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ﴾

“Dhugumatti, nama uumneerra. Waan lubbuun (nafseen) isaa itti hasaastus ni beekna. Nuti [beekumsa Keenyan] hidda dhiigaa caalaa gara isaatti dhiyoodha.”Suuratu Qaaf 50:16

Guduunfaa

→Rabbiin subhaanahu wa ta'aalaa cophaa bishaan saalaa irraa ilmaan namaa uume. Bishaan laafaa kanarraa lafee, foon, harka, gurra, mar'ima fi qaamoolee biroo uume. Rabbiin malee eenyutu bishaan saalaa kanarraa nama dhaabbatee lukaan deemu uumu danda'aa?

→Rabbiin ilmaan namaa taphaaf waan hin uumnef iddoo jireenya lama isaaniif taasise. 1ffaa- iddoo jireenya gabaabdu namni itti qoramuudha. 2ffaa iddoo jireenyaa dheeraa namni firii qormaataa (jazaa wanta hojjataa turee) itti arguudha.

→Namni kaafama nama du'ee shakkuu waa sadii ilaalu danda'a:

1ffaa-Uumama isaa kan jalqabaa. Cophaa bishaanii dadhabaa irraa Rabbiin isa uume. Cophaa bishaanii irraa kan isa uume lamuu deebisuun akkamitti itti

ulfaata? Yoo kunis isaaf liqimfamu dide, Nabii Aadam (AS) biyyee irraa akka uumame haa yaadatu. Rabbiin akkuma Aadamin biyyee irraa uume ilmaan isaas biyyee erga ta'anii booda ni deebisa.

2ffaa-Dandeetti Rabbii samii fi dachii keessatti mul'atu haa ilaalu. Samii fi dachii garmalee gurguddatanii fi bal'atan kanniin kan uume akkamitti nama du'e kaasun itti ulfaataa?

3ffaa-Dandeetti fi Beekumsi Rabbii kan namootaa irraa garagara akka ta'e haa beeku. Rabbiin wanta hundaa irratti danda'aadha, wanta hundaa ni beeka. Namni immoo wanta hundaa irratti danda'aa miti, wanta hundaa hin beeku. Namoota jalqaba irraa hanga xumuraatti du'an lafeen isaanii eessa akka dhaqxe Rabbiin takka takkaan beeka. Kanaafu, Guyyaa Qiyaamaa isaan kaasu irratti danda'aadha.

🌀*Ilmi namaa akkuma jalqaba bishaan saalaa irraa nama uumuu hin dandeenye, lamuus nama kaasu hin danda'u. Rabbiin Guddaan Olta'e immoo akkuma jalqaba nama bishaan saalaa irraa uume, lamuus ni deebisa.*

Kitaabban wabii:

[al-aqiidatul Islaamiyyatu wa usuusuhaa](#) By Abdurahmaan Hasan Madiniyyi, fuula 573-577

Tafsiir Ibn Kasiir 7/395

<https://furtusammu.wordpress.com/2018/04/15/who-is-your-lord-no-7/>

Qiyaamaa Mormitotaaf Deebii Kenname-2

Addunyaan tuni iddoo qormaataa haqni guutuun keessatti hin mirkanoofnedha. Eenyullee taanan haqa guutuu addunyaa tana keessatti nan argadha jedhee osoo carraaqe, haqa guutuu hin argatu. Sababni isaas, gufuwwan baay’een wanta kana akka hin hojjanne isa taasisu. Fkn, mootummaan abbaa irree tokko namoota kumaatamatti lakkaawaman ni ajjeessa. Mootummaan abbaa irree kuni osoo mana murtiitti haqaaf hin dhiyaatin ni du’a. Kanaafu, warroonni mirgi isaanii sarbame osoo haqa guutuu hin argatin addunyaa irraa boqotanii jiru jechuudha. Garuu gaafin kuni sammuu namaa qaxxaamura: “Rabbiin (subhaanahu wa ta’aalaa) namoota uumee osoo haqa guutuu isaaniif hin kennin akkanumatti ni dhiisaa? Zaalimman (cunqursitoonni) akkanumatti badanii ni hafuu?” Deebiin isaa “Rabbiin Mootii haqaa waan ta’eef namoonni yommuu akkanatti wal miidhan haqaan isaan jidduutti osoo hin murteessin hin dhiisu. Guyyaan Murtii kunis Guyyaa Qiyaamaa ta’a.” Kanaafu, namoonni murtiif lamuu kaafamu qabu jechuudha. Kutaa darbe keessatti yaadota sobaa warri Qiyaamaa kijibsiisu itti fayyadamu deebii isaa waliin ilaalle turre. Har’as yaadota hafan ni ilaalla.

Yaada sobaa 3ffaa

Wanti tokko yommuu adeemsifamu ijaan waan hin arginiif gara fuunduraatti hin adeemsifamu. Nama du’ee kaafame ijaan hin argine. Kanaafu, namoonni gara fuunduraatti hin kaafaman jechuudha.

Deebiin namoota kanniniif kennamu karaa baay’een ta’a.

1ffaa- wanta gara fuunduraatti dhalatu wallaalu- ilmi namaa hanga fedhe beekumsa haa qabaatu, wanta gara fuunduraatti dhalatu ykn uumamu hin beeku. Karaan wanta gara fuunduraatti dhufu itti beekan karaa beeksisa (wahyii) Rabbiin irraa nama dhaqqabeetini. Rabbiin wanta gara fuunduratti raawwatamu hunda waan beekuf, wanta gara fuunduraatti dhalatan muraasa isaanii ilma namaatti beeksisee jira. Isaan keessaa Qiyaamaan tokko. Mee warroota Qiyaamaa kijibsiisan haa gaafannu, “Wanta gara fuunduraatti uumamu hunda ni beektu?” Inuma mee haa gaafannu, xiyyaarri samii irra balila’u kuni argamuun dura osoo lubbuun jiraattanii akkana isiniin jedhame, ni amantu moo ni dhiistu? “Yeroo Murtaa’aa booda geejjibni samii irra balali’u ni argama. Namoota sa’aati muraasa

keessatti biyya irraa biyyatti geessa.” Odeefannoon kuni odefannoo Rabbiin beeksise osoo ta’ee fi geejjibni (xiyaarri) kuni akkuma jedhame yoo argame, namoonni geejjibni akkanaa hin argamu jechuun kijibsiisaa turan maal ta’uu? Yoo san, hangam kijibdoota akka ta’anii fi odefannoo Rabbiin irraa nama dhaqqabetti amanuu akka qaban ni beeku. Qiyaamaanis haaluma kanaani. Rabbiin ni jedha:

﴿وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَنِهِمْ لَا يَبْعَثُ اللَّهُ مَن يَمُوتُ بَلَىٰ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾ ٣٨ لِيُنَبِّئَ لَهُمُ الَّذِي يُخْتَلِفُونَ فِيهِ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ كَانُوا كَاذِبِينَ﴾ ٣٩

"Kakuu isaanii kan daangaa gahe, "Rabbiin nama du'e hin kaasu" jechuun Rabbitti kakatan. Lakkisaa [isin kaasaa]; Waadaa Isa irratti dhugaa ta'e [Rabbiin seenee jira]. Garuu irra hedduun namootaa hin beekan. [Sababni du'a irraa isaan kaasuuf] wanta isaan keessatti wal dhaban isaaniif ibsuu fi warri kafaran kijibdoota ta'uu isaanii akka beekaniifi." Suuratu An-Nahl 16:38-39

2ffaa- Wal-bira qabuu (Qiyaasa)- wal-bira qabuu jechuun wantoota lama amaloota wal fakkaataa qaban wal bira qabuun isaan lamaan keessaa sababni tokko keessatti argame kan lammataa keessattis akka argamu yaadudha. Fkn, biqiltuun guutumaan guututti bishaan yoo dhabde ni gogdi (ni duuti). Namnis yeroo dheeraaf bishaan dhugu yoo dhabe ni du'a. Jiraachu fi du'uun (goguun) amala biqiltuu fi nama wal fakkeessudha. Sababni isaan lamaan walitti fidu dhabamuu fi argamuu bishaaniti. Kanarraa ka'uun mee amma wal-bira qabiinsa biqiltoota fi namootaa Qur'aana keessatti nuuf dhiyaate haa ilaallu: "Inni (Rabbiin) Kan bubbee gammachiisaa taasisuun rahmata Isaa dura erguudha. Yeroo isheen duumessa ulfaataa baadhatte, gara biyya (lafa) duutetti oofna; bishaan irratti buusun fuduraalee hunda irraa [garii isaaniif] baafna. Akka isin gorfamtaniif jecha akka kanatti du'aa kaafna." (Suuratu Al-A'araaf 7:57)

﴿وَاللَّهُ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيحَ فَثِيرُ سَحَابًا فَسَقْنَهُ إِلَى بَلَدٍ مَيِّتٍ فَأَحْيَيْنَا بِهِ
الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا كَذَلِكَ النُّشُورُ﴾

“Rabbiin Kan bubbee erguudha; isheenis duumessa ol kaafti. Ergasii gara lafa duutetti isa oofnee dachii du’a ishiitin booda ittiin jiraachifna. Kaafamni Qiyaamas akkuma kana.” (Suuratu Faaxir 35:9)

Jechoota bakka lamaan armaan olii jiran mee haa hubannu. Jechoonni kunis, **“akka kanatti du’aa kaafna”** fi **“Kaafamni Qiyaamas akkuma kana.”**

Biqiltoonni gogoguu fi lafa qonnaa irraa haamamun akka du’a namootatin wal fakkaata. Sanyiin miidhanii gogogaan kuni yommuu facaafamu biyyeen walitti makama. Yeroo muraasan booda yommuu roobni itti roobu ni biqila. Kanaafu, du’aa irraa gara jiraatti jijjiramee jiraa jechuudha. Haaluma wal fakkaatun, namni yommuu du’uu lafeen isaa biyyee keessa bittinoofiti. Ergasii Rabbiin Guyyaa Qiyaamaa lafee eegge irraa qaama namaa guutuu biqilcha.

Ergamaan Rabbii (SAW) akkana jedhan: **“Dhugumatti ilma namaa keessa lafee gonkumaa ardiin (biyyeen) hin nyaannetu jira. Guyyaa Qiyaamaa ishii irraa [qaamni ilma namaa] lamuu ijaarrama.”** Namoonni ni jedhan, **“Lafee tami (kami) Yaa Ergamaa Rabbii?”** Innis ni jedhe, **“Ajbu az-zanabi (lafee eegge)”** [Sahih Muslim 2955](#) c (Lafeen eegge tuni lafee gara taa'a irratti argamtuudha.)

Rabbiin (azza wa jalla) akkuma sanyii midhaanii ykn firii mukaa xiqqoo sanirraa jirma, mataa fi damee biqilche, qaamolee namaa guutuus lafee xiqqoo irraa ni biqilcha. Firiin miidhanii lakkaawame hin dhumne addunyaa irratti ni faca'u. Rabbiin dandeetti Isaatin firiwwan lakkoofsa hin qabne kanniin ni biqilcha. Ilmaan namaas dur irraa kaase hanga Guyyaa Qiyaamatti lakkoofsa isaanii Rabbiin malee eenyullee hin beeku. Rabbiin subhaanahu wa ta'aalaa akkuma firii miidhanii biqilche, namoota lakkoofsan garmalee baay'atanis Guyyaa Qiyaamaa ni kaasa. Kuni wanta Rabbiin irratti ulfaatu miti. Wanta tokko hojjachuu yoo fedhe, “Ta’i” jedhan. Wanti sunis yoosu ta’ee argama.

3ffaa-seenaa keessatti namoota du'anii kaafaman yaadachisuu-seenaa keessatti namoonni erga du'anii booda kaafaman baay'eedha. Qur'aanni iddoo adda addaatti nuuf hima. Fkn,

“Yookiin namticha ganda [manneen ishii] mataa ishii irratti kukkuftee osoo jirtuu irra darbee, “Du’a ishiitin booda akkamumatti Rabbiin tana jiraachisaa?” jedhe, [hin ilaallee?]. Rabbiinis waggaa dhibba isa ajjeessee isa kaasun, “Hangam turte?” jedheen. Innis, “Guyyaa tokko yookiin cinaa guyyaa ture.” Jedhe. [Rabbiinis] ni jedhe, “Ati waggaa dhibba turte. Mee gara nyaataa fi dhugaati keeti ilaali; hin jijjiramne. Gara harree keetis ilaali. Namootaaf mallattoo si taasisuuf [kana goone]. Gara lafees ilaali akkamitti akka walitti qabnu fi ergasii foon itti uwwifnu.” Yeroma ifa isaaf ta’u, “Rabbiin waan hundaa irratti Danda’aa ta’uu nan beeka.” Jedhe.” (Suuratu Al-Baqarah 2:259)

Namtichi tokko ganda manneen ishii kukkuftee fi jiraattonni keessatti dhuman biraan darbe. Kana ajaa'ibsifachuun **“Rabbiin namoota du'an kanniin akkamitti jiraachisa?”** jechuun gaafate. Ergasii Rabbiin isa ajjeessun waggaa dhibba tursiise. Waggaa dhibba kana keessatti, nyaanni fi dhugaatin isaa hin jijjiramne. Garuu harreen isaa lafee ta'uun addaan bittinoofte. Rabbiin waggaa dhibba booda namticha kana kaasun mallattoolee sadii isaa fi namoota birootti agarsiise. **1ffaa:** namticha mataa isaa waggaa dhibba erga tursiise booda kaasu. **2ffaa,** nyaanni fi dhugaatin osoo homaa hin jijjiramiin akkasumatti tursiisu. Kuni Qudraa (Dandeetti) Rabbii (Subhaanahu wa ta'aala) agarsiisa. **3ffaa:** Harree duute fi lafeen ishii bittinoofte fuula namtichaa fuunduratti kaasu. **“Akkamitti akka walitti qabnuu fi ergasii foon itti uwwifnu gara lafee ilaali”** Jedheen. Dhumarratti wanta jedhe itti haa xinxallinu. “Rabbiin waan hundaa irratti Danda’aa ta’uu nan beeka” Kanaafu, Rabbiin nyaata fi dhugaati osoo hin jijjiramin tursiisu fi lafee bututte deebisee kaasu irratti danda'aadha. Kuni kaafama ijaan mul'atu fi gurraan dhagahamuudha.

4ffaa- Hirriba ofii ilaalu- hirribni obboleessa du'aati jedhama. Sababni isaas, isaa fi du'a jidduu wal fakkeenya baay'etu jira. Qur'aana keessatti Rabbiin subhaanahu wa ta'aalaa ni jedha:

﴿اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا فَيُمْسِكُ الَّتِي قَضَىٰ عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْأُخْرَىٰ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾^(٤٢)

“Rabbiin nafsee yeroo du’a ishii ni fudhata; tan duuti hin gahinis hirriba ishii keessatti [ni fudhata]. Ergasii, tan du’a itti murteesse ni qaba (ni hanbisa). Tan biraa (tan du’a irratti hin murteessine) immoo hanga beellama beekkamaatti gadi dhiisa. Dhugumatti, kana keessa warra xinxallaniif mallattooleetu jira.” Suuratu Az-Zumar39:42

Rabbiin subhaanahu wa ta’aalaa yeroo du’aa fi hirribaa nafsee namaa tana ni fudhata. Tan yeroo du’aa fudhate hanga Guyyaa Qiyaamaa qaamatti hin deebisu. Tan yeroo hirriba fudhate immoo gosa lama. Tan du’a itti murteesse, ni hanbisa - hanga Qiyaamaa gara qaamaa hin deebisu. Namoonni osoo rafanu du’an fakkeenya nuuf ta’u. Tan du’a irratti hin murteessin immoo hanga guyyaan du’aa gahuu qaamatti ni deebisa. “**Dhugumatti, kana keessa warra xinxallaniif mallattooletu jira.**” Kuni dandeetti Rabbii kan agarsiisu fi du’aan booda kaafamun akka jiru mallattoo agarsiisudha. Hanga dammaquutti namni rafee fi du’e wanta naannoo isaatti raawwatamu hin beeku. Namni rafe akka nama du’eeti. Yommuu nafseen qaama isaatti deebitu ni dammaqa. Haaluma kanaan namni du’es yommuu nafseen isaa itti deebitu bakka itti awwaalame keessaa dammaqa. Qur’aanni dhugaa kana akkana jechuun ibsa:

﴿وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَإِذَا هُم مِّنَ الْأَجْدَاثِ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يَنسِلُونَ﴾^(٥١) قَالُوا يَٰوَيْلَنَا
مَنْ بَعَثَنَا مِن مَّرْقَدِنَا ۚ هَٰذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ﴾^(٥٢)

“Xurumbaan ni afuuffama, yoosu isaan awwaalcha keessaa gara Gooftaa isaanii bahu.

Ni jedhu, ‘Yaa badii keenya! Bakka hirribaa keenya irraa eenyutu nu dammaqsee?’ ‘Kuni waan Rahmaan waadaa galeedha, Ergamtoonnis

dhugaa dubbatanii jiru.” [jedhama].” (suuratu Yaasin 36:51-52)
Walfakkeenya du’aa fi hirriba jidduu jiru sirritti itti xinxallaa, ajaa’iba argituuti.

5ffaa-Iimaanni geeybitti amanuu irratti kan ijaarrame ta’uu- Osoo Rabbiin yeroo hundaa nama du’e kaase silaa iimaanni geeybitti amanuu osoo hin ta’in wanta ijaan arganitti amanuu ta’a. Du’aan booda kaafamun wanta ammatti ijaan hin mul’annee fi gara fuunduraatti adeemsifamuudha. Kanaan geeybi (wanta ammatti ijaan hin mul’anne) jennaan. Iimaanni wanta ijaan arganitti amanuu osoo hin ta’in wanta Rabbiin irraa nama gahe kan ijaan hin mul’annetti amanuu irratti kan hundaa’edha. Namni wanta tokko ijaan argee yoo amane kuni iimaana hin jedhamu. Kanaafi, Guyyaa Qiyaamaa namoonni duraan kafaran, **“Rabbii keenya! Argine, dhageenye. Kanaafu, hojii gaarii hojjannaa nu deebisi. Dhugumatti, nuti amma dhugaan amannee jirra.”** Jedhu. (Suuratu As-Sajdah 32:12) Garuu kuni homaa isaan hin fayyadu.

Guduunfaa

- ➔ Ilmaan namaa erga du’anii booda osoo kaafamuu baatanii silaa haqni isaanii achumaan bada. Sababni isaas, namoonni wal-cunqursanii haqa osoo hin argatin du’an lakkofsa hin qaban.
- ➔ Rabbiin Mootii Haqaa ta’ee isaan jidduutti haqaan murteessuf Guyyaa Qiyaamaa isaan kaasa.
- ➔ Namoonni "Wanti ammatti ijaan hin argine gara fuunduraatti hin dhufu" jechuun Qiyaamaa morman, hanqinna beekumsa isaanii mul’isaa malee ragaan Qiyaamaan jiraachu agarsiisu dhabameeti miti. Deebiin isaaniif kennamu:
- ➔ Odefannoo Rabbiin irraa yoo hin argatin ilmi namaa wanta gara fuunduratti raawwatamu hin beeku. Fkn, yoomi fi eessatti akka du’u ni beekaa? Kanaafu, odeefannoo haqaa Rabbiin irra namatti dhufe fudhatanii itti amanuu fi hordofuun wanta adabbii irraa nama baraarudha.
- ➔ Sanyii miidhanii gogdee fi lafee namaa wal bira qabuun namni lamuu akka kaafamu beekun ni danda’ama.
- ➔ Seenaa keessatti namoota kaafaman yaadachuun du’aan booda kaafamni akka jiru amanuun ni danda’ama.
- ➔ Yommuu rafan qaamni namaa akka reeffaa ta’a. Nafseen yommuu itti deebitu dhaabbatee deema. Haaluma kanaan guyyaa Qiyaamas, nama du’etti nafseen isaa yommuu itti deebitu awwaalcha keessaa bahuun gara iddoo namoonni walitti qabamaniitti fiiga.

➡Guyyaa Qiyaamaa namoonni akka kaafaman amanuun wanta ijaan hin mul'anne (geeybi) irraa ta'eedha. Iimaanni immoo geeybitti amanuu irratti kan hundaa'edha. Odefannoon haqaa Rabbiin irraa erga nama gahee, amanuu fi harka kennu malee mormuun wanta nama baasu miti.

Kitaaba wabii:

[al-aqiidatul Islaamiyyatu wa usuusuhaa](#) By Abdurahmaan Hasan Madiniyyi, fuula 578-580

Qiyaamaa Mormitootaaf Deebii Kenname-3

Wanti dhalli namaa jireenya keessatti barbaadu guddaan gammachuu guutuu gaddaa fi dhiphinnaan walitti hin makamne argachuudha. Akkasi miti ree? Jireenya keessatti gonkumaa wanta gaddaa fi dhiphinna jedhamu hin barbaadan. Garuu addunyaa tana keessatti fedhiin isaanii kuni guuttamuu danda'aa? Abadan! Hin guuttamu. Jireenyi addunyaa tanaa iddoo qormaataa waan taatef gammachuu guutuu gadda irraa bilisa ta'e argachuun hin jiru. Sababni isaas, namni qormaata keessa yommuu darbu rakkoo fi dhiphinna baay'ee dhandhama. Kanaafu, eessatti gammachuu guutuu argataa?

Gammachuu guutuu argachuuf addunyaa tanarraa addunyaan adda taate jiraachu qabdi. Addunyaa ykn biyya adda taate tanaan biyya ykn ganda Aakhirah jennaan. Namni amanee fi waan gaarii addunyaa keessatti hojjate, ganda Aakhiraatti gammachuu guutuu gadda fi dhiphinnaan walitti hin makamne argata. Namoonni addunyaa tana malee Aakhiraan hin jirtu jedhenii morman immoo gammachuu guutuu kana hin dhandhaman. Sababni isaas, hawwii fi abdii isaanii addunyaa tana qofarratti waan gabaabsaniif wanti gaariin Aakhiraaf jedhanii hojjatan hin jiru. Guyyaa Qiyaamaa harka qullaa Rabbiin qunnamu. Kutaalee darbee keessatti yaadota sobaa warri Qiyaamaa mormuu itti fayyadamu deebii isaanii waliin ilaalle turra. Har'as, In sha Allah kutaa dhumaa ni ilaalla.

Yaada sobaa Afraffaa: “Fedhiin Khaaliqa jireenya tana jalqabuudha malee jireenya tanaan alatti gara biraatti kan darbuu miti. Ogummaan (Hikmaan) Isaa hundii jireenya tana qofa keessatti guuttama. Jireenya tanaan ala jireenyi biraa wanti jedhamtu hin jirtu. Ni nyaanna, ni dhugna, ni duuna. Dubbiin asirratti

dhumate. Aakhirah wanti jedhamu hin jiru.”

Yaada kijibaa kanaaf karaa adda addaatin deebii kennuun ni danda’ama.

1-Ilma namaatiif wanta inni barbaadu hundii uumameefi akkamitti akka itti fayyadame yoo irraa hin gaafatamin, uumamni isaa tapha ta’a-Rabbiin subhaanahu wa ta’aalaa ilmaan namaatiif wanta isaan barbaadan hunda uumee.
Ni jedha:

﴿كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾ ٢٨ هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا

“Akkamitti Rabbitti kafartuu? Du’aa turtan, Inni isin jiraachise. Ergasii isin ajjeesa; ergasii isin jiraachisa. Ergasii gara Isaatti deebifamtu. Inni wanta dachii keessa jiru hunda Kan isiniif uumedha.” Suuratu Al-Baqara 2:28-29

Kana jechuun Rabbittii akkamitti amanuu diddan ykn Isa waliin wanta biraa akkamitti gabbartuu? Du’aa taatanii osoo jirtanuu isin jiraachise. Kana jechuun namni dhalachuun dura maniyyi (bishaan saalaa) du’aa ture. Wanta du’aa ykn lubbuu hin qabne kanarraa Rabbiin isin jiraachise. Ergasii isin ajjeesa. San booda Guyyaa Qiyaamaa lamu isin jiraachisuun isin kaasa. Isin addunyaa tanatti dhufuun dura wanta lubbuu hin qabne turtan. Kanaafu, akkamitti Rabbiin du’aa hin kaasu jechuun mormituu?

Rabbiin ilmaan namaa erga uumee booda wanta dachii keessa jiru hunda isaaniif uume. **“Inni wanta dachii keessa jiru hunda Kan isiniif uumedha.”** Wanta dachii keessa jiru qofaa miti wanta samii irra jiran kan akka aduu, ji’a, urjiilee fi kan biroo ilmaan namaa akka tajaajilaniifi uume. Amma gaafi of haa gaafannu, **“Ilmaan namaa akka Isa qofa gabbaraniif Rabbiin ni uume. Wanta samii fi dachii irra jiran immoo ilmaan namaatiif uume. Kanaafu, wanta barbaadan erga dhiyeessefi booda itti gaafatamumma isaanii akkamitti akka bahan osoo isaan hin gaafatin ni dhiisaa?”** Lamuu isaan kaasun yoo isaan hin gaafatin, ilmaan namaati fi wantoota samii fi dachii irra jiran taphaaf uumamanii jechuudha. Kuni immoo wanta Rabbii Qulqullaa’a Olta’eef hin malleedha. **Rabbiin ni jedha:**

﴿أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ﴾^(١١٥)
 ﴿فَتَعَلَى اللَّهِ الْمَلِكُ الْحَقُّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ﴾^(١١٦)

“Sila Nuti taphumaaf waan isin uumnee fi gara Keenyatti kan hin deebifamne ta’uu ni yaaddu?

Rabbiin Mootii haqaa ta’e olta’e. Isa malee Kan haqaan gabbaramu hin jiru. Inni Gooftaa Arshii kabajamaati.” Suuratu Al-Mu’minuun 23:115-116

Aaya tanarraa barnoota baay’ee baasu dandeenya. Garuu barreefamni waan dheeratuf wantuma lama haa ilaallu. 1ffaa- “**Rabbiin Mootii haqaa ta’e olta’e.**” Rabbiin Mootii Haqaa ta’e osoo ilmaan namaa jidduutti haqaan hin murteessin akkanumatti badanii ni hafuu? Kanaafu, Inni Mootii Haqaa waan ta’eef Guyyaa Qiyaamaa isaan kaasun isaan jidduutti haqaan murteessa. 2ffaa- “**Isa malee Kan haqaan gabbaramu hin jiru.**” Ilmaan namaa kan uumamaniif Rabbiin qofa akka gabbaraniifi. Itti gaafatamummaa kana bahu ykn bahuu dhiisu isaanii osoo isaan hin gaafatin akkanumatti isaan ni dhiisaa?

Motummaan biyya tokko bulchuuyyu hojjatoota isaa itti gaafamummaa ni kennaaf. Itti gaafatamummaa isaanii bahuu ykn bahuu dhiisu isaanii osoo isaan hin gaafatin ni dhiisaa? Gaafi malee akkunamatti mindaa ni kafalaafi? Wanta kaafironni yaadanii fi xumura isaanii Qur’aanni haala kanaan ibsa:

﴿وَقَالُوا إِن هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ﴾^(١١) وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ وَقَفُوا عَلَىٰ رَبِّهِمْ
 قَالَ أَلَيْسَ هَذَا بِالْحَقِّ قَالُوا بَلَىٰ وَرَبِّنَا قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ﴾^(١٢)

Ni jedhan, “Jireenya addunyaa teenya tana malee [jireenyi biraa] hin jirtu; nutis [du’a booda] hin kaafamnu.” Yeroo Gooftaa isaanii fuunduratti dhaabbaman osoo argitee, [waan rifachiisaa argita ture]. Inni (Rabbiin) ni jedha, “Sila inni kuni (kaafamu fi mindaa argachuun) dhugaa

mitii?” Isaaniis ni jedhu, “Eeyyeen! Gooftaa keenyaan kakanne!” Innis ni jedha, “Waan kafaraa turtaniif adabicha dhandhamaa!” (Suuratu Al-An’aam 6:29-30)

2- Zulmii (miidhaa) namoonni raawwatan- dhalli namaa dur irraa kaase hanga ammaatti wal miidhaa fi cunqursaa jiru. Kan cunqurfamee fi miidhame haqa guutuu isaaf maluu argachaa hin jiru. Zaalimnis (namni namoota miidhus) mana murtiitti dhiyaachuun adabbii isaaf maluu adabamaa hin jiru. Osoo mana murtiitti hin dhiyaatin du’aan addunyaa irraa boqota. Ajaa’iiib! Mee amma haa gaafannu: “Zaalimni kuni xiqqoomallee taatu osoo hin adabamiin addunyaa irraa du’a. Warri miidhamaniis haqa isaanii hin arganne. Kanaafu, Rabbiin subhaanahu wa ta’aalaa ilmaan namaa osoo akkanatti wal cunqursanuu isaan jidduutti murteessu malee ni dhiisaa?” Akkuma Aaya (keeyyata) armaan olii keessatti eerame, Rabbiin mootii haqaa waan ta’eef isaan jidduutti osoo hin murteessin hin dhiisu. Guyyaan Murtii kunis Guyyaa Qiyaamaati. Zaalimoota badii hojjatan ilaalchisee Rabbiin (subhaanahu wa ta’aalaa) ni jedha:

﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ غَفِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ الْأَبْصَارُ ﴿٤٢﴾ مُهْطِعِينَ مُقْنِعِي رُءُوسِهِمْ لَا يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ وَأَفْئِدَتُهُمْ هَوَاءٌ ﴿٤٣﴾﴾

“Rabbiin waan miidhaa hojjattoonni (Zaalimonni) raawwatan irraa dagataa ta’uu hin yaadin. Kan Rabbiin isaan tursiisuuf Guyyaa isa keessa ijji sodaadhan bobaastudha. [Gara waamichaatti] fiigaa mataan isaanii kan olka’u ta’a, ijji isaaniis gara isaaniitti hin deebitu. Qalbiin isaanis duwwaadha.” Suuratu Ibraahim: 42-43

﴿خُشَعًا أَبْصَرُهُمْ يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ كَأَنَّهُمْ جَرَادٌ مُّنتَشِرٌ ﴿٧﴾ مُهْطِعِينَ إِلَى الدَّاعِ يَقُولُ الْكَافِرُونَ هَذَا يَوْمٌ عَسِرٌ ﴿٨﴾﴾

[Guyyaa san] ijji isaanii sodaan guuttamtee awwaalcha (qabrii) keessaa bahanii akka hawwaanisa faca'e fakkaatu. Garaa Lallabaatti fiigu. Kaafironni ni jedhu, “Kuni Guyyaa garmalee ulfaataa ta'eedha.” Suuratu Al-Qamar 54:7-8

Kanaafu, Guyyaa Qiyaamaa namoonni qabrii keessaa yaa'un murtiif dachii wal-qixxoofu irratti walitti qabamu.

﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ فَقُلْ يَنْسِفُهَا رَبِّي نَسْفًا ﴿١٠٥﴾ فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًا ﴿١٠٦﴾ لَا تَرَى فِيهَا عِوَجًا وَلَا أَمْتًا ﴿١٠٧﴾ يَوْمَئِذٍ يَتَّبِعُونَ الدَّاعِيَ لَا عِوَجَ لَهُ وَخَشَعَتِ الْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمَنِ فَلَا تَسْمَعُ إِلَّا هَمْسًا ﴿١٠٨﴾﴾

Waa'ee gaarreenii si gaafatu. “Gooftaan kiyya faffaacasu isaan faffacaasa” jedhiin. Lafa wal qixxaataa biqilaa hin qabne taasisee dachii dhiisa. Ishii keessattis bu'aa bahii homaa hin agartu. Guyyaa san Lallabaa hordofu; asi achii isarraa dabuun hin jiru. Sagaleen hunduu Rahmaaniif gadi jetti. Shokoksaa malee homaa hin dhageessu.” (Suuratu Xaahaa 20:105-108)

Kana jechuun Guyyaa Qiyaamaa gaarri gurguddaan kunniin maal ta'u jechuun si gaafatu. Jedhiin, "Gooftaan kiyya bakka isaaniiti isaan buqqisuun akka ashawaa ykn biyyee taasisa. Ergasii daaraa gochuun addaan bittineessa. Dachiidhaan wal qixxeessa. Dachii lafa wal qixxoofu biqilaa hin qabne godhee dhiisa. Bu'aa bayii homaatu keessatti hin argitu. Dachii akka gogaan diriiruutti ilma namaatiif diriirti. Guyyaa Qiyaamaa yommuu qabrii keessaa kaafaman Lallabaa gara iddoo ilmaan namaa hundii walitti qabamaniiti isaan waamu hordofu. Asi achi waamicha isaatirraa goruun isaaniif hin jiru. Rabbal Aalamiina fuunduratti erga walitti qabamanii, sagaleen isaanii hunduu gadi jetti. Sagalee olkaasun hin jiru. Shokoksaa malee wanti dhagahamu hin jiru. Hundii isaaniitu cal'isaa fi sodaan Murtii Rahmaan eegu.*

3-Hojii gaarii namoonni hojjatan- akkuma zaalimoonni badii hojjachuuf carraaqan, namoonni hojii gaggaarii hojjachuuf carraaqaniis baay'eedha. Hojii

gaggaarii isaanii kanaaf kafaltii homaatu namoota irraa hin barbaadan. Kanaafu, osoo Qiyaamaan jiraachu baatte, silaa mindaa warra hojii gaarii hojjatu ni badaa ture. Kanarraa kan ka'e, namni badii hojjatu fi gaarii hojjatu kan wal qixxaa'u ta'a. Namni aqlii qabuu, "Namni gaarii hojjatuu fi namni badaa hojjatu wal qixa jedhee ni yaadaa?" Rabbiin (Azza wa jalla) ni jedha:

﴿أَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الْأَرْضِ
أَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ﴾

“Sila isaan amananii fi toltuu hojjatan akka warra dachii keessatti balleessaa dalaganii ni goonaa? Warra Rabbiin sodaatanis akka warra yakkamtoota ni goonaa?” Suuratu Saad 38:28

Kanaafu, Guyyaan namni gaarii hojjatu gaarummaa ofiitin itti mindeefamu, namni badaa hojjatu badummaa isaatiin itti adabamu jiraachu qaba. Innis, Guyyaa Qiyaamaati.

Guduunfaa

⇒ Rabbiin subhaanahu wa ta'aalaa ilmaan namaa akka Isa qofa gabbaraniif uume. Wantoota dachii fi samii keessa jiran immoo ilmaan namaatiif uumee. Rabbiin gabbarrii isaanii irraa faaydaa hin argatu, Inni dureessa waan ta'eef. Kana irra, yoo isaan Isa gabbaran Jannata isaan seensisa. Yoo Isa didan immoo Jahannam isaaniif jirti.

⇒ Kanaafu, ilmaan namaa taphaaf hin uumamne jechuudha.

⇒ Osoo jireenya tana malee jireenyi biraa jiraachu baatte silaa namoonni cunqurfaman haqa osoo hin argatin badu. Mee ilaalaa seenaa keessattii fi wanta yeroo ammaa raawwatamaa jiru! Namoonni miliyoonatti lakkaawaman balleessaa tokko malee ajjeefamu. Zaalimni isaan fixus mana murtiitti dhiyaataa hin jiru. Kanaafu, kunniin hundii Murti osoo hin argatin akkanitti ni hafuu?

⇒ Namni Qiyaamaan akka dhufu amanu, yeroodhaan hojii gaggaarii hojjachuun of qopheessa.

Kitaaba wabii:

[al-aqiidatul Islaamiyyatu wa usuusuhaa](#) By Abdurahmaan Hasan Madiniyyi,
fuula 578-580

[*Taysirul Kariimil Rahmaani fii tafsiiri Kalaamil Mannaani](#)—Fuula 597-598,
Abdurahmaan Naasir Sa’dii

Guyyaa Qiyaamaa Maaltu Adeemsifamaa?

Guyyaan Qiyaamaa dhufuu keessa shakkiin akka hin jirre ragaalee adda addaatin kutaalee darban ibsine jirra. Namni ragaalee sanniin irra deebi'ee dubbisee fi itti xinxalle Guyyaan Qiyaamaa guyyaa tokko dhooyu ishii ni mirkaneefata. Wantoonni naannoo keenyatti arginu wantoota lama. Isaaniis, yeroo muraasan booda kan jijjiramanii fi yeroo dheeraaf osoo hin jijjiramin kanneen turaniidha. Yeroo muraasan booda kan jijjiraman ykn du'an kanneen akka ilma namaa, biqiltoota, beelladoota fi kkf. Yeroo dheeraaf osoo hin jijjiramin kanneen turan immoo dachii, gaarreen, samii, aduu, ji'a, urjiilee fi kkf. Wantoonni yeroo dheeraaf turan kunniin akkanumatti zalaalamiif hin turan, ni jijjiramu. Guyyaan wantoonni kunniin itti jijjiraman Guyyaa Qiyaamaa jennaan. Guyyaa kana gaarreen bakka ni bubbuqqa'u, dachiin dachii biraatin ni jijjiramti. Samiinis akkasuma jijjiramti. Namni dachii fi samiin akkanumatti zalaalami turan jedhee yaade dogongore jira. "Akkuma amma jiran kanatti zalaalamii akka turan maaltu si beeksise? Beekumsa wanta gara fuunduraatti uumamuu ni qabdaa? Yoo qabaatte, beekumsa guyyaa itti duutu nutti himi." Jechuun yoo gaafanne deebiin isaa maal ta'a laata?

Wantoonni yeroo dheeraaf turan kunniin guyyaa tokko akka diigamanii fi jijjiraman ragaa agarsiisu qabna. Innis, Rabbiin (Qulqullaa'an olta'e) dachii, samii fi wantoota isaan keessa jiran hunda kan uumee fi gara fuunduraatti wantoota uumaman hunda kan beekudha. Wantoonni yeroo dheeraaf turan kunniin Guyyaa tokko akka diigamanii fi jijjiraman Ergamtoota erguu fi kitaabban buusun ilma namaa akeekachiise jira. Kana qofa mitii mallatoolee adda addaas agarsiise jira. Rabbiin akkuma jalqaba uume diige deebisuu irratti maaltu Isa dadhabsiisaa? Rabbiin (subhaanahu wa ta'aala) ni jedha:

﴿يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَوَاتُ وَبَرَزُوا لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ﴾^{٤٨}

“Guyyaa dachiin dachii biraatti jijjiramte, samiinis [akkasuma taate]; Rabbii Tokkicha Injifataa ta'eef [uumamtoonni hundi] walitti qabamanii mul'atan [yaadadhu]” Suuratu Ibraahiim 14:48

Kanaafu, guyyaa wantoonni yeroo dheeraaf turan kunniin itti diddigamanii fi jijjiraman guyyaa salphaa miti. Guyyaa garmalee ulfaataa ta'eedha. Rabbiin (subhaanahu wa ta'aala) ni jedha:

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ سُكَرَىٰ وَمَا هُمْ بِسُكَرَىٰ وَلَٰكِنَّ عَذَابَ اللَّهِ شَدِيدٌ﴾

“Yaa namoota! Gooftaa keessan sodaadhaa, sochiin Qiyaamaa waan guddaadha.

Guyyaa ishii argitan dubartiin hoosiftu waan hoosiftu irraa ni dagatti. Dubartiin ulfa qabdu hundi ulfa ishii garaa darbiti. Namootas [sodaa irraa] kan machaa’an argita. Isaan kan machaa’ani miti. Garuu azaaba (adabbii) Rabbiitu garmalee cimaadha.” Suuratu Al-Hajj 22:1-2

Mee amma wantoota Guyyaa Qiyaamaa adeemsifaman keessaa muraasa haa ilaallu. Wantoonni kunniin wantoota gara fuunduratti dhufanii fi dhufaati isaanii keessa shakkiin wayitu hin jirreedha. Taatewwan Guyyaa Qiyaamaa adeemsifaman beekun yeroodhaan akka itti of qopheessinu, adabbii fi gaabbii hamaa irraa akka baraaramnu nu taasisa. Guyyaan Guddaan kuni yeroo dhufetti, “Yaa badii kiyya osoo amanee fi hojii gaggaarii hojjadhe maal qaba!” jedhanii booyu fi gaabbun bu’aa maalii buusaa? Wantoota Guyyaa Qiyaamaa adeemsifaman keessaa;

1. Xurumbaan Afuufamuu

Yommuu Guyyaan Qiyaamaa dhaabbatu xurumbaan ni afuufama. Akka afaan keenyatti xurumbaa (garrii) jechuun meeshaa akka gaafa horii fakkaatu fi yeroo cidhaa sagalee guddaa dhageessisuuf itti fayyadamaniidha. Xurumbaan Guyyaa Qiyaamaa afuufamu xurumbaa namni afuufun wal-qixa jechuu osoo hin ta’in akkam akka jiruu fi guddinna isaa Rabbumatu beeka. Malaaykan xurumbaa kana afuufu, Israafil jedhama (nageenyi isarratti haa jiraatu). Afuuffin kuni sagalee fi iyyansa cimaa uumamtoota fixuudha. Seenaa keessatti ummattoonni yommuu

Ergamtoota Rabbitti amanuu didanii fi badii fokkuu raawwatan iyyansan dhuman baay’eedha. Fakkeenyaaf, ummata Shu’eyb, Ummata Samuud fi kkf. Kanaafu, yeroo dhumaatti yommuu namoonni hundi Rabbii fi Guyyaa Qiyaamatti kafaranii fi badii adda addaa raawwatan, iyyansa cimaa kanaan lafarraa isaan dhabamsiisa. Xurumbaan kuni si’a (yeroo) lama afuufama.

Afuuffi Tokkoffaa

Afuuffi jalqabaa irratti wantoonni dachii fi samii keessa jiran hundi ni dhumu kan Rabbiin fedhe malee. Ragaan kanaa, Rabbiin (subhaanahu wa ta’aala) akkana jedha:

﴿وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ ۖ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَىٰ فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ﴾^{٦٨}

“Xurumbaan ni afuufama. Warrii samii keessaatii fi warri dachii keessa jiran hunduu ni dhumu, nama Rabbiin fedhe malee. Ergasii yeroo biraas ni afuufama. Yeroma san isaan dhaabbatanii kan ilaalan ta’u.” (suuratu az-Zumar 39:68)

Afuuffin kuni, nama Rabbiin fedhe malee, affuuffi wanta hundaa fixuudha. Namoonni xurumbaa Israafil afuufu kana yommuu dhagahan rifatanii fi nayanii dhumu. Aaya suuratu Al-Hajj jalqabatti eerre afuuffi kana kan agarsiisudha. Guyyaan guyyaa cimaadha. Guyyaa dubartiin daa’ima hoosiftu, naasuu irraa kan ka’e ilmoo ishii itti dagattuudha. Guyyaa dubartiin ulfaa rifannaa irraa kan ka’ee ulfa ishii garaa itti darbituudha. Guyyaan guyyaa dhaamsa walii dabarsuu fi gara maatii deebi’uu hin dandeenyedha. Qur’aana keessatti afuuffi Sayhata (Iyyansa cimaa) jechuun moggaase jira.

﴿مَا يَنْظُرُونَ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُونَ﴾^{٦٩}

“Osoo isaan wal falmaa jiranuu iyyansa tokkitti isaan qabdu malee homaa hin eegan.

﴿فَلَا يَسْتَطِيعُونَ تَوْصِيَةً وَلَا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ يَرْجِعُونَ﴾

Yeroo san dhaamsa walii dabarsuu hin danda'an, gara maatii isaaniis hin deebi'an.” (suuratu Yaasin 36:49-50)

Wantootaa ulfaatoo afuuffi jalqabaa kana itti adeemsifaman Rabbumatu beeka.

Afuuffi lammaffaa

Afuuffin lammaffaa kuni afuuffi namoonni awwaalcha (qabrii) keessaa itti kaafamaniidha. Rabbiin ni jedha:

﴿وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَإِذَا هُمْ مِنَ الْأَجْدَاثِ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يَنْسِلُونَ﴾

“Xurumbaan ni afuuffama, yoosu isaan awwaalcha keessaa gara Gooftaa isaanii bahu.” (suuratu Yaasin 36:51)

﴿قَالُوا يَتَوَلَّوْنَا مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا ۚ هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ﴾

Ni jedhu, 'Yaa badii keenya! Iddoo hirribaa keenya irraa eenyutu nu dammaqsee?' 'Kuni waan Rahmaan waadaa galeedha, Ergamtoonnis dhugaa dubbatanii jiru.' [jedhama].” (suuratu Yaasin 36:52)

﴿وَأَسْمِعْ يَوْمَ يُنَادِ الْمُنَادِ مِنْ مَّكَانٍ قَرِيبٍ، يَوْمَ يَسْمَعُونَ الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ ۚ ذَٰلِكَ يَوْمُ الْخُرُوجِ﴾

“Guyyaa lallabaan iddoo dhiyoo irraa lallabu dhageefadhu. Guyyaa isaan dhugaan iyyansa dhagahan sun Guyyaa [qabrii keessaa] bahiinsati.” Suuratu Qaaf 50:42

Akkuma hadiisa sahiih keessatti dhufe afuuffi jalqabaa fi lammataa jidduu dheerinni yeroo hanga ta'ee ni jira.

2. Kaafama Namootaa (Ba'as ykn Nushuur)

Kaafama namoota (ba'as) jechuun ruuhin namootaa gara jismii (qaama) isaanitti deebi'uun qabarii keessaa ol kaafamuudha. Rabbiin (subhaanahu wa ta'aala) qabarii keessatti qaama isaanii deebisee erga ijaare fi guute booda, ruuhin (soul) itti afuufamti. Dachiin isaan irraa baqaquun qabarii keessaa ol yaa'u. Rabbiin ni jedha:

﴿يَوْمَ تَشْقَى الْأَرْضُ عَنْهُمْ سَرَاعًا ذَلِكَ حَشْرٌ عَلَيْنَا يَسِيرٌ﴾

“Guyyaa dachiin isaan irraa babbaqaqxu, isaan ariitidhaan [ishii keessaa ol yaa'u]. Suni walitti qabuu Nurratti laafaa ta'eedha.” Suuratu Qaaf 50:44

Akkuma hadiisa itti aanu keessatti ilaallutti afuuffi tokkoffaa booda Rabbiin (Azza wa jalla) rooba roobsa. Rooba kanaan qamni namoota ni ijaarrama.

Roobni erga roobe booda qamni namoota biyyee irraa biqiluun akka biqiltoonni yommuu roobni itti roobu lafa keessaa biqilaniitin wal fakkeessun ni danda'ama. Sababa kanaafi, yeroo baay'ee Rabbiin Qur'aana Isaa keessatti kaafama namootaa dachii erga duuten booda biqiltootan jiraachisuun wal fakkeessa. Qur'aana keessatti Rabbiin ni jedha:

“Inni Kan bubbee gammachiisaa taasisuun rahmata Isaa dura erguudha. Yeroo isheen duumessa ulfaataa baadhatte, gara biyya (lafa) duutetti oofna; bishaan irratti buusun fuduraalee hunda irraa [garii isaanii] baafna. Akka isin gorfamtaniif jecha akka kanatti du'aa kaafna.” (Suuratu Al-A'araaf 7:57)

Bakka biraattis akkana jedha:

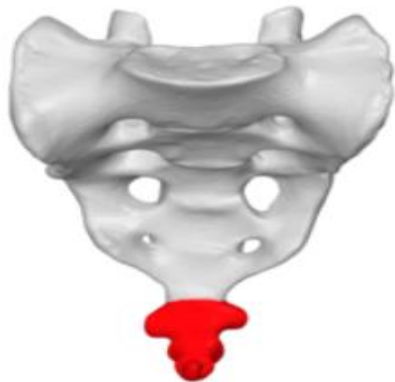
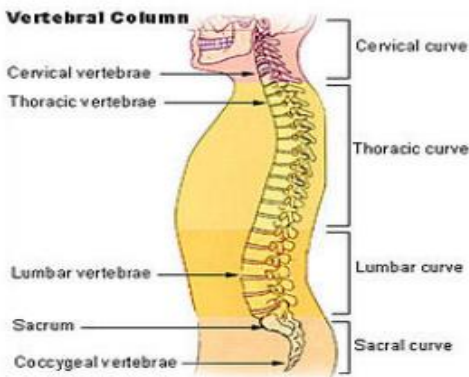
﴿وَاللَّهُ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيحَ فَثِيرُ سَحَابًا فُسْقَنَهُ إِلَى بَلَدٍ مَيِّتٍ فَأَحْيَيْنَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا كَذَلِكَ النُّشُورُ﴾

“Rabbiin Kan bubble erguudha;isheen is duumessa ol kaafiti. Ergasii gara lafa duutetti isa oofnee dachii du’a ishiitin booda ittiin jiraachifna. Kaafamni Qiyaamas akkuma kana.” (Suuratu Faaxir 35:9)

Jechoota bakka lamaan armaan olii jiran mee haa hubannu. Jechoonni kunis, **“akka kanatti du’aa kaafna”** fi **“Kaafamni Qiyaamas akkuma kana.”**

Kunnin lamaan wal fakkeenya bishaan buufamuun qaamni namoota biqiluu fi biqiltoonni bishaan erga itti bu’een booda biqiluu jidduu jiru agarsiisu. Biqiltoonni sanyii (firii) baay’ee xiqqaa irraa akka ijaarramu ni beekna. Firiin biqiltuu lafa keessatti gogduu taate teetti. Yommuu bishaan itti bu’u jireenyi ishii keessatti ni socho’a. ergasi biqiltuu guddoo ta’uun hiddi ishii lafa qabata, jirmaa fi damee baafachuun gara samii ol dheeratti. Argitanii! Firii xiqqoo san irraa mukni hanga wayi gahuu ol baha.

Haaluma kanaan ilmi namaas Guyyaa Qiyaamaa lafee xiqqoo irraa ijaarrama. Yommuu bishaan itti bu’u akkuma biqiltuun biqilu qaamni ilma namaas biqila. Lafeen qaamni irraa biqilu “Ajbu az-zanabi (lafee eegee)” jedhamti. Lafeen tuni lafee wal qabatanii morma irraa hanga taa’a dheeratan dhumarratti tan argamtudha. Fakkii irraa ilaalu dandeessu.

Fakkii1. Dugda namaa duubatti "Coccygeal vertebrae" bakki jettu lafee eege agarsiisti. Akka sirriitti mul'atuuf gara mirgaatti fakkiin kaafame jira. Halluu diiman kan dibame lafee eege agarsiisa.

Abu Hureeyran akka dabarsetti, Ergamaan Rabbii (SAW) akkana jedhan: **“Afuuffi xurumbaa lamaan jidduu afurtama jira.”** [Namoonni Abu Hureeyraa marsan] ni jedhan, “Yaa Abu Hureeyraa, guyyaa afurtamaa jechuu keeti?” Innis ni jedhe, “Homaa jechuu hin danda’u”, Ni jedhan, “Ji’a afurtama jechuu keeti?” Innis ni jedhe, ‘Homaa jechuu hin danda’u’ Isaanis ni jedhan, “Waggaa afurtama jechuu keeti?” Innis ni jedhe, ‘Homaa jechuu hin danda’u’ **‘San booda Rabbiin bishaan samii irraa ni buusa. Ergasii akkuma kuduraan (baaqelan, atarri) biqilu isaanis (namoonnis) ni biqilu. Nama irraa wanti hin tortorre hin jiru lafee takkatti malee. Lafeen sunis Ajbu az-zanabi (lafee eegee)’** jedhamti. Guyyaa Qiyaamaa lafee tana irraa uumamni [namaa] ni ijaarrama.” [Sahih Muslim 2955 a](#)

Muslim karaa biraatin akkana jechuun gabaase. Ergamaan Rabbii (SAW) akkana jedhan: **“Dhugumatti ilma namaa keessa lafee gonkumaa ardiin (biyyeen) hin nyaannetu jira. Guyyaa Qiyaamaa ishii irraa [qaamni ilma namaa] lamuu ijaarrama.”** Namoonni ni jedhan, “Lafee tami (kami) Yaa Ergamaa Rabbii?” Innis ni jedhe, **“Ajbu az-zanabi (lafee eegee)”** [Sahih Muslim 2955 c](#)

Mee amma wal-fakkeenya biqiluu biqiltoota fi kaafamu ilma namaa jidduu jiru haa ilaallu. Biqiltoonni sanyii (firii) xiqqoo fi gogduu irraa biqiluun muka guddaa ykn midhaan callaa kennu ta’u. Ilmi namaas lafee xiqqoo fi gogdu irraa lamuu ijaarramun kaafamu. Asitti wal fakkeenya jiru firiin biqiltoota **xiqqoo fi gogduu** ta’uu, lafeen namni irraa ijaarramus **xiqqoo fi gogdu** ta’uu. Yommuu firii biqiltootatti roobni roobu, hiddaa fi damee baasu, magariisa ta’u. Haaluma kanaan Guyyaa Qiyaamaa ilmi namaas yommuu Rabbiin rooba itti roobsu, Rabbiin lafee xiqqoo san irraa qaama guutu lamuu ijaara. Wal fakkeenya asitti argannu **roobni lamaan isaan irratti roobu** fi akkuma biqiltoonni **hiddaa fi damee baasan** ilmi namaas qaamoleen akka **harkaa, lukaa, gurraa fi kkf isaaf** deebi’u (lamuu ijaarramu)dha. Ammas wal fakkeenya biraa **lamaan isaanitu dachii keessaa ol bahu.** Wal fakkeenya kana hundaa caalu maal akka ta’e beektu?

Wal fakkeenya guddaan isaan lamaan jidduu jiru **Rabbul aalamiin (Gooftaa addunyaa hundaatu) isaan biqilcha ykn lamuu ijaara.** Ilmaan namaa osoo bakka tokkotti walitti qabamaniyyuu firii qamadii biqilchuu danda’u? Gonkumaa hin danda’an. Rabbiin akkuma firii xiqqoo fi gogdu biqilchu ilma namaas lafee xiqqoo irraa deebise ni ijaara.

3. Walitti Qabamuu Namootaa

Namoonni erga qabrii (awwaalcha) isaanii keessaa yaa'anii booda ooydii maashar (bakka walitti qabamaatti) walitti qabamu. Qur'aanni fakkii qabrii keessaa namoonni yaa'anii gara lallabaa (waamaa) fiigan haala kanaan nutti agarsiisa.

﴿يَوْمَئِذٍ يَتَّبِعُونَ الدَّاعِيَ لَا عِوَجَ لَهُ وَخَشَعَتِ الْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمَنِ فَلَا تَسْمَعُ إِلَّا هَمْسًا﴾

“Guyyaa san lallabaa hordofu; asii fi achi irraa dabuun isaaniif hin jiru. Sagaleen hunduu Rahmaaniif (Rabbiif) gadi jetti. Shokoksaa malee homaa hin dhageessu.” (suuratu Xaahaa 20:108)

Namoonni jalqaba dachii irratti dhufan irraa kaasee hanga dhuma isaaniitti osoo homaa hin hafin walitti qabamu. Rabbiin (subhaanahu wa ta'aala) ni jedha:

﴿قُلْ إِنَّ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ﴾

Jedhi “Dhugumatti, isaan jalqabaas ta’ee isaan boodaas [ni kaafamu]”

﴿لَمَجْمُوعُونَ إِلَىٰ مِيقَاتِ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ﴾

Beellama Guyyaa beekkamaa keessatti walitti ni qabamu.” Suuratu Al-Waaqi’ah 56:49-50

Namoonni jalqaba uumamanii fi dhumarra dhufan tokkollee osoo hin hafin walitti qabamu.

Rabbiin (subhaanahu wa ta'aala) ni jedha:

﴿وَيَوْمَ نُسَيِّرُ الْجِبَالَ وَتَرَى الْأَرْضَ بَارِزَةً وَحَشَرْنَاهُمْ فَلَمْ نُغَادِرْ مِنْهُمْ أَحَدًا﴾^{٤٧}

“Guyyaa gaarreen bakkaa kaafnuu fi dachiis dirree wal-qixxaataa taate argitu [akeekachiisi]; isaan (namoota hundaa) walitti qabna. Isaan irraas nama tokkollee duubatti hin hanbifnu.”

﴿وَعَرِّضُوا عَلَىٰ رَبِّكَ صَفًّا لَّقَدْ جِئْتُمُونَا كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ ۚ بَلْ زَعَمْتُمْ أَلَّنْ نَجْعَلَ لَكُمْ مَوْعِدًا﴾^{٤٨}

“Hiriiran Gooftaa kee fuunduratti dhiyeefamu. [Innis ni jedha], “Dhugumatti akkuma yeroo jalqabaa isin uumnetti Nutti dhuftan. Garuu Nuti beellama kan isiniif hin goone gootanii yaaddan.” (Kana jechuun ‘Guyyaan Qiyaamaa hin jiru.’ jechuun kijibsiisaa turtan)” Suuratu Al-Kahf 18:47-48

Bishaan keessatti haa nyaataman, ardii keessa haa lixan, bineensan haa nyaataman, bakka fedhan haa seenan, Rabbiin bakka hundaa isaan fide walitti qaba. Kana gochuu irraa wanti Isa dadhabsiisu tokkollee hin jiru. Rabbiin subhaanahu wa ta’aalaa ni jedha:

﴿أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمْ اللَّهُ جَمِيعًا إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾^{١٤٨}

“Essallee yoo taatan Rabbiin [Guyyaa Qiyaamaa] hunda keessanuu ni fida. Dhugumatti, Rabbiin waan hundaa irratti Danda’aadha.” Suuratu al-Baqara 2:148

Haati mu’mintoota tan taate Aa’ishaan (Radiyallahu anhaa) akkana jechuun gabaaste,

Ergamaan Rabbii (SAW) akkana osoo jedhanu dhagahee jira, **“Guyyaa Qiyaamaa namoonni miila duwwaa, qullaa fi kan hin kittaanamne ta’anii walitti qabamu.”** Anis ni jedhe, “Yaa Ergamaa Rabbii! Dubartoonni fi dhiironni bakka tokkotti walitti qabamuun gariin garii osoo wal ilaalanuu moo?” Ergamaan Rabbiis (SAW) ni jedhe, **“Yaa Aa’isha! Gariin garii ilaalu irra dhimmichi garmalee ulfaatadha.”** [Sahih Muslim 2859](#) a

Namni guyyaa san yoom achi garagalee qullaa namaa ilaala. Dhimmi Qiyaamaa garmalee ulfaataa waan ta’eef. Hundi isaanitu, adabbii cimaa jalaa bahuuf nafsii, nafsii (lubbuu koo, lubbuu koo) jedha.

Namoonni qaama qullaa qabarii keessaa yaa’anii iddoo walitti qabamaatti erga walitti qabamanii booda Nabiyoonna, namoonni gaggaariin Rabbitti amananii fi hojii gaggaarii hojjataa turan, uffata kabaja uwwifamu. Jallattoonni fi kaafiroonni immoo uffata salphinnaa uwwifamu.

Guyyaa kana namni jalqaba uwwifamuu, Nabii Ibraahiim (aleeyh salaam). Ibn Abbaas akka gabaasetti, Ergamaan Rabbii (SAW) akkana jedhan: **“Guyyaa Qiyaamaa namoonni qullaa fi kan hin kittaanamne ta’anii walitti qabamu. Namoota hundaa dursee namni jalqaba uwwifamu Ibraahiim (aleeyh salaam).’** Ergasii Ergamaan Rabbii (SAW) aayaa tana ni qara’an, **“Akkuma uumama duraa jalqabnetti isa deebifna.”** (suuratu Anbiyaa 21:104)” [Sunan an-Nasa'i 2082](#)

Guddinnaa fi Ulfaatinnaa Guyyaa Qiyaamaa

Qur'aanni Guyyaan Qiyaamaa garmalee kan nama dhamaasu fi rifachisu ta'uu isaa nuuf hima. Guyyaa ijji isaanii dhamaatu, lubbuun isaanii garmalee dhiphattu fi onneen isaanii kokke itti geettudha.

Wantoota gurguddaa guyyaa kana adeemsifaman keessaa yuniversiin guutuun barbaada'uu fi diddigamuudha. Rabbiin wanta gara fuunduraatti uumamu hunda beeku, dachiin akka sochootu, gaarreen akka bakka buqqa'anii fi bibbittinaa'an, galaanonni akka walitti makamanii fi ibiddi itti qabsiifamuu, samiin akka dhodhootu, naannoftu fi wantoonni biroo akka uumaman nutti beeksisee jira. Bakka baay'eetti Qur'aana irraa ilaalun ni danda'ama.

Guyyaa Qiyaamaa Haala Ilma Namaa

Guyyaa kana haalli ilma namaa baay'ee garagara. Asitti haala namoota kaafira ta'anii, Muslimtoota badii hojjatanii fi warroota gaggaarii (saalihota) hanga danda'ameen ni ilaalla.

Haala Kaafiraa

Kaafira jechuun nama Rabbii gaditti wanta biraa gabbaru ykn Rabbitti amanuu didu ykn arkaanota iimaanatti nama amanuu diduudha. Kufr jechuun wanta tokko dhoksuudha. Namni kufrii hojjatu kaafira kan jedhameef dhugaa fi ragaalee ifa bahan waan dhoksuufi ykn fudhachuu diduufi. Ragaan Guyyaa Qiyaamaa agarsiisu osoo isa fuundura jiru, "Guyyaan Qiyaamaa hin jiru" jechuun waakkata. Kanaafi, adabbiin kaafira Guyyaa Qiyaamaa guddaadha.

Haala kaafira Guyyaa kanaa mee muraasa isaanii haa ilaallu: Rabbiin (subhaanahu wa ta'aalaa) haala kaafirotaa yommuu qabrii keessaa bahanii haala kanaan ibsa:

﴿فَذَرَهُمْ يَخْضُوا وَيَلْعَبُوا حَتَّى يُلْقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي يُوْعَدُونَ﴾ ٤٢ يَوْمَ يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ سِرَاعًا كَأَنَّهُمْ إِلَى نُصْبٍ يُوفِضُونَ ﴿٤٣﴾ خَشِيعَةً أَبْصَرُهُمْ تَرَهِقُهُمْ ذَلَّةٌ ذَلِكَ الْيَوْمُ الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ ﴿٤٤﴾

“Hanga Guyyaa isaan itti beellamaman qunnamanitti wanta faaydi hin qabne keessatti lixanii haa taphatanii isaan dhiisi. Guyyaa qabrii keessaa ariifataa bahan; isaan waan gara taabotaa fiigan fakkaatu. Ijji isaanii gadi jettee salphinni isaan haguuga. Sun Guyyaa isaan sodaachifamaa turaniidha.” Suuratu Al-Ma’aarij 70:43-44

Addunyaa irratti akkuma gara taabota gabbaranii fiigaa turan Guyyaa qabrii keessaa yaa’aniis gara madda sagalee fiigu. Garuu guyyaa kana gammadaa fi of tuulaa osoo hin ta’ in salphattoota ta’anii fi ijji isaanii sodaan guuttamte gara ooydi maashar fiigu. Aayaa (keeyyata) Qur’aanaa biraa keessatti:

﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ غَفِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ الْأَبْصَارُ﴾

“Rabbiin waan miidhaa hojjattoonni (Zaalimonni) raawwatan irraa dagataa ta’uu hin yaadin. Kan Rabbiin isaan tursiisuuf Guyyaa isa keessa ijji sodaadhan bobaastudha.

﴿مُهْطِعِينَ مُقْنِعِي رُءُوسِهِمْ لَا يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ وَأَفْذَتْهُمْ أَسْوَاقُهُمْ﴾ ٤٣

[Gara waamichaatti] fiigaa mataa isaanii kan olkaasan ta’anii [ijji isaani olkaati]. Ijji isaaniis gara isaaniitti hin deebitu. Qalbiin isaanis duwwaadha.” Suuraa Ibraahim: 42-43

“Namoonni gariin zaalimoonni addunyaa tana keessatti jireenya gammachuu fi mijaa’a yommuu jiraatan ni ilaalu. Namoonni akkanaa akeekachisa Rabbii ni dhagahu, garuu jireenya tana keessatti kan isaaniitti bu’u hin argan. Aayan armaan

olii tuni qabiinsa dhumaa isaan itti adabamanii fi san booda adabbii kana jalaa miliquu hin dandeenye tan agarsiistudha. Kuni kan adeemsifamu guyyaa ijji sodaan bobaastu fi libsachuu kan hin dandeenyedha. Sodaan gara hundaan isaan marsa.

Itti aansuun fakkii namoota fiigani fi fuula isaanii asii fi achi hin garagalchine agarsiisa. Mataa isaanii olkaasu, kana barbaadanii osoo hin ta'in garmalee isaan irratti waan jabaatee fi oli gadi sochoosu waan hin dandeenyefi. Ijji isaanii gara sodaa arganii ilaalti. Ijji hin libsattu, isaanitti hin deebitu. Qalbiin isaanii sodaa cimaa irraa kan ka'ee duwwaa fi qullaadha. Wanta yaadachuu fi hubachuu danda'an homaa of keessaa hin qabdu, sodaa cimaan waan guuttamteef. Kuni Guyyaa Rabbiin warroota miidhaa raawwatan (zaalimoota) itti tursiisudha. Guyyaa san sodaadhaan guuttamanii bakka isaanii dhaabbatu."

Guddinnaa fi ulfaatinna Guyyaa kanaa irraa kan ka'e, Rabbiin (subhaanahu wa ta'aalaa) irra deddeebi'uun ilma namaa akeekachiisa. Akkana jedha:

﴿وَأَنْذِرِ النَّاسَ يَوْمَ يَأْتِيهِمُ الْعَذَابُ فَيَقُولُ الَّذِينَ ظَلَمُوا رَبَّنَا أَخِّرْنَا إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ نَّجِبْ دَعْوَتِكَ وَتَتَّبِعِ الرَّسُولَ ۖ أَوْ لَمْ تَكُونُوا أَقْسَمْتُمْ مِّنْ قَبْلِ مَا لَكُم مِّنْ زَوَالٍ ۚ﴾

“Guyyaa adabbiin isaanitti dhufee, warri miidhaa hojjatan, “Gooftaa keenya! Hanga beellama muraasatti nu tursiisi; waamicha Kee awwaanee Ergamtoota Keetis hordofnaa.” Jedhan san namoota akeekachisi. “Sila isin kanaan dura, ‘[Addunyaa irraa gara aakhiraa] deemsii nuuf hin jiru’ jechuun kakachaa hin turree?” (suuratu Ibraahim 14:44)

Ammas zaalimota Guyyaa kana adabbii isaan eeggatu mee ilaali.

﴿وَتَرَى الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ مُّقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ ۖ﴾
 ﴿سَرَابِيلُهُمْ مِّنْ قَطِرَانٍ وَتَغْشَىٰ وُجُوهُهُم النَّارُ ۚ﴾

"Guyyaa san badii hojjattoota sakaallaa (sansalata) keessatti walitti

qindaa'anii (hidhamanii) argita. Qamiisin isaanii “Qaxiraanaa (reenjii)” irraayyi. Ibiddis fuula isaanii ni haguuga.” Suuratu Ibraahim 14:49-50
Reenjii jechuun dhangala'oo gurraacha furdaa ta'ee fi daddafe hin dhangalaanedha.

Falmii warroota ibiddaa

Waa'ee Guyyaa Qiyaama itti fufuun warri ibidda seenan falmii akkami akka adeemsisan muraasa isaanii haa ilaallu. Falmiin kuni falmii geeybii dhugaadhaan gara fuunduraatti dhufuudha. Sababni isaas, odeeffannoo Rabbal aalamiina irraa dhufeedha. Geeybi jechuun wanta dhokataa namarraa fagoo ta'e yookiin ammatti ijaan kan hin argine yookiin sammuu fi qaamoleen miiraa bira gahu kan hin dandeenyedha. Haguuggin ilma namaa fi geeybi jidduu jiru wantoota afur keessaa tokko ykn hunda isaanitu ta'u danda'u. Haguuggin kunniinis: (1). Yeroo darbee fi kan dhufu, (2) fagaachu bakkaa, (3) dadhabbinna qaamolee miiraa fi (4) girdoon jiraachu. Wanti darbee fi gara fuunduraatti dhufu namaaf geeybidha.^[1] Fakkeenyaaf, seenan ummata darbee nuuf geeybidha (dhokataadha). Guyyaan Qiyaamas gara fuundurraatti waan dhufuuf yeroo ammaa kanatti geeybidha. Ammas, wanti tokko bakka fagoo yoo jiraate ykn girdoon wantichaa fi nama jiddu yoo jiraate, wanti suni geeybidha. Akkasumas, miiran bira gahuu kan hin dandeenya geeybidha. Rabbiin (subhaanahu wa ta'aalaa) miirri keenya Isa bira gahuu waan hin dandeenyef nuti Isa arguu hin dandeenyu. Garuu wanti Rabbiin irraa dhokataa ta'u tokkollee hin jiru. Wanta hundaa ni arga, ni beeka waan ta'eef.

Wanti ijaan arginu baay'ee xiqqoodha. Namni "Wanta hundaa ijaan argee mirkaneefachu qaba" jedhee mormuun haqa fudhachuu yoo dide, mataa ofii qofa miidha. Falmiin Guyyaa Qiyaamas wanta geeybi ta'eedha. Ammatti ijaan kan hin argine garuu gara fuunduraatti kan dhufuudha. Kuni shakkii hin qabu. Rabbiin waan hundaa beeku kitaaba Ergamaa Isaa (SAW) irratti buusun waa nutti beeksiseef. Wantoota geeybi kanniin mallatoodhaan ykn odeeffannoo dhugaan beeku dandeenya.

Rabbiin (azza wa jalla) ni jedha:

﴿وَبَرَزُوا لِلَّهِ جَمِيعًا فَقَالَ الضُّعَفَاءُ لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ أَنْتُمْ مُغْنُونَ عَنَّا مِنْ عَذَابِ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ قَالُوا لَوْ هَدَّيْنَا اللَّهُ لَهَدَيْنَاكُمْ سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَجْرُنَا أَمْ صَبْرُنَا مَا لَنَا مِنْ مَحِيصٍ﴾

"[Guyyaa Qiyaamaa] hundii isaanitu Rabbiin fuunduratti bahu (mul'atu). Dadhabdoonni warra boonaniin ni jedhu, "Dhugumatti nuti hordoftoota keessan turre. Sila isin adabbii Rabbii irraa waan tokkoo nurraa deebisuu dandeessu?" [Isaan boonanis] ni jedhu, 'Osoo Rabbiin nu qajeelche silaa nutis isin qajeelchinaa turre. [Har'a] obsinus obsuu baannus nurratti waluma qixa. Iddoon baqannaa tokkos nuuf hin jiru.'" Suuratu Ibraahim 14:21

Aayaa tana akka nuuf ibsu Sayyid Quxbitti gadi haa dhiisnu [2]: Daangaa darbitoonni kijibsitoota ta'an, dadhabdoonni, isaan waliin sheyxaannni, ergasii warroonni amananii fi hojii gaarii hojjatan hundi isaanitu ni mul'atu. Dhugumatti, isaan yeroo hundaa Rabbitti ni mul'atu. Garuu yeroo kanatti haguuggi isaan haguugu, dhoksu fi eegu akka hin jirre ni hubatu. Isa fuunduratti mul'atan, haguuggin irraa ka'e, mariin jalqabame:

Warroonni dadhaboon warroota boonaniin akkana jedhu: "**Dhugumatti nuti hordoftoota keessan turre. Sila isin adabbii Rabbii irraa waan tokkoo nurraa deebisuu dandeessu?**"... dadhabdoonni isaanumatu dadhabdoota! Amala barbaachisa ilmaan namaa Rabbiin biratti kabajamaa isaan taasisu warroota gadi dhiisaniidha. *Amalli isaan gadi dhiisan kunis amala bilisaan yaadu, amanuu fi filachuuti. Mataa ofii jallatoota fi of-tuultootaaf hordoftoota (gabroota) taasisan. Rabbii Tokkichaa buluu dhiisanii daangaa darbitoota kanniinif akka gabraa bulan.* Dadhabbiin kuni uzrii (sababa) hin ta'u. Dhugumatti yakka isaaniti. Rabbiin ilmi namaa dadhabaa akka ta'u hin fedhu. Akka eeggumsaa Isarraa barbaadanii fi gargaarsa argatan [gara Isaatti] namoota waama. Eenyullee jaallates jaallatu baates qooda bilisummaa namni ittiin kabajamuu akka dhaban Rabbiin hin barbaadu. Humni meeshaa hanga fedhe haa guddatu, nama bilisummaa fi kabaja ilma namaa qabaachu barbaadu gabra godhachuu hin danda'u. Guddate guddatu wanti humni kuni godhu qaama irratti aangoo argachuudha. Ni rakkisu, ni dararu, ni hidhu.

Garuu hidda, ruuhi fi sammuu hidhuu, salphisuu hin danda'an. Namtichi ofiin hidhaa fi salphinnaaf yoo itti of kenne malee.

Eenyutu dadhabdoota kanniin amantiin, yaada fi adeemsan akka of-tuultoota (boontota) hordofan dirqisiisaa? Eenyutu dadhabdoota kanniin Rabbiin ala kan biraatiif akka bulan isaan taasisaa? Nafsee isaanii dadhabdu tan taate malee eenyullee isaan hin dirqisiisne. Isaan dadhabdoota kan ta'aniif daangaa darbitoota caalaa humna meeshaatin xiqqaa waan ta'anifii miti, yookiin beekkamtiin, qabeenyaniif fi sadarkaan xiqqaa waan ta'anifii miti. Kuni dhiibban isaa xiqqaadha! Kunniin wanta gubbaa mul'atanii fi isaan dhabuun dadhabinna dhugaati jechuu miti. Kana irra, isaan dadhabdoota kan ta'aniif dadhabbinna ruuhi, qalbii fi sammuu isaanii keessa jiruudha.

Warroonni dadhaboon baay'eedha, oftuultoonni immoo xiqqoodha. Akkamitti baay'een warra lakkoofsan xiqqoof gabra ta'u? Maaltu isaan gadi xiqqeessa? Wanti isaan gadi xiqqeessu ruuhin dadhabuu, himmaan (ol fageessanii yaadun) kufuu, miirri kabajaa xiqqaachu fi kabaja Rabbiin ilma namaatif kenne irraa bu'uudha.

Dhugumatti jallattoonni namoota baay'ee gabra godhachuu hin danda'an namoonni kunnin yoo fedhan malee.

Waltajjii aakhiraatti warroonni dadhabdoonni oftuultotaan akkana jedhu: **“Dhugumatti nuti hordoftoota keessan turre. Sila isin adabbii Rabbii irraa waan tokkoo nurraa deebisuu dandeessu?”** dhugumatti isin hordofuun kunoo gahuumsa laalessaa (badaa) kana geenye jirra...

Oftuultoonnis; **“Osoo Rabbiin nu qajeelche silaa nutis isin qajeelchinaa turre.”** Jechuun deebisuuf. Maaliif nu ajiifattu wanta wal fakkaatu dhandhamaa osoo jirru? Nuti mataa keenyan qajeelcha hordofuun isin jallinnatti hin dhiisne. Osoo Rabbiin nu qajeelche silaa qajeelchatti isin geessinaa turre akkuma yeroo jallanne san jallinnatti isin geessine.” Jecha sayyid addaan kutuun wanta itti dabaluun qaba.

Namoonni kunniin qajeelcha kan dhabaniif isaantu karaa jallinaa hordofe. Osoo gara Rabbii deebi'anii silaa Rabbiin isaan qajeelcha ture. Ragaan kanaa:

﴿قُلْ إِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ أَنْابَ﴾^{٢٧}

Jedhi “Dhugumatti, Rabbiin nama fedhe ni jallisa, nama [tawbaan gara Isaatti] deebi’e immoo gara Isaatti qajeelcha.” Suuratu ar-Ra’ad 13:27

Qajeelchi fi jallinni sababa qaba. Rabbiin beekumsa fi ogummaa Isaatin nama fedhe ni jallisa nama fedhe immoo ni qajeelcha. Garuu Rabbiin sababa tokko malee nama hin jallisu. Namtichi sababa nama jallisu yoo hojjate, Rabbiin jallinna keessatti isa dhiisa. Fakkeenyaaf, sheyxaana hordofuun hojii badaa hojjachuu yoo itti fufe, namtichi ni jallata. Ragaan kanaa:

“Oduu nama Aayaata (mallatoole, keeyyatoota, barnoota, ragaa ifa bahaa) Keenya isaaf kenniinaan [Aayaata] irraa bahee ergasii sheyxaanni isa hordofee fi jallatoota irraa ta’ee isaaniif odeessi. Odoo feenee isaaniin (Aayaata keenyan) ol isa kaasnaa turre. Garuu inni gara dachiitti dabe, fedhii lubbuu isaas ni hordofe. Fakkeenyi isaa akka fakkii saree yoo ariite arraba baasuu, yoo dhiistes arraba baasuuti. Kuni fakkeenya ummata Aayaata keenya kijibsiisaniiti. Akka isaan xinxallaniif jecha seenaalee odeessi.” Suura Al-A’araaf (7):175-176

Kanaafu, wanti asirraa hubannu namtichi aakhiraa dhiise addunyaa tana jaallachuun yommuu fedhii lubbuu hordofu, sheyxaanni isa hordofee daandii haqaa irraa jallise. Namtichi gara Rabbii dhugaan waan hin deebineef, Rabbiin jallinna irratti isa dhiise. Osoo gara Isaa deebi’ee silaa ni qajeelcha ture. Namoonni jallatanii namoota biroo jallisaniis kanumaan wal fakkaatu.

Falmiin namoota jiddu erga xumurame booda, sheyxaanni akkana jechuun falma: **“Yeroo dhimmichi murteeffame sheyxaanni ni jedha, “Dhugumatti, Rabbiin waadaa dhugaa isiniif waadaa galee jira. Anis waadaa isiniif galee jira garuu isin gane. Ani aangoo wayituu isinirratti hin qabuu turee isin affeeru (waamu) malee. Isinis naaf awwaattan. Kanaafu, ana hin komatinaa ofuma (matama) keessan komadhaa. Ani isiniif birmataa mitii, isinis naaf birmatoo miti. Ani waan isin duraan [Rabbitti] na qindeessitan mormeera. Dhugumatti zaalimtootaf (miidhaa raawwatootaaf) adabbii laalessaatu isaaniif jira.” Suuratu Ibraahim 14:22**

Warri jannataa jannata seenun warri ibiddaa ibidda seenun dhimmichi yommuu murteefame sheyxaanni ni jedha; **"Dhugumatti, Rabbiin waadaa dhugaa isiniif waadaa galee jira."** Kana jechuun arraba Ergamtootaa irratti waadaa dhugaa isiniif galee jira. Nama Rabbiif bulee fi Ergamtoota hordofee nageenyi fi milkaa'inni (jannanni) akka jiru waadaa galee jira. Waadaan kunis waadaa dhugaati. **"Anis waadaa isiniif galee jira garuu isin gane"** waadaa kiyya isiniif hin guunne, nan diige. Akkuma Rabbiin jedhe:

﴿يَعِدُّهُمْ وَيُمْنِيهِمْ وَمَا يَعِدُّهُمْ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا﴾^{١٢٠}

"Isaaniif waadaa seena, isaan hawwisiisa. Sheyxaanni gowwomsaa malee isaaniif waadaa hin seenu." (suuratu An-Nisaa 4:120)

(Wanti sheyxaanni waadaa namaaf seenu baay'eedha. Fakkeenyaaf, addunyaa keessatti eenyulle isin hin moo'atuu Muslimtoota irratti duulaa. Amanti hordofuu yoo dhiistan guddinnaa fi qaroominna guddaa irra geessan. Addunyaa ni too'attu. Yeroo du'atti ykn jaarsumatti dhiyaatte ni tawbatta, amma maaltu si mudde?" fi kkf isaaniin jechuun waadaa gowwomsaa isaaniif seena.) Guyyaa Qiyaamaa dhimmichi yoo murteefame, sheyxaanni isaan gana. Ni jedha, **"Ani aangoo wayituu isinirratti hin qabuu turee"** Asitti aangoo (sulxaana) jechuun ragaadha. Gara wanta isin itti waamutti ragaa qabatamaa fi dhugaa hin qabu ture. Waadaa isiniif galaa tureef mirkaneefannaan dhugaa hin jiru. Ragaa tokko malee isin waame. Isinis waamicha kiyya ni awwaatan. **"Kanaafu [har'a] ana hin komatinaa (hin ajjifatinaa) matama keessan komadhaa (ajjifadhaa)."** Ragaa Ergamtoonni isinitti fidan faalllessu fi soba ani isin itti waamaa ture waan hordoftaniif badiin (zanbiin) keessani. **"Ani isiniif birmataa mitii isinis naaf birmatoo miti."** kana jechuun rakkoo amma keessa jirtan kanarraa isin baraaruu fi gargaaru hin danda'u. Isinis na baraaruu hin dandeessan. **"Ani waan isin duraan [Rabbitti] na qindeessitan mormeera."** Rabbiin waliin na qindeessu keessan irraa ani bilisa. Ani Rabbiif shariika (hiriyyaa) miti. Naaf ajajamuun isin irra hin jiru ture. **"Dhugumatti zaalimtootaf (miidhaa raawwatootaaf)"** kana jechuun warra haqa irraa garagaluun soba hordofan, miidhaa raawwatanii fi sheyxaanaf tole jedhaniif **"adabbii laalessaatu isaaniif jira."** [3][4]

Guduunfaa

✎. Namni warroota jallattoota fi boontota hordofu boru adabbii badaatu isa dhaqqaba. Fakkeenyaaf, misooma kaafirtoota ilaalun namni Islaama gadi dhiise boru adabbii isa/ishii qunnamuuf itti gaafatamumma kan fudhatu isuma /ishima.

✎. Jallattoonni fi daangaa darbitoonni sammuu fi qalbii namaa irratti aangoo hin qaban.

✎. Sheyxaanni ragaa qabatamaa ittiin nama jallisu hin qabu. Garuu wanta san namatti bareechisuun itti waama. Ergasii namoonni isaaf awwaatu. Fakkeenyaaf, Rabbii gaditti wanta biraa gabbaruu ragaa maalii qabaa? Iyyasuus Gooftaa ta'uu ragaan qabatamaan jiraa? Gonkumaa ragaan dhugaa fi qabatamaan hin jiru. Kijiba namoonni uuman malee.

✎. Sheyxaanni wanta badaa ykn faaydi hangas mara hin qabne nama hawwisisa. Ergasii badii hamatti nama geessa. Kanaafu, namni qaruuten sheyxaana hin hordofu.

Kitaaba wabii

[Al-Qiyaamatul Kubra](#)-fuula, 31-35, 51-..., by Umar Suleymaan Al-Ashqar
[1] Zaahirul Nifaaqi wa khabaa'isul munaafiqiin fii taarikh-1/372, Abdurahmaan Hasan Madiniyy

[\[2\]Al-Qiyaamatul Kubra](#)-fuula 131-134..., by Umar Suleymaan Al-Ashqar

[3] Tafsiiir ibn Kasiir- 4/489-490, Daaru Xaybaa

[4] Taysiirul Kariimil Rahmaani fii tafsiiiri Kalaamil Mannaani, Abdurahman bin Naasir Sa'diyyi-fuula 492, Daaru salaam

Guyyaa Qiyaamaa Haala Muslimootaa

Kutaa darbe keessatti haala kaafirtoota muraasa isaanii ilaalle jirra. Tarii mata dureen Guyyaa Qiyaamaa dheerachuun nuffiin isinitti dhagahamu danda'a. Garuu yeroo amma keessa jiraannu kanatti mata dureen kuni garmalee barbaachisaa waan ta'eef dheerassuun dirqama nutti ta'e. Dhugumatti, namoonni baay'een Guyyaa Qiyaamaa dagatanii jiru. Maaliif jiruu tana keessa jiraatta? Eessaa deemaa jirta? Jedhamanii yommuu gaafataman, "hin beeku" jechuun deebisu. Dhugumatti Guyyaa Qiyaamatti amanuu diduu fi itti qophaa'u dhiisun jireenya keessatti akka dhama'an nama taasisa. Dabalataanis, hojiin gaariin Rabbiin biratti fudhatama kan argatu Rabbii fi Guyyaa Qiyaamatti yoo amananiidha. Qur'aana keessa yoo ilaaltan Rabbiin (subhaanahu wa ta'aalaa) irra deddeebi'un guyyaa kana ilma namaa akeekachisa.

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ وَأَخْشَوْا يَوْمًا لَا يَجْزِي وَالِدٌ عَنْ وَلَدِهِ وَلَا مَوْلُودٌ هُوَ جَارٍ عَنِ وَالِدِهِ شَيْئًا إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَلَا يَغُرَّنَّكُم بِاللَّهِ الْغُرُورُ﴾

“Yaa namoota! Gooftaa keessan sodaadhaa. Guyyaa abbaan ilma isaa homaa hin fayyadne, kan ilmis abbaa isaa hin fayyadne san sodaadhaa. Dhugumatti, waadaan Rabbii dhugaadha. Jiruun duniyaa isin hin gowwoomsin. Gowwoomsaan [obsa] Rabbiitin isin hin gowwoomsin.”
(suuratu Luqmaan 31:33)

Waadaan Rabbii namoonni erga du'anii kaafamu, qoratamuu fi mindaa ykn adabbii argachuudha. Jiruun duniyaa miidhaginna fi faaya ishitiin isin hin gowwoomsin, aakhiraa irraa isin hin garagalchin. Gowwoomsaan immoo sheyxaana. Sheyxaanni obsaa fi dhiifama Rabbiitin nama gowwoomsa. Fakkeeyaf, akkana jechuun namatti hasaasa, “Osoo soba irra jiraatte, silaa Rabbiin si adaba.” Yookiin akkana jedhaan, “Rahmanni Rabbii bal'aadha, Rabbiin araaramaa fi rahmata godhaadha.” Garuu namtichi fuunduratti yoo hin tawbatin adabbii hamaan akka adabamu hin yaadatu. Namoonni cunqursaa fi badii

raawwatan Rabbiin hatamtamaan waan isaan hin adabneef, sheyxaanaan gowwomun dhumarratti adabbii badatti taru.

Mata duree Guyyaa Qiyaamaa dheerressun kunoo kanaaf barbaachise. Galaanaa addunyaa tanatti taranii yommuu adabbiin tasa bu’u rifachuun bu’aa maalii buusaa? Rabbiin ni jedha:

﴿اَسْتَجِيبُوا لِرَبِّكُمْ مِّنْ قَبْلِ اَنْ يَّاتِيَ يَوْمٌ لَا مَرَدَّ لَهُ مِنْ اِلَهٍ مَا لَكُمْ مِّنْ مَّلْجَا يَوْمَئِذٍ وَمَا لَكُمْ مِّنْ نَّكِيرٍ﴾^{٤٧}

“Guyyaan namni isa deebisuu danda’u hin jirre sun Rabbiin irraa osoo isinitti hin dhufin dura, Rabbii keessaniif awwaadhaa. Guyyaa san garri itti dheessan isiniif hin jiru; [badii fi cubbuu keessan] mormuunis isiniif hin jiru.”
(Suuratu Shuuraa 42:47)

Guyyaan Qiyaamaa isinitti dhufuun dura, wanta Rabbiin itti ajaje hojjachuu fi wanta Inni irraa dhoowwe dhiisun, Rabbii keessaniif awwaadhaa. Guyyaa san garri itti dheettan isiniif hin jiru. Wanti hojjattan hundi kitaaba keessatti waan galmaa’ef badii fi cubbuu hojjattan mormuu hin dandeessan. Dabalataanis qaamni keessanis isin irratti ragaa baha.

Kanaafu, namni kamuu gaflaa keessa jiru irraa dammaquun imaanaa isaa dabalachuu, hojii badaa dhiisu fi hojii gaggaarii hojjachuun adabbii jalaa bahuu danda’a.

Amma itti aansun haala Muslimoota Guyyaa Qiyaamaa ilaalla. Kaafirtoonni hanga fedhan hojii gaarii yoo hojjatan Jannata akka hin seenne kutaalee darban keessatti ilaalle jirra. Sababni isaan Jannata hin seennef Rabbii Tokkicha isaan uume fi nyaachisu dhiisanii wanta biraa waan gabbaraniif (waaqefataniif).

Muslimoonni Rabbii gaditti wanta biraa waan hin gabbarree fi Isa qofa waan gabbaraniif Jannata seenu. Asitti Muslimoota bakka lamatti qoodun ni danda’ama. Isaanis, Muslimoota saalihoota (hojii badaa irraa fagaachun hojii gaggaarii kanneen hojjatanii) fi Muslimoota shirkii gaditti hojii badaa garagaraa hojjatanii

osoo hin tawbatin du'an. Shirkii jechuun Rabbitti waa qindeessudha. Fakkeenyaaf, Malaykaa, Nabiyyii, awliyaa, nama du'ee fi kkf gargaarsa kadhachuu ykn haajaa biraa isaan hojjachu hin dandeenye irra barbaadudha. Namni shirkii guddaa hojjatee osoo hin tawbatin (gara Rabbii hin deebi'in) yoo du'e, yeroo hundaa ibidda keessa jiraata. Ragaan kanaa:

“Dhugumatti namni Rabbitti waa qindeesse Rabbiin isarratti Jannata haraama(dhowwaa) taasiseera. Teessoon isaas ibidda. Miidhaa raawwattootafis tumsitoonni hin jiran.” Suuraa Al-Maa'ida 5:72

Garuu namni shirkii gaditti hojii badaa hojjatee osoo hin tawbatin yoo du'e, Aakhiratti Rabbiin yoo fedhe ni adaba, yoo fedhe ni araaramaaf. Ragaan kanaa:

“Dhugumatti, Rabbiin Isatti waa qindeeffamu hin araaramu. Waan sanaa gadii nama fedheef ni araarama. Namni Rabbitti qindeesse dhugumatti cubbuu guddaa uumeera.” Suuratu An-Nisaa 4:48

Haala Muslimoota shirkii gaditti badii gurguddaa hojjatanii osoo hin tawbatin du'an asumatti gabaabsinee, haala saalihoota ilaalla. Tarii gammachuu fi milkaa'inna isaan argatan kana ilaalun nutis akka isaanii ta'uuf carraaqu dandeenya.

Guyyaa Qiyaamaa yommuu namoonni rifatanii fi nayan namoota hin rifannee fi hin naanetu jira. Yommuu sodaa fi gaddi namoota haguugu namoota sodaa fi gaddi hin haguugnetu jira. Namoonni kunniin awliyaa'u Rahmaani kanneen Rabbitti amananii fi Guyyaa kanaaf hojii gaarii hojjachuun namoota of qopheessaniidha. Rabbiin Guyyaa kana nageenya isaaniif kenna. Yommuu qabarii keessaa kaafaman Malaykoonni Rahmaan (Rabbii) isaan simachuun sodaa irraa isaan tasgabbeessu. Rabbiin (subhaanahu wa ta'aala) haala isaanii ilaalchise akkana jedha:

﴿إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنَىٰ أُولَٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ ﴿١١١﴾ لَا يَسْمَعُونَ حَسِيسَهَا ﴿١١٢﴾ وَهُمْ فِي مَا أُشْتَهَتْ أَنفُسُهُمْ خَالِدُونَ ﴿١١٣﴾ لَا يَحْزَنُهُمُ الْفَرَعُ الْأَكْبَرُ وَتَتَلَقَّيْنَهُمُ الْمَلَائِكَةُ هَذَا يَوْمُكُمْ الَّذِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ﴿١١٤﴾﴾

“Dhugumatti, warra Nu irraa milkiin isaaniif dabarte, isaan sun ishee (ibidda Jahannam) irraa fageeffamoodha. Sagalee ishee hin dhagahan; isaanis waan lubbuun isaanii jaallattu keessatti hafoodha. [Guyyaa Qiyaamaa] naasun guddaan isaan hin gaddisiisu. Malaaykonnis isaan qunnamuun, “Kuni Guyyaa keessani kan waadaa isiniif galamaa tureedha.” [Jedhuun].” Suuratu Anbiyaa 21:101-103

Naasun guddaan yeroo namoonni qabarii keessaa yaa’an naasu isaan qunnamuudha. Gabroonni Rabbii gaggaarii ta’an naasu kana irraa nagaha bahu. Naasu guddaa kana jalaa erga bahanii fi siraaxa (riqicha jahannam) irra erga darbanii booda Jannata seensifamuun qananiin hundi achi keessatti guuttamaaf. Akka fakkeenyyatti aaya lamaan tanniin haa ilaallu.

﴿إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا ۖ أُولَٰئِكَ لَهُمْ جَنَّتٌ عَدْنٌ تَجْرَىٰ مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا خُضْرًا مِّن سُنْدُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُّتَكِينٍ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ نَعَمَ الثَّوَابُ وَحَسُنَتْ مُرْتَفَقًا ۖ﴾

“Dhugumatti isaan amananii fi hojii gaggaarii hojjatan, Nuti mindaa nama dalagaa tolchee hin balleessinu.

Warra san isaaniif Jannata qubsumaa kan laggeen isaan jala yaa’antu jira. Achi keessatti isaan gumeewwan warqee irraa ta’een miidhagfamu. Uffata magariisaa hariira haphii fi furdaa irraa hojjataman uffatu. Ishii (Jannata) keessatti sireewwan faayaman irratti hirkatanii taa’u. Mindaan waa tole! Iddoon boqonnaas waa bareede!” (Suuratu al-Kahf 18:30-31)

Aaya tana akka nuuf ibsu Shekh Abdurahmaan Naasir Sa’diyyif haa dhiisnu: “Dhugumatti isaan amananii fi hojii gaggaarii hojjatan” kana jechuun Rabbitti, Malaaykotatti, Kitaabban Isaatti, Ergamtoota Isaatti, Guyyaa Aakhiraatti (Qiyaamatti) fi Qadaritti amanuu fi hojii gaggaarii dirqamoota fi jaallatamoo ta’an hojjachuun [amaloota lama] namoota walitti qabaniidha. “Nuti mindaa nama dalagaa tolchee hin balleessinu.” *Dalagaa tolchuu jechuun Shari’aa Rabbii hordofuun namtichi hojii gaarii Rabbiif qofa jedhe hojjachuudha.* Hojii kana

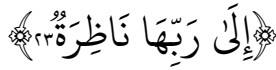
Rabbiin hin balleessu. Homaas irraa hin hir'isu. Kana irra, hojjattootaf ni eega, hanga fi sadarkaa hojii isaanitiin mindaa ni kennaaf.

Mindaa isaanis itti aansun ni dubbate, **“Warra san isaaniif Jannata qubsumaa kan laggeen isaan jala yaa’antu jira. Achi keessatti isaan gumeewwan warqee irraa ta’een miidhagfamu. Uffata magariisaa hariira haphii fi furdaa irraa hojjataman uffatu. Ishii (Jannata) keessatti sireewwan faayaman irratti hirkatanii taa’u. Mindaan waa tole! Iddoon boqonnaas waa bareede!”** Kana jechuun namoonni amanuu fi hojii gaggaarii hojjachuun amalli isaanii ibsame, Jannata ol’aantu mukkeen ishii baay’atanii fi nama ishii keessa jiru dhoksitutu isaaniif jira. Laggeen ishii baay’atuun mukkeen tarree galan kanniinii fi iddoo jireenyaa sadarkaan ol’aanoo ta’an jala yaa’u. Achi keessatti faayni isaanii warqiidha, uffaanni isaanii magariisaa hariira haphii fi furdaa ta’e irraayyi. Ishii keessatti Araa’ika irratti hirkatu. Araa’ika jechuun sireewwan (algaa) faayaman uffata garmalee bareedaa ta’een miidhagfamaniidha. Akkana yoo hin ta’in Araa’ika hin jedhamu. Araa’ika irratti hirkachuun boqonnaa guutuu argachuu, dadhabbii fi ifaajen isaan irraa deemu, tajaajiltoonni wanta barbaadan isaaniif dhiyeessuf fiigu kan agarsiisudha. Guutuun kanaa yeroo hundaa achi keessatti hafuu fi jireenya abadii achi jiraachudha. Kuni ganda kabajamaa hojjattootaf **“Mindaan waa toleedha!”** Iddoon boqonnaa fi jireenyaa waa bareededha! Achi keessatti boqonnaa fudhatu, wanta achi keessa jiru irraa wanta lubbuun feetu fi ijji itti gammaddu ni fayyadamu. Bal’inna jireenyaa fi gammachuu, mirqaansu yeroo hundaa itti fufaa, mi’aa addaan hin cinnee fi qananii baay’ee keessa jiraatu.”^[1]

Wanti guddaan kana hunda caalu warri Jannataa argatan maal akka ta’e isinitti himu. Qananiin guddaan Jannata keessatti argatan, Rabbal aalamiina ilaalu ykn arguudha. Khaaliqa dachii, samii fi wantoota isaan jidduu uume ilaalun hangam guddaa akka ta’ee mee itti yaadi! Rabbii Tokkichaa fi fakkaata hin qabne ilaalun hangam akka nama dinqisisuu itti yaadi. Rabbiin ni Jedha:

﴿وَجُوهٌ يَّوْمَئِذٍ نَّاضِرَةٌ﴾

“Fuulli gariin Guyyaa san iftuudha.

Gara Gooftaa (Rabbii) isaanii ilaalu.” (Suuratu al-Qiyaamaa 75:22-23)

Adabbiin guddaan warri ibidda seenanii Rabbiin irraa haguugamuudha, Guyyaa Qiyaamaa Rabbiin arguu hin danda’an. (ilaali suuratu Al-Muxaffiifiin 83:15) Akkuma isaan har’a yaadanno (zikrii) Rabbii irraa irraa garagalanii fi of tuulan borus Rabbiin irraa ni haguuggamu. Jaamaa ta’anii kaafamu. (Ilaali suuratu Xaahaa 20:124-126)

Guduunfaa

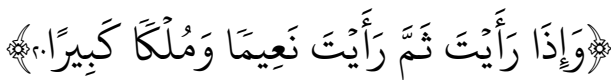
✎ Hawwii ofii jireenya addunyaa tana qofatti gabaabsun jireenya gadadoo fi dhiphinnaa akka jiraatan nama taasisa. Sababni isaas, addunyaa tana keessatti wanta tokko yoo kasaaran ykn dhaban, jireenya tanaan ala tan bira akka hin jirre godhanii waan yaadaniif dhiphinnaa fi gaddaan guuttamu.

✎ Aakhiraatti amanuu, yaadachu fi hojii gaarii hojjachuun sadarkaa fi kabaja ilma namaa kan olkaasudha. Sababni isaas, namni ibidda Jahannam sodaachun hojii gadhee fi badaa dhiisa, Jannata abdachuun hojii gaarii hojjata, balaa isa qunnameef ni obsa. Kunis amala, sadarkaa fi kabaja isaa hin dabaluu ree?

✎ Amanuu fi hojii gaggaarii hojjachuun Jannata seenuuf ulaagaalee guuttamu qabaniidha.

✎ *Dalagaa tolchuu jechuun Shari’aa Rabbii (sunnaa Ergamaa Rabbii (SAW)) hordofuun namtichi hojii gaarii Rabbiif qofa jedhe hojjachuudha*

✎ Jannani mootummaa guddaa qananii takkuu ijji hin argine, gurri hin dhageenye fi sammuu namaa hin qaxxaamurreen tan guuttamteedha. Qur’aana keessatti:

"Yeroo achi (Jannata) keessa ilaaltes qananii fi mootummaa guddaa ni argita." (suuratu Al-Insaan 76:20)

Rabbiin warra amanee fi hojii gaggaarii hojjatee milkaa'an keessaa nu haa taasisu.

Kitaabban Wabii

[\[1\]](#) Taysirul Kariimil Rahmaani fii tafsiiiri Kalaamil Mannaani- fuula 553,
Abdurahman bin Naasir Sa'diyyi-, Daaru salaam

[Al-Qiyaamatul Kubra](#)-fuula 157, by Umar Suleymaan Al-Ashqa
Tafsiir Jalaaleyn

Shakkii Qiyaamaa Qulqulleessuf-Kutaa 1

Guyyaan Qiyaamaa shakkii akka hin qabne kutaalee darban keessatti irra deddebi'uun ilaalle jirra. Ammas, shakkii sheyxaanni namatti darbu balleessu fi qulqulleessuf irra deebinee ni ilaalla. Guyyaa Qiyaamaa fi wantoonni Guyyaa san adeemsifaman wantoota gara fuundurraatti dhufanii fi geeybii ta'aniidha. Seenan darbe akkuma nuuf geeybi (nurraa dhokata) ta'ee, wanti gara fuundurraatti dhufus geeybi (nurraa dhokataadha). Garuu wanta dhokataa ykn fagoo kana akkamitti beeknaa? Wantoota kanniin karaa lamaan beekun ni danda'ama. Isaanis; mallattoolee fi odeefannoo dhugaa (haqa) ta'eeni. Seenaa darbe irra caalaa isaa kan beeknun odeefannooni. Akkasumas, mallatoolenis ni beekna. Fakkeenyaaf, seenaa Ka'abaa yoo fudhanne mallattoo fi odeefannoon kan beekkamuudha. Jalqaba Ka'abaa kan ijaare Nabii Ibraahim (nageenyi isarratti haa jiraatu) ta'uu odeefannoo dhugaatin ni beekna. Manni Ka'abaa roga afre hanga ammaa jiraachuun isaa mallattoodha. Akkasumas, iddooleen seenaa bakka adda addaa jiran wanti tokko yeroo darbe keessa akka adeemsifame nutti akeeku.

Haaluma kanaan, Guyyaan Qiyaamaa gara fuunduraatti dhufu mallattoolee fi odeefannoo dhugaa qaba. Kutaalee darbe keessatti mallattoolee Guyyaan Qiyaamaa dhiyaachu agarsiisan ilaalle jira. Fakkeenyaaf, addeessi lamatti baqaqu, ibiddi hijaa irraa bahu, zinaan baay'achuu, dubartoonni qullaa deemu, ajjeechan baay'achuu, miila duwwaa fi tiiksen ijaarsa ol dheeraa ijaaruf wal dorgomu fi kkf.

Odeefannoon dhugaa Guyyaa Qiyaamaa agarsiisu immoo odeefannoo Rabbiin irraa karaa Ergamtootatin haala kitaabatiin nu dhaqqabeedha. Odeefannoo dhugaa kana Qur'aana keessatti arganna. Odeefannoon kuni odeefannoo shakkii fi sobni gonkumaa itti seenu hin dandeenyedha. Rabbiin caalaa eenyutu dhugaa dubbataa? Rabbiin ni jedha:

﴿اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لِيَجْمَعَ بَيْنَكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ وَمَنْ أَصْدَقُ

مِنَ اللَّهِ حَدِيثًا﴾^{٨٧}

“Rabbii!-dhugaan gabbaramaan Isa malee hin jiru. Dhugumatti Guyyaa Qiyaamaa [qorannoof] walitti isin qaba, isa keessa shakkiin hin jiru. Eenyutu Rabbiin caalaa haasa’a keessatti irra dhugaa dubbataa?” Suuratu An-Nisaa 4:87

﴿وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا وَعْدَ اللَّهِ حَقًّا وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ قِيلًا﴾

“Isaannan amananii fi hojii gaggaarii hojjatan, fuunduratti Jannata laggeen ishii jala yaa’an isaan seensifna. Yeroo hundaa achi keessatti hafu. [Kuni] waadaa Rabbii haqa ta’eedha. **Namni dubbiidhaan Rabbirra dhugaa ta’e eenyu?**” Suuratu An-Nisaa 4:122

Gonkumaa Rabbiin caalaa kan dhugaa dubbatu hin jiru.

Ilmi namaa hanga fedhe dhugaa haa dubbatu, guyyaa tokko dogongoruun soba dubbachuu danda’a nama Rabbiin eege malee. Dogongorri kunis kan uumamu hanqinnaa beekumsaa fi dandeettiti. Ilmi namaa wanta hundaa tokko tokkoon waan hin beeknef ni dogongora. Akkasumas, wanta dubbate san dhugaa taasisuuf dandeettin isaa hir’uu waan ta’eef wanta san osoo bakkan hin gahin kufu danda’a. Rabbiin subhaanahu wa ta’aala hanqinnaa fi dadhabbinna kana hundarraa qulqulluudha. Beekumsi Isaa wanta hundaa kan haguugedha. Wanta darbee, kan ammaa fi wanta dhufu hunda tokkoon tokkoon beeka. Akkasumas, wanta murteesse ykn jedhe bakkaan gahuu irratti dandeetti guutuu qaba. Kanaafu, *Rabbiin (subhaanahu wa ta’aalaa) beekumsi Isaa guutuu fi wanta hundaa kan marse waan ta’eef, Guyyaan Qiyaamaa yoom akka dhufuu fi maaltu akka adeemsifamu ni beeka. Akkasumas, waan hundaa irratti danda’aa waan ta’eef Guyyaa Qiyaamaa ni fida, wantoota Guyyaa san adeemsifamaniis bakkaan ni gaha. Kanaafu, eenyutu Rabbiin caalaa dhugaa dubbataa?*

Ilmi namaa wanta darbe namoota irraa odeefannoo argachuu danda’a. Garuu wanti gara fuunduratti dhufu takkaa mallattoon beekkama takkaa immoo odeefannoo dhugaa Rabbiin irraa ilma namaa dhaqqabeedhaani. Odeefannoon Rabbiin irraa dhufe ragaa hundarra cimaa Guyyaa Qiyaamaa agarsiisudha, Rabbiin yeroo

hundaa dhugaa dubbataa waan ta'eef. Sababni kanaa, Rabbiin wanta hundaa kan beeku fi waan hundaa irratti danda'aadha. Kanaa gadittis ragaaleen biroo akka jiran kutaalee darban keessatti ilaalle jirra.

Sheyxaanni ilma namaa jallisuu fi ibiddatti isaan naquuf ragaalee kanniin akka hin fudhannee fi Guyyaa Qiyaamatti hin amanne isaan taasisa. Ragaan warroonni Guyyaa Qiyaamatti kafaran ittiin morman takkattiidha. Qur'aana keessatti:

﴿وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ مَّا كَانَ حُجَّتَهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا اتُّتُوا بِبَابَيْنَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾^{٢٥}

“Yeroo keeyyattoonni (aayaatni) Keenya ifa ba’anii isaan irratti dubbifaman, ragaan isaanii [kan ittiin morman], “Yoo kan dhugaa dubbattan taatan abbooti keenya fidaa.” Jechuu malee [wanta biraa] hin taane.” Suuratu Al-Jaasiyaa 45:25

Ergamtoonni ykn warroonni gara Islaamaa waaman (daa’iwwan) Guyyaan Qiyaamaa amma hin jenneen. Garuu “gara fuunduraatti ni dhufa, amanuu fi hojii gaggaarii hojjachuun itti qophaa’aa” jedhaniin malee.

Rabbiin akkana jechuun mormii armaan olii deebisa:

﴿قُلِ اللَّهُ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يَجْمَعُكُمْ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَمَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾^{٢٦}

“Jedhi, ‘Rabbumatu isin jiraachisee ergasii isin ajjeesa. Ergasii Guyyaa Qiyaamaa keessa walitti isin qaba. Isa keessa mamiin (shakkiin) hin jiru. Garuu irra hedduun namootaa hin beekan.” Suuratu Al-Jaasiyaa 45:26

Abbooti keenya fidaa jechuu malee raga biraa maal qabuu? “Eeti, isinii fi abbootin keessan Guyyaa Qiyaamaa walitti qabamtu. Kanaafu hin muddaminaa.” Isaaniin jenna.

Wantoota Qiyaamatti akka hin amanne nama taasisan

Tolee, karaalee shakkii Guyyaa Qiyaamaa ittiin qulqulleessan ilaalun dura mee wantoota Guyyaa kanatti akka hin amanne sababa ta’an haa ilaallu. Wantoonni Guyyaa Qiyaamatti akka hin amanne sababa ta’an keessaa gurguddoon lama.

1ffaa: Badii ykn cubbuu raawwachu. Badii adda addaa raawwachun qalbii gurraachessuun ragaa ifa bahaa akka hin argine nama taasisa. Qur’aana keessatti:

“Kijibsiiftota Guyyaa sanii badiin mirkanaa’e. Guyyaa Murtii kanneen sobsiisaniif. Daangaa darbitoota, dillaawo ta’an malee namni ishii(Qiyaama) kijibsiisu hin jiru. Yeroo keeyyattoonni Keenya isa irratti qara’amte (dubbifamte), "Oduu warra duriiti.” jedha. Haa dhorgamu! Wanti isaan hojjataa turan onnee isaanii haguue.” Suuratu Al-Muxaffin 83:10-14

“Guyyaan Murtii (Qiyaamaa) hin dhufu” jechuun kan morman namoota daangaa darbanii fi dillaawo (badii hojjatan) malee eenyullee hin jiru. Namni kuni yommuu keeyyattonni (aayaatni) Rabbii isaaf dubbifaman, **“Oduu warra duriiti”** jedha. Dhugumatti, oduu warra duriiti miti. Haqa akka aduu ifa ta’eedha. Garuu qalbiin isaanii cubbuun ykn badiin waan haguugamteef haqa fi ragaa kana hin argan.

2ffaa: Addunyaa garmalee Jaallachuu- namni yommuu jireenya addunyaa tana garmalee jaallattu, waan zalaalami keessa turu itti fakkaata. Inuma Guyyaan Qiyaamaa hin jiru jechuun morma. Qur’aana keessatti seenaa ajaa’iba suuratu al-Kahf:32-43 keessatti ni arganna. Seenaa san gabaabbinaa fi muraasa isaa yommuu ilaallu; namoota lamatu ture. Namtichi tokko kaafira, kan biraa immoo mu’mina (nama dhugaan amane). Namtichi kaafiraa ooyru inabaa (firii weenyii) lama qaba. Lamaan isaanitu mukkeen temiraatin kan marfamaniidha. Bishaan jidduu isaanii yaa’a. Ooyrun tunniin firii kennuu itti fufan. Homaa hin hanqisan. Yommuu ooyrun tunniin firii inabaa nama hawwisistu buustu, namtichi kaafiraa kuni namticha mu’minaatin akkana jedhe, **“Anatu qabeenyan si caala, gosaanis sirra jabaadha.”** (suuratu al-kahf:34) Dabalataan osoo lubbuu ofii miidhee jiru ooyru

isaa keessa seenu fi qabeenya isaa ajaa'ibsifachuun akkana jedhe, **“Ishiin kuni gonkumaa ni baddii hin yaadu. Qiyaamanis ni dhaabbatti hin yaadu. Dhugumatti yoon gara Gooftaa kiyyaa deebifamee, iddoo deebii kan isa caalun argadha.”** (suuratu al-kahf:35-36)

Argitanii! Kaafirri akkamitti qabeenya fi jireenya addunyaa tanaan akkatti gowwoomu. Garuu dhumarratti, qabeenya isaa kuni jalaa bade. Gaabbidhaan ganaa (shanacha) lamaan isaa gaggaragalchaa akkana jedhe, **“Yaa gaabbii koo! Odo Gooftaa kiyyatti waa tokko dabaluu (qindeessu) baadhe maal qabaa!”** (suuratu al-kahf:42)

Kanaafu, namni qabeenya fi miidhaginna addunyaatin gowwoomun Guyyaa Qiyaamatti kafaru, dhumarratti ni salphata, hin milkaa'u. Dabalataanis seenaa Qaarun suuratu Qasas (28): 76-82 irraa dubbisuu dandeenya. Qaarun qabeenya baay'ee Rabbiin ni kenneef. Qabeenya Kanaan garmalee of tuule, badii adda addaa raawwate. Dhumarratti, Rabbiin isaa fi iddoo jireenya isaa dachiin akka liqimsitu taasise. Hanga fedhan qabeenyaa fi humnaa haa qabaatan, **“Edaa dhugumatti kaafiroonni hin milkaa'an.”** (Suuratu Qasas 28:82)

Akka dabalataatti, wantoota Guyyaa Qiyaamaa akka shakkan nama taasisan keessaa kan biroo, **beekumsa sirrii barbaadu dhiisu fi hojii gaggaarii hojjatan keessatti niyyaa Rabbiif qulqulleessu dhiisudha.**

Guduunfaa

✎ Seenaa darbe caalaa ragaaleen, mallattoolee fi odeeffannoon Guyyaa Qiyaamaa agarsisan baay'eedha.

✎ Seenan tokko mallattoolee fi odeeffannoo dhugaa qabaatee haqa ta'uu isaatti namni tokko yoo itti amane, seenaa san caalaa Guyyaa Qiyaamaa mallattoolee, ragaalee fi odeeffannoo dhugaa qabuttu maaltu amanuu isa dhoowwaa?

✎ Namni yommuu badii adda addaa raawwatu, "Guyyaan Qiyaamaa ni dhufa moo hin dhufu?" jechuun shakkitti lixa. Badii hojjachuu dhiisun shakkii qulqullessa, qalbii ibsa.

✎ Namni yommuu miidhaginna addunyaatin marfamu, zalaalami waan keessa jiraatu itti fakkaata. Inuma Qiyaaman hin jirtu jechuun morma.

✎ Beekumsa sirrii barbaadu dhiisu fi niyyaa Rabbiif qulqulleessu dhiisun wantoota Qiyaama akka shakkan nama taasisan keessaa tokko.

Shakkii Qiyaamaa Qulqulleessuf-Kutaa 2

Jireenya keessatti sababni guddaan namoonni yeroo baay'ee gammachuu fi milkaa'inna itti dhaban maal akka ta'ee beektu? Tarii qarshii dhabuu, namni jaallatan du'uu, qabeenya barbadaa'u fi kan biroo jechuu dandeessu. Eeti, kunniin sababa ta'uu danda'u. Garuu sababa guddaa ta'uu danda'u? Sababa guddaa ta'uu hin danda'an. Dhugumatti, sababni guddaan jireenya keessatti gammachuu fi milkaa'inna itti dhaban, Guyyaa Qiyaamatti kafaruu ykn shakkuudha. Nama tokkotu jireenya isaa keessatti yommuu gammachuu fi tasgabbii dhabu, “maaltu keessa kiyya quuqaa?” jedhee of gaafachaa ture. Ergasii, Guyyaa Qiyaamaa shakkuun gammachuu fi milkaa'inna akka nama dhabsiisu isaaf galte. Guyyaa Qiyaamatti dhugaan amanuu fi guyyaa kanaaf hojii gaggaari hojjachuun tasgabbii qalbii akka fidu ni hubate. Yeroo tokko tokko yommuu shakkiin isatti dhagahamu, shakkii kanaaf **SABABA** kan ta'e maalidhaa? Qorichi isaa hoo maali? Jechuun qorachuu eegale. Adeemsa keessa sababoonni shakkii namatti naqan, badii hojjachuu, addunyaa garmalee jaallachuu, beekumsa sirrii barbaadu dhiisu fi niyyaa Rabbiif qulqulleessu dhiisu akka ta'an isaaf galan.

Sababa qofa beekanii qoricha osoo itti hin barbaadin taa'un namaaf hin maluu miti ree? Kanaafu, qoricha kanaa yommuu qorannu haala armaan gadiitin tarreessu dandeenya.

1.Salaata sirnaan salaatu- dhugumatti milkaa'inni fi gammachuun addunyaa fi aakhiraa salaata keessa jira. Salaanni gara Rabbitti nama kaleessun eeggumsaa, gargaarsa fi tiika Isaa akka argatan nama taasisa. Karaan addunyaa irraa eegalee hanga aakhiraa dheeratu daandii dheeraa gargaarsa fi eeggumsa gaafatuudha. Sheyxaanni daandii kana irraa nama jallisuun ibiddatti akka seenan sababa ta'a. Kanaafu, daandii dheeraa fi diriiraa kana irraa sheyxaanni akka nama hin jallisne yeroo hundaa eeggumsa, gargaarsa, qajeelcha fi tiika Rabbii barbaachisaa miti ree? Karaan kanniin hunda ittiin argannu salaata sirnaan salaatu. Rabbiin ni jedha:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ﴾^{١٥٣}

“Yaa warra amantan! Obsaa fi salaataan gargaarsa barbaadaa. Dhugumatti Rabbiin warra obsan waliin jira.” Suuraa Al-Baqaraa 2:153

Yeroo tokko tokko yommuu sheyxaanni shakkii namatti darbu, falli gaariin salaata sirnaan salaatuuf tattaafachuudha. Itti aansun;

2.Tawbachuu (gara Rabbii deebi'u) fi Istighfaara (Rabbiin irraa araarama kadhachuu) baay'isuu- akkuma kutaa darbe keessatti jenne, shakkii Guyyaa Qiyaamatiif ykn hundeewwan imaanaa keessaa tokkoof sababa guddaa kan ta'an keessaa cubbuu ykn badii hojjachuudha. Badii hojjachuun balbala bal'aa karaa sheyxaanni ittiin seenu namatti bana. Namtichi yommuu badii hojjatu, sheyxaanni hasaasa badaa adda addaa itti darba. Namni Guyyaa Qiyaamatti amanuu kan diduuf ragaalee fi mallattooleen dhabamanii osoo hin ta'in badii inni hojjatutu haqa akka hin hubanne qalbii isaa oggore. Baditti yoo lixan haqa akka jibbanii fi hin argine nama taasisa. Rabbiin (subhaanahu wa ta'aalaa) ni jedha:

﴿فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ
عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾

"Isaan ajaja isaa (Nabiyyi) faallessan fitnaan (rakkoon) wayii isaan tuquu yookiin adabbiin laalessaan isaan tuqu irraa of haa eegan." Suuratu an-Nuur 24:63

Ajaja nabiyyii yommuu jedhu sunnaa isaa, shari'aa Islaamaa fi kkf. Fitnaan immoo kufrii, shakkii, nifaaqa, bid'aa fi kkf. Adabbiin immoo ajjeechaa, hidhaa fi kkf. (Tafsiir ibn Kasiir)

Namni yommuu ajaja Nabiyyii (SAW) faallessu takkaa fitnaan qalbii isaa tuqa takkaa immoo wantoota adda addaatin adabama. Wanta Nabiyyiin itti ajaje hojjachuu dhiisu fi wanta inni irraa dhoowwe hojjachun ajaja isaa faallessudha. Kanaafu, karaan bal'aan fitnaan shakkii, kufrii fi kkf ittiin dhufu ajaja Nabiyyi faallessudha.

Karaan kana jalaa ittiin bahanii haqa itti argan immoo gara Rabbii deebi'uu fi araarama Isa kadhachuudha. Ergasi wanta itti ajajaman hojjachuu fi wanta irraa dhoowwaman dhiisudha. Sababni isaas, Ergamaa Rabbii (SAW) akkana jedhan: “Yommuu namni Mu'minaa (dhugaan amane) badii hojjatu, qalbii isaa irratti tuqaan gurraattin ni mul'atti. Yoo gara Rabbii deebi'e, [cubbuu irraa] buqqa'ee fi araarama Rabbiin kadhate, qalbiin isaa ni cululuqxi (ni addaatti). [Cubbuu hojjachuu] yoo itti dabalee (itti fufee), tuqaan gurraattinis ni guddatti. Suni “Ar-Raana” Rabbiin kitaaba Isaa keessatti dubbateedha. **“Haa dhorgamu! Wanti isaan hojjataa turan onnee isaanii haguuge.** (raana alaa quluubihim)” Al-Muxaffifin 83:14 [Sunan Ibn Majah](#)

Salaata sirnaan salaatanii erga xumuranii booda, fitnaa shakkii jalaa bahuuf Rabbiin hidda onnee jalaa araarama kadhachuun furmaata guddaadha. Shakkiin qalbii waan jeequf, araarama yommuu kadhatan shakkii kana oofun tasgabii namaaf fida. Kanaafi, Rabbiin (Qulqullaa'an olta'e) Qur'aana keessatti irra deddeebi'uun, **“Gooftaa keessan araarama kadhaa, dhugumatti Inni yeroo hundaa araaramaadha.”** (71:10), **“Gooftaa keessan araarama kadhaa, ergasii gara Isaa deebi'aa”** (11:52,90)” jedha.

Kanaafu, furmaanni cimaan shakkii itti oofan cubbuu irraa buqqa'uun gara Rabbii deebi'uu fi yeroo hundaa araarama kadhachuudha. Mee du'aayi tana bartee haa godhannu:

﴿رَبَّنَا فَاعْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ﴾^{١٩٣}

Rabbanaa faghfir lanaa zunuubanaa wa kaffir 'annaa sayyi'aatinaa wa tawaffanaa ma'al-abraar.

“Gooftaa keenya! badii keenya nuuf araarami; hamtuwwan keenyas nurraa harcaasi; warra qulqulluu wajjinis nu ajjeesi.” Suura Ali-Imraan: 193

Hiika jechootaa: **Rabbanaa (Goftaa keenya), faghfir (araarami), lanaa (nuuf), zunuubanaa (badii keenya), kaffir (harcaasi), 'annaa (nurraa), sayyi'aatinaa (hamtuwwan keenya), tawaffanaa (nu ajjeessi), ma'a (wajjiin), al-abraar (warra qulqulluu)**

Dhugumatti halkan gara dhumaatti ka'uun salaata hanga danda'an salaatu fi istighfaara baay'isuun fitnaa shakkii ni balleessa.

3. Sheyxaana Rabbitti maganfachuu- Maganfachuu jechuun wanta nama miidhu irraa gara wanta nama eegutti fiigun eeggumsa isaa barbaadudha. Sheyxaanni nama jallisuuf shakkii qalbii irratti darba. Dhugaa soba, soba dhugaa fakkeessa. Ragaa ifa jiru kana akka hin fudhanne namatti hasaasa. Rabbiin (Azza wa Jalla) ni jedha:

﴿وَمَا يَنْزَعُكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْعٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾

“Yoo garagalchaan (hasaasni badaa) sheyxaana irraa sitti dhufe, Rabbitti maganfadhu. Dhugumatti Inni Dhagahaa, Argaadha.” Suuratu Al-A'araaf 7:200

Akka muxannootti yommuu sheyxaanni imaana kiyya shakkiin hurgufu, falli kiyya gara Rabbii fiigudha. Irra deddebi'ee, “A'uzu billahi mina sheyxaani rajiim (Sheyxaana abaarrame irraa Rabbiin tiikfama)” jechuu ykn “*Rabbi a'uuzu bika min hamazaati shayaaxiin wa a'uuzu bika rabbi an yahduruun*)” jedha.

Hiikni isaa: (***Gooftaa kiyya, ani hasaasa sheyxaanotaa irraa Sittiin maganfadha. Gooftaa kiyyaa isaan natti dhufuu irraa sitti maganfadha.***) Suuraa al-Mu'minuun:97-98

Yookiin immoo suuratu An-Naas (114) irra deddeebi'e qara'a (dubbisa).

Yeroo kanatti obsa guddaa barbaachisa. Dhugumatti qormaanni (fitnaan) guddaan qabeenyi nama jalaa barbadaa'u ykn namni nama jalaa du'uu osoo hin ta'in imaana dhabuun kufritti seenudha. Namni kafaree kufrii irratti yoo du'e zalaalami ibidda keessa jiraata. Kanaafu fitnaa kamtu guddaa fi badaadha ree? Sheyxaanni nama kafarsiisuf wanti inni fi namoota irraa gargaartoonni isaa hin hojjanne hin jiru. Tarkaanfin kufritti nama seensisuuf fayyadamu kana.

Shakkii qalbitti naquu--- dallansiisuu--- salaata akka dhiisu taasisu--- baditti daran akka lixu gochuu--- haqa jibbisuu---kafarsiisu---osoo hin tawbatin yoo du'e---gahuumsi namticha ibidda ta'uu.

Yommuu shakkiin qalbii keessa seenu, namtichi, “Kuni maaliif ta’e? Rabbiin maaliif kana hojjata?” jechuun inuma Rabbitti dallana. Akka waan Rabbiin miidhu salaata dhiisa. San booda tarkaanfi tarkaanfin sheyxaanni Islaama keessaa isa baasa. Kanaafu, shakkiin yommuu nutti dhagahamu dafne gara Rabbii fiigu qabna. Hanga shakkiin kuni darbuu obsuu fi salaata irratti jabaachu qabnaa malee, dallanuu fi salaata dhiisu hin qabnu. Rabbiin, “**Yaa warra amantan! Obsaa fi salaataan gargaarsa barbaadaa. Dhugumatti Rabbiin warra obsan waliin jira.**” Waan jedheef.

Dabalataan barruu [Sheyxaana irraa of tiiksuf](#) jettu dubbisuun ni danda'ama.

4.Rafuu- dhugumatti fitnaan shakkii kuni qalbii irratti jabaachun yeroo nama dhamaasutu jira. Yeroo kanatti yoo danda’ame sa'aati muraasaf jalaa rafuun qalbii irraa hanga tokko ni hir'isa.

5.Obsuu- Dhugumatti, qormaata hanga shakkii jireenya keessatti jabaatu arge hin beeku. Namoonni baay'een qormaata kana kufuun jireenya gadadoo jiraatu. Ammas, qormaata kana darbuun gara sadarkaa olitti ol nama kaasa. Kanaafi Rabbiin (subhaanahu wa ta’aalaa) amantii keessatti hoggantummaa dhugaa obsaa fi yaqiina ulaagaalee (haal-duree guuttamuu qaban) taasise. Rabbiin ni jedha:

﴿وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ أُمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يُوقِنُونَ﴾

“**Yerooma isaan obsanii fi Aayaata (mallatoole, keeyyatoota, ragaalee, barnoota) Keenya dhugaan itti amanani (yuuqinuun) , isaan irraa imaamota (hoggantoota) ajaja Keenyan namoota qajeelchan taasifne.**” Suura As-Sajda 32:24

Yommuu hasaasni badaan sheyxaana irraa namatti dhufu QORMAATA akka ta'e beekun obsuu fi yaada badaa san irraa garagaluun imaanni namaaf akka jabaatu taasisa.

6.Soomu – nyaanni yommuu garaa guutu, nafseen namaa tuni quufun of tuulti. Rabbiif of gadi qabuu fi Isaaf ajajamuun itti ulfaata. Namoonni yeroo baay’ee Ergamtoota kijibsisanii fi haqa hin fudhanne, warroota qabeenya qabaniidha. Qabeenya isaanitiin of tuulun haqa irraa jaamaa ta’u. San booda adabbi badaa asi fi aakhiratti dhandhamu. Kanaafu, nafseen teenya tuni qabeenyan akka of hin tuulle yeroo tokko tokko beelessuun gaariidha. Guyyaa Wiyxataa fi Kamisaa hanga danda’ameen soomun hidda dhiigaa sheyxaanatti dhiphisa.

Guduunfaa

- ☑ Namoonni baay’een Qiyaamatti kan amanuu didaniif ragaaleen dhabamanii osoo hin ta’in qalbiin isaanii badiin waan haguugamtef ragaalee ifa bahan arguu hin danda’an.
- ☑ Karaan irra gaariin Qiyaamaa ykn hundeewwan imaanaa keessaa tokko shakkuu jalaa itti bahan salaata sirnaan yeroo hundaa salaatu fi araarama Rabbiin kadhachuu (istighfaara) baay’isuudha. Akkasumas, hojii gaggaarii dabalata hojjachuudha.
- ☑ Cubbuu /badii dhiisu fi gaabbiin namatti dhagahamuun wantoota armaan olii akka hojjatan nama taasisa.
- ☑ Yommuu hasaasni badaan sheyxaana irraa namatti dhufu, sheyxaana Rabbitti maganfachuu fi suuratu An-Naas irra deddebi’anii dubbisuun (qara’uun) furmaata guddaadha.
- ☑ Soomun fedhii lubbuu cabsuun haqa akka hubatanii fi fudhatan nama taasisa.

Shakkii Qiyaamaa Qulqulleessuf-3

Guyyaa Qiyaamatti dhugaan amanuu fi guyyaa kanaaf hojii gaarii hojjachuu fi hojii badaa irraa fagaachun of qopheessun, jireenya keessatti akka tasgabbaa’anii fi kaayyoo ofii beekan nama taasisa. Kana beektu laata? Yeroo baay’ee jireenyi kan nama nuffisistu fi jibbisiistuuf amantiin Rabbii fi Guyyaa Qiyaamaatti qaban dadhabaa yommuu ta’uudha. Sababni isaas, namni dhugaan Rabbii fi Guyyaa Qiyaamatti yoo amane, wanta gaggaarii ni hojjata hojii badaa irraa immoo ni dheessa. Kuni immoo akka gammaduu fi tasgabbaa’u isa taasisa. Akkasumas, yeroo rakkoo fi balaan namatti bu’an rakkoo cimaa Guyyaa Qiyaama yaadachuun akka obsan nama taasisa.

Dhugumatti gaafiwwan “Eessaa dhufte? Maaliif addunyaa tana keessa jiraatta? fi Eessa deemaa jirta?” Jedhaniif deebii kan argatan yoo Rabbii fi Guyyaa Qiyaamatti amananiidha. Gaafiwwan kanniin deebisuun immoo jireenya keessatti kaayyoo beekkamaa fi ifaa akka qabaatan nama taasisa. **Eessaa dhufte?** Deebii isaa, “Rabbiin bishaan cophaa irraa na uume” **Maaliif addunyaa tana keessa jiraattaa?** Deebii isaa, “Rabbiin akkanumaan na hin uumne. Wantoota addunyaa keessa jiru ilma namaatiif uume. Ilma namaa immoo akka Isa qofa gabbaraniif uume. **Rabbiin gabbaruu** jechuun wanta Inni itti ajajee hojjachuu fi wanta Inni irraa dhoowwe dhiisudha.” **Eessaa deemaa jirtaa?** Deebii isaa, “Ilmi namaa erga wanta tokkotti ajajamee fi wanta badaa irraa dhoowwame, ajaja kanatti buluu ykn buluu dhiisu isaa herreega ykn qorannaa isa barbaachisaa miti ree? Guyyaan Qorannaa kuni Guyyaa Qiyaamati. Kanaafu, ilmi namaa du’ee kan badu osoo hin ta’in yeroo muraasaf qabrii keessa erga turee booda ni kaafama. San booda wanta hojjataa tureef qoratamuun, takkaa Jannataan badhaafama takkaa immoo Jahannamiin adabama. Kunniin lamaan gahuumsa isa dhumaa ilma namaati.”

Warroonni duunee achumaan ni banna jedhan dogongoranii jiru. Namni wanta hojjateef yoo hin qoratamiin maaliif addunyaa tana irratti uumame ree? Qabriin (awwaalchi) iddoo dhalli namaa achumaan itti badu osoo hin ta’in iddoo ziyaaraa (daawwannaa) akka ta’e Qur’aanni nuuf hima.

﴿أَلْهَكُمُ التَّكَاثُرُ حَتَّى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ﴾

“Baay’ifachuun isin jaatanesse (ko’oomse).

Hanga awwaalcha daawwattanii (dhaqxanii)” Suuratu at-Takaasur 102:1-2

Qabeenya, ijoolle, sadarkaa, beekkanti fi kkf baay’ifachuu fi wal dorgomuun namoota Rabbii fi Guyyaa Aakhiraa irraa isaan ko’oomse (dagachiise) jira. Hirriba baay’ifachuu fi wal dorgomu keessaa hanga qabrii daawwatanitti malee hin dammaqan. Asitti “hanga duutanii” hin jenne. Bakka kanaa, “Hanga awwaalcha (qabrii) daawwattanii.” jedhe. Kuni kan agarsiisu bakka duraan daawwattanii hin beekne daawwattu. Akkuma namni tokko bakka tokko daawwatu daawwannaa isaa erga xumuree booda deebi’u, namni qabrii keessa seenes yeroo muraasan booda ni deebi’a. Guyyaan inni deebi’u sunis Guyyaa Qiyaamati. Kanaafu,

Guyyaan Qiyaamaa shakkii akka hin qabne ragaalee lakkaawame hin dhumneen agarsiisun ni danda'ama.

Amma ragaalee dhiyeessu irraa gara wantoota ragaalee kanniin akka fudhatan nama gargaaranitti haa ceenu.

7.Sammuu fi dhageetti ofiitti fayyadamu- namoonni yeroo baay'ee sababa qaamolee kanniinitti hin fayyadamiin, miidhaa fi adabbii hamaa dhandhamu. Guyyaa Qiyaamaa warroonni ibidda seenan sababa sammuu fi dhageetti isaanitti fayyadamanii Rabbii fi guyyaa Qiyaamatti amanuu dhiisu isaanii irraa kan ka'e garmalee gaabbu. Rabbiin ni jedha;

﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ﴾

“Isaan Gooftaa isaanitti kafaraniif adabbii Jahannamtu jira. Iddoon gahuumsa waa fokkate!

﴿إِذَا أُلْقُوا فِيهَا سَمِعُوا لَهَا شَهِيقًا وَهِيَ تَفُورُ﴾

Yeroo ishee (Jahannam) keessatti darbamanis, osoo danfaa jirtuu ishee irraa [sagalee akka] halaaka harree dhagahu.

﴿تَكَادُ تَمَيِّزُ مِنَ الْغَيْظِ كُلَّمَا أُلْقِيَ فِيهَا فَوْجٌ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ﴾

Dallansuu irraa kan ka'e ciccituutti dhiyaatti; dhawaata gareen wahii ishii keessatti darbamuun waardiyyaan ishii, “Sila Akeekachisaan isinitti hin dhufnee?” [jechuun] isaan gaafata.

﴿قَالُوا بَلَىٰ قَدْ جَاءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ كَبِيرٍ﴾

“Eeyyen; dhugumatti akeekkachisaan nutti dhufeera, garuu ni sobsiifne. ‘Rabbiin homaa hin buufne; isin jallinna guddaa keessa jirtu.’ jenneen.” jedhu.

﴿وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ﴾

“Osoo kan **dhageenyu** yookiin kan **xinxallinu** taanee, silaa warra ibidda boba’aa keessaa hin taanu turre.” jedhan.” Suuratu Al-Mulk (Tabaaraka) 67:6-10

Dhuguma jedhan! Osoo ragaalee isaanitti dhiyeefamu dhagayanii ykn itti xinxallanii silaa warra ibiddaa keessaa hin ta’anii turan. Ragaalee akka aduu ifu irraa waan garagalanii Rabbii fi Guyyaa Qiyaamatti kafaraniif, gahuumsa isaanii akkanatti fukkate.

Kanaafu, namni tokko Aaya (keeyyata) Qur’aanaa gurraan dhageefachuu, dubbisuu fi hubachuun ykn mallattoolee samii fi dachii keessa jiran itti xinxalluun salphatti Rabbitti amanuu danda’a. Akkasumas, ragaalee fi mallattoolee Guyyaa Qiyaamaa agarsiisan itti xinxalluu fi Guyyaa kanaaf of qopheessun adabbii Jahannam armaan olitti ibsame irraa akka baraaramu isa/ishii taasisa.

8.Jaalalaa duniyaa hir’isuu-addunyaa tana kaayyoo ol’aanaa godhachuu osoo hin ta’in aakhira ittiin bitachuuf itti fayyadamuudha.

9.Sadaqaa- Rabbiif jedhanii fi mindaa aakhiraa barbaadanii sadaqaa kennuun amantiin Guyyaa Qiyaamaaf qaban guddaa akka ta’e agarsiisa. Namni yommuu sadaqaa kennu jaalala duniyaaf qabu hir’isuun Aakhiratti Jannata qananiin guuttamte hawwa. Kuni immoo imaana isaa/ishii dabala.

Mu’aaz ibn Jabal irraa akka odeefametti, Mu’aaz akkana jedha: Imala irratti Ergamaa Rabbii (SAW) waliin ture. Ganama tokko osoo deemnu isatti dhiyaachun akkana jedhe, “Yaa Ergamaa Rabbii! Hojii Jannata na seensisuu fi ibidda irraa na fageessu natti himi.” Innis ni jedhe, “**Dhugumatti wanta guddaa gaafatte garuu nama Rabbiin laaffiseef irratti laafadha. Rabbiin qofa ni gabbarta homaa Isatti hin qindeessitu. Salaata sirnaan salaatta, zakaa ni kennita, Ramadaana ni soomta, Hajjii ni hajjita.**” Ergasii ni jedhe, “**Balbaloota keeyrii (waan gaarii) sitti akeeku? Soomni gaachana, akkuma bishaan ibidda dhaamsu sadaqaanis badii dhaamsiti (haaqxi); salaata halkan qixxee namtichi salaatu.** Ergasii [Qur’aana irraa] “**Cinaachi isaanii ciisicha irraa ni fagaatti.**” hanga “**mindaa waan isaan hojjataa turaniif jecha**” gahuutti ni qara’e (suuratu as-sajdah 32:16-17)” [Sunan Ibn Majah 3973](#)

Soomni gaachana yommuu jedhu ibidda ykn badii irraa eegumsa namaaf ta’a. Kanaafu, soomun, sadaqaa kennuu fi halkan salaatan dukkana badii namarraa saaqun ifa akka argan nama taasisa.

10.Ibaadaa keessatti madaallamaa ta'uu- ibaadaa keessattis ta'ii jireenya guyyaa guyyaa keenya keessatti madaalaa eeggachun milkaa'innatti nama baasa. Wanta itti ajajamne dhiisun hanqinna fi adabbitti kufuu hin qabnu. Akkasumas, wanta itti ajajamne hojjachuu keessatti daangaa darbuun of miidhu hin qabnu. Ergamaan Rabbii (SAW) akkana jedhan:

فَإِذَا نَهَيْتُكُمْ عَنْ شَيْءٍ فَاجْتَنِبُوهُ، وَإِذَا أَمَرْتُكُمْ بِأَمْرٍ فَأَتُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ

“Wanta tokko irraa yommuu ani isin dhoowwe, isa irraa fagaadha. Ajaja tokkotti yommuu isin ajaje immoo hanga dandeessan hojjadhaa.” [Sahih al-Bukhari 7288](#)

Rabbiin ni jedha:

﴿فَاسْتَقِمَّ كَمَا أُمِرْتَ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾

“Akkuma ajajamtetti gadi dhaabbadhu. Isaan si waliin tawbataniis [gadi haa dhaabbatan]. Daangaas hin darbinaa. Dhugumatti Inni (Rabbiin) waan isin dalagdan Argaadha.” suuratu Huud 11:112

Rabbiin Ergamaa Isaati fi warroota amanan istiqqaamatti ajaja. Istiqqaamaa jechuun wanta itti ajajaman hojjachuu irratti gadi dhaabbachuu fi wanta irraa dhowwaman irraa fagaachu itti fufuudha. Itti aanse daangaa darbuu irraa isaan dhoowwa.

11.Hiriyyaa badaa fi jallattootaf ajajamuu fi hordofuu dhiisu- namoonni baay'een jireenya keessatti gadadoo fi dararaa adda addaa kan arganiif hiriyyaa badaa fi jallattootaf ajajamuudha. Hiriyyaa ykn jallattoota akkeessun waan badaa hojjatu. Ergasii adabbii wanta hojjatanii ni dhandhamu. Guyyaa Qiyaamas hirriyyaan hiriyyaa akka ajiifatu (waqqasu), hordoftoonni jallattoota ykn hoggontoota akka ajiifatan Rabbiin keenya nutti hima. Isaan keessaa mee muraasa haa ilaallu.

“Guyyaa miidhaa hojjattoonni, “Osoo Ergamticha waliin karaa sirrii qabadhe jiraadhee maal qabaa!” jedhee [gaabbidhaan] harka isaa lamaan ciniinuu [yaadadhu].

Yaa badii kiyya! Odoo ebaluun jaalalle onnee taasifachuu baadhee maal qabaa! Dhugumatti Gorsii (Qur'aanni) erga natti dhufee booda irraa na

jallisee jira; sheyxaannis namaaf salphisaa ta'eera.” Suuratul Furqaan(25):27-29

Zaalimni (namni miidhaa hojjatu) Guyyaa Qiyaamaa osoo karaa Ergamaa Rabbii (SAW) hordofee, Isaa fi haqa inni fidetti amanee jiraadhe maal qaba jechuun gaabbi hamaa gaabba. Garuu gaabbin kuni homaa isa hin fayyadu yeroon waan irra darbeef. Yaa badii koo! Sheyxaana namaa ykn jinnii akka karaa qajeelaa hin hordofne fi zikrii Rabbii irraa akka jalladhu na taasise osoo hiriyyaa (jaalalle) godhachuu baadhe maal qabaa! Sheyxaanni namaa fi jinni jallinna inni irra jiru itti bareechisa. Haqaa fi wanta gaarii immoo itti fokkisa. San booda dhiise biraa tara. Kanaafu, namni qaruuten sheyxaanni wanta badaa yommuu itti hasaasu fudhachuu hin qabu. Fakkeenyaaf, Guyyaa Qiyaamaa ni dhufaa itti qophaa'i yommuu jedhaniin, sheyxaanni, “Guyyaan Qiyaamaa hin jiru.” Jechuun namatti hasaasa. Takkaa sheyxaanni ijaan hin mul'anne nama keessaa namatti hasaasa takkaa immoo namni jallataan dhufe namatti hasaasa.

12.Adabbii fi badhaasa addunyaa fi aakhiraa yaadachuu- yommuu sheyxaanni shakkii ykn yaada badaa natti darbuu, wanti jalqaba matatti na dhufu karaa sirrii irraa yoo bahe adabbii na qunnamuu fi badhaasa dhabuudha. Namni yoo Rabbii fi guyyaa Qiyaamatti kafaree addunyaa tana keessatti jireenya dhiphoo fi gammachuu hin qabne jiraata. Aakhiratti immoo adabbii kana caalu dhandhama. Namni Rabbii fi Guyyaa Qiyaamatti amanu immoo addunyaa tana keessatti tasgabbii qalbii argata. Aakhiratti immoo Jannata qananiin guuttamte argata. Kana lamaan wal bira qabnee yommuu madaallu, kufrii garmalee akka jibbinuu fi iimaanaa akka jaallannu nu taasisa. Du'aayi tanaan kutaa kana nan xumura.

اللَّهُمَّ حَبِّبْ إِلَيْنَا الْإِيمَانَ وَزَيِّنْهُ فِي قُلُوبِنَا، وَكَرِّهْ إِلَيْنَا الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ
وَالْعِصْيَانَ، وَاجْعَلْنَا مِنَ الرَّاشِدِينَ

Allahumma habbib ileynal iimaana wa zayyinhu fii quluubinaa wa karrih ileynal kufra wal-fusuuqa wal-isyaana waj'alnaa mina raashidiin.

"Yaa Rabbii! Iimaanaa nu jaallichisii, qalbii teenya keessatti bareechisi; kufrii, fusuuqa fi isyaana nu jibbisiisi. Warroota qajeelan keessaa nu taasisi."
(Tafsiir ibn Kasiir)

Gunduunfaa

✎ Rabbii fi Guyyaa Qiyaamatti amanuun jireenya keessatti gaafiwwan, "**Eessaa dhufe? Maaliif as jiraadha? Eessa deemaa jira?**" jedhan akka deebisan nama gargaara. Kuni immoo kaayyoo ifaa akka qabaatanii fi hin dhamaane nama taasisa.

✎ Guyyaa Qiyaamatti amanuun balaa fi rakkoo adda addaa nama muudatu irratti akka obsan nama gargaara. Rakkoon addunyaa tanaa rakkoo Guyyaa Qiyaamatin wal bira yommuu qabamuu baay'ee xiqqaa waan ta'eef.

✎ Dhageetti, argituu fi sammuutti fayyadamuun Rabbii fi Guyyaa Qiyaamatti amanuun adabbii Jahannam jalaa akka bahan nama taasisa.

✎ Sadaqaa kennu bartee godhachuun jaalala addunyaa fi haafa'insa hir'isuun addunyaa keessatti akka tasgabbaa'an nama godha. Sadaqaan tuni Rabbii qofaa fi mindaa Aakhiraa barbaadun yoo kennamte imaanni akka dabaluu taasisa. Sadaqaan badii waan haaqxuf.

✎ Hiriyyaa badaa fi jallattootaf ajajamuu fi hordofuun badii fi adabbii hangana hin jedhamnetti nama geessa.

✎ Jireenya keessatti madaallamaa ta'uun fiixe milkaa'inna irra akka ijatan nama taasisa.

wa aakhiru da'awanaa ani Alhamdulillah Rabbii aalamiin

Firii Guyyaa Aakhiraatti Amanuu

Ilmaan namaa yommuu jireenya tana keessa jiraatan gaafin akkana jedhuu yeroo hundaa sammuu isaanii quuqa. “Eessa deemaa jiraa? Xumurri ykn gahuumsa kiyya eessaa? Du’ee achumaan nan badaa?” Kuni gaafi guddaa deebii barbaadudha. Namni gaafi kanaaf deebii argate, jireenya keessatti tasgabbiin jiraata. Sababni isaas, gahuumsa itti deemu waan beekuf. Kanaafi, namoota Rabbii fi Guyyaa Aakhiraatti amanan tasgabbaa’oo fi abdii kan hin kunne ta’anii argina. Balaa ykn gadda cimaa keessa yommuu ta’an, wanta abdatan tokko qabu. Yommuu hojii gaggaarii hojjatan wanta kajeelan tokko qabu. Yommuu nafseen isaanii gara baditti isaan kakaastu, wanta tokko sodaachun of qabu. Kuni hundii jireenya keessatti aannan tasgabbii akka dhugan isaan taasisa.

Faallaa kanaa, namoota Rabbii fi Guyyaa Aakhiraatti hin amanne yommuu balaan isaan muudatu, wanta abdatan waan hin qabneef garmalee dhiphatu. Inumaa gara of galaafachu deemu. Ammas, yommuu hojii gaggaarii hojjatan, wanta addunya tana keessatti argan malee wanta biraa waan hin abdanneef gammachuun hojii isaanii irraa argatan baay’ee xiqqaadha. Dabalataan, yommuu nafseen isaanii gara baditti isaan kakaastu, Aakhiratti ni adabamna jedhanii waan hin yaannef nafsee ofii duuka bu’uun hallayyaa badiitti taru. Kuni jireenya isaanii keessatti hadhaa gaddaa fi dhiphinnaa akka dhandhaman isaan taasisa.

Guyyaa Aakhiraatti amanuun dhugumatti faayda hangana hin jedhamne qaba. Firii Guyyaa Aakhiraatti amanuu irraa argamu keessaa mee muraasa haa ilaallu:

1-Qajeelinnaa fi milkaa’inna argachuu

Namni akkuma bishaaniif garmalee dheebotu qajeelinnaa fi milkaa’innaafis garmalee dheebota. Jaallinnaa keessa raata’uun wanti inni argatu hin jiru. Qajeelinni guddaan namni jireenya keessatti argatu, eenyu akka isa uumee beeku; Maaliif addunyaa tana keessa akka jiraatu beeku fi eessa deemaa akka jiru itti xinxalluun iddoo gahuumsaa isaatiif galaa gahaa qopheefachuudha. Kanaafi, Rabbiin subhaanahu wa ta’aala baniinsa suuratul Baqara keessatti warroota qajeelanii fi milkaa’an ni dubbata:

﴿الْم ۝ ذَٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ ۝ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ۝ وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ۝ أُولَٰئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ۝﴾

“Alif Laam Miim. Kuni Kitaaba (Qur’aana) mamiin isa keessa hin jirreedha; warra Rabbiin sodaataniif qajeelfama. Isaan warra Gheeybitti amanan, kan salaata dhaabanii fi waan Nuti isaaniif arjoomne irraa kennaniidha. Ammas, isaan warra waan gara keetti buufamee fi waan si dura buufametti amananii fi Aakhiraatti [shakkii tokko malee] dhugaan amananiidha. Warri suni qajeelfama Rabbii isaanii irraa ta’e irra jiru. Ammas, warri suni isaantu milkaa’odha.” Suuratu Al-Baqara 2:1-5

Kana jechuun Qur’aanni kuni shakkiin homaatu keessa hin jiru. Wanti inni of keessaa qabu hundi haqa, Rabbiin irraa bu’uun isaas shakkii hin qabu.

“Buufamuun Kitaabichaa (Qur’aanaa) Gooftaa aalamaa irraa ta’uun shakkiin isa keessa hin jiru.” Suuratu As-Sajdah 32:2

Qur’aanni kuni qajeelfama kan ta’uuf warra Rabbiin sodaataniif. Warra Rabbiin sodaatan (muttaqiin) jechuun warra waan gaarii hojjachuu fi waan badaa dhiisun adabbii fi dallansuu Isaa irraa of eeganiidha. Qur’aanni kuni isaanif sobaa fi dhugaa, jallinnaa fi qajeelinna, wanta fokkuu fi miidhagaa, badaa fi gaarii addaan isaaniif baasa. Warri Rabbiin sodaataniis, soba, jallinnaa fi wanta fokkuu dhiisun dhugaa, qajeelinna fi wanta gaarii hordofu. Warri kuni warra gheeybitti amanuudha. Gheeybi jechuun wanta ijaan hin mul’annee fi sammuu nama bira gahuu hin dandeenyedha. Ilmi namaa addunyaa tana keessatti Rabbii olta’aa ijaan arguu hin danda’u. Garuu wantoonni uumaman hundii Uuman akka jiru ni akeeku. Akkasumas, kitaabban Isarraa bu’an sifaata (amaloota) Isaa ni himu. Kanaafu, Rabbitti ni amanu. Ammas, Jannata, Jahannam, fi wanta Aakhiratti adeemsifamu biroo odeefannoo karaa Ergamtoota Rabbiitiin isaan gahee irratti hundaa’un ni amanu.

Geeybitti amanuun wanta mu'minaa fi kaafiraa addaan baasudha. Dhimmichi wanta ijaan mul'atutti amanuu osoo hin ta'in wanta ijaan hin mul'annetti amanuudha. Ammas, warroonni Rabbiin sodaatan salaata ni dhaabu. Kana jechuun waqtii, ulaagaa fi rogoota salaataa eegun sirnaan salaatu. Yeroo salaatan qalbii guutuu salaata irra godhu. Ammas, wanta Rabbiin (Azza wa jalla) isaaniif kenne irraa ni kennu. Kanneen akka zakaa, sadaqaa, maatii ofii irratti baasi barbaachisu baasu, wanta gaariif qabeenya isaanii irraa hanga danda'an kennuudha.

Warroonni Rabbiin sodaatan wanta gara Nabii Muhammad (SAW) bu'etti ni amanu. Kana jechuun Qur'aanaa fi sunnaatti ni amanu, ni hordofu. Akkasumas, kitaabban Nabiyyi (SAW) dura bu'anittis ni amanu. Aakhiratti shakkii tokko malee dhugaan amanu. Aakhiraan akka jirtu dhugaan beekun, wanta isaan irraa eeggamu ni hojjatu. Wanta badaa ni dhiisu. Warri kuni qajeelfama Rabbiin irraa ta'e irra jiru. Jireenya keessatti hin dhama'an, dukkanni isaanitti hin bu'u. Namni kan dhama'uu fi dukkanni itti bu'uuf qajeelfama yommuu dhabuudha. Warri kuni warra milkaa'aniidha. Milkaa'inna jechuun wanta badaa jibban irraa nagaha bahuu fi wanta gaarii jaallatan argachuudha.

Amaloota jahan armaan olii warri qaban warra qajeelfamu fi milkaa'udha. Amaloonni jahan kunniinis: (1) Rabbiin sodaachu, (2) Gheeybitti amanuu, (3) salaata sirnaan salaatu, (4) qabeenya isaanii irraa baasi dirqama fi jaallatamaa ta'e baasu, (5) kitaabban Rabbiin buusetti amanuu fi (6) Aakhiratti shakkii tokko malee dhugaan amanudha.

Dhugumatti namoonni kunniin Maaliif akka jiraatan beekun waan gaarii ni hojjatan, waan badaa ni dhiisan. Eessa akka deeman beekun Aakhiratti dhugaan ni aman. Gahuumsa nama hundaa Aakhiraa waan ta'eef. Kanaafu, isaan qajeelinna milkaa'innatti nama baasu irra jiru jechuudha.

2-Hojii gaggaarii hojjachuu

Guyyaan wanta hojjateef itti qoratamuu fi mindaa itti argatu akka jiru namni beeku, hojii gaggaarii hojjachuuf carraaqa. Jannani gara hundaan miidhagde warra amananii fi hojii gaarii hojjataniif akka qophoofta namni amanu, dhugumatti hojii gaarii irratti garmalee jabaata. Jannata samii nu olii torbaffaa keessa jirtu yommuu itti yaadu, addunyaan tuni isa biratti xiqqoo akka taatetti ilaala. Qur'aana keessatti;

﴿وَإِذَا رَأَيْتَ ثَمَّ رَأَيْتَ نَعِيمًا وَمُلْكًا كَبِيرًا﴾

“Yeroo achi (Jannata) keessa ilaaltes Qananii fi Mootummaa Guddaa ni argita.”(suuratu Al-Insaan 76:20)

Jannani gahuumsa warroota amananii fi hojii gaggaarii hojjataniiti.

﴿إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ يُجْلُونَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ﴾

“Dhugumatti Rabbiin isaan amananii fi hojii gaggaarii hojjatan Jannata laggeen jala yaa’an isaan seensisa. Ishii (Jannata) keessatti gumeewwan warqee fi faaya irraa ta’aniin faayamu. Uffanni isaanii ishii keessatti hariira.” Suuratu Al-Hajj 22:23

Gumeewwan jechuun faaya akka geengoo harka irratti godhatamuudha.

Namni ganda tanaaf hawwuu jireenya ofii bakkuma argetti hin balleessu. Yeroo isaa guutuu xiqqaatus guddatus hojii badhaasa guddaa kana namaaf argamsiisu hojjata. Kuni immoo jireenya addunyaa tana keessattu tasgabbiif fi gammachuu isaaf ta’a. Qalbiin namaa kan tasgabbootu yommuu hojii badaa dhiisanii fi hojii gaarii hojjataniidha.

3- Hojii fokkuu fi badaa irraa fagaachu

Namni Aakhiratti amanuu nama hojii fokkuu fi badaa hojjateef Jahannam akka jirtu ni beeka. “Hojii fokkuu yoo hojjadhe, Jahannamii adabbiin ishii cimaa ta’e ni seena.” Jechuun sodaata. Kuni immoo hojii fokkuu irraa akka dheessu isa gargaara. Qur’aana keessatti:

﴿هَٰذَا خِصَامٌ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ ۖ فَالَّذِينَ كَفَرُوا قُطِعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِّن تَارٍ يُصَبُّ مِن فَوْقِ رُءُوسِهِمُ الْحَمِيمُ ﴿١٩﴾ يُصْهَرُ بِهِ ۚ مَا فِي بُطُونِهِمْ وَالْجُلُودُ ﴿٢٠﴾ وَلَهُمْ مَقَمٌ مِّنْ حَدِيدٍ ﴿٢١﴾ كُلَّمَا أَرَادُوا أَن يَخْرُجُوا مِنْهَا مِنْ غَمٍّ أُعِيدُوا فِيهَا وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴿٢٢﴾﴾

“Isaan kafaran uffata ibidda irraa ta’etu isaaniif kutama; mataa isaanii gubbaas bishaan danfaatu itti naqama. Isa sanaan (bishaan danfaan) wanti garaa isaanii keessa jiruu fi gogaan [isaanii] itti baqfama. Ammas, jirma sibiilaa irraa ta’etu isaaniif jira. Dhawaatuma isaan yaaddo irraa kan ka’e ishii keessaa bahuu fedhaniin ishii keessatti gadi deebifamu. “Adaba gubaa dhandhamaa!” [jedhamu].” Suuratu Al-Hajj 22:19-22

Warra Rabbitti amanuu didanii fi waan biraa Isa waliin gabbaran (waaqefatan) ibiddi isaaniif uffata ta’a. Gara hundan isaan marsa. Mataa gubbaa isaaniitii bishaan garmalee danfaan itti naqama. Sababa bishaan danfaa kanaan wanti garaa isaanii keessa jiru ni baqfama. Akkasumas, gogaan isaanii ni baqfama. Jirma sibiilaa (madooshaa) kan Malaykoonni isaan itti rukutantu isaaniif jira. Garmalee yaaddawuu fi dhiphachuu irraa kan ka’e akkuma ibidda keessaa bahuuf tattaafataniin gara ibiddaatti gadi deebifamu. “Adabbii garmalee nama gubu dhandhamaa” jedhamu. Kuni hundi sababa isaan yakka guddaa hojjataniif. Rabbii olta’a isaan soorutti kafaranii yommuu dachii keessatti badii babal’isan adabbiin isaaniis kana ta’e. Rabbiin isaan hin miine, ofumaa of miidhanii malee. Rabbiin kanarraa nu haa tiiksu.

Dhugumatti, namni kana beekun ifaa fi dhoksatti wanta badaa fi fokkuu hojjachuu irraa ni fagaata. Badii irraa fagaachun immoo jireenya keessatti tasgabbiif fi badhaadhinna akka argatu isa taasisa. Wanta fokkuu fi badaa hojjachuu caalaa wanti jireenya namatti dhiphisu ni jiraa?

4- Wanta dhabaniif jabeenyaa fi obsa argachuu

Namni Aakhiratti amanuu addunyaa irraa yoo waa isa jala darban ykn balaan itti bu'e, Aakhiratti wanta san caalu abdata. Wanta dhabeef ykn isa jalaa badeef yoo obse, Aakhiratti mindaa guddaa argata. Akkasumas, yommuu balaa fi rakkoon isatti bu'u, rakkoon Aakhirah kana caalaa guddaa akka ta'e ilaalun rakkoo addunyaa akka salphaatti ilaala. Qur'aana keessatti namoonni gaggaarii akkana akka jedhanii fi mindaa isaanii Rabbiin (subhaanahu wa ta'aalaa) ni hima:

﴿إِنَّا نَخَافُ مِنْ رَبِّنَا يَوْمًا عَبُوسًا قَمْطَرِيرًا ۝ فَوْقَهُمْ اللَّهُ شَرَّ ذَٰلِكَ الْيَوْمِ وَلَقَّاهُمْ نَضْرَةً وَسُرُورًا ۝ وَجَزَّاهُمْ بِمَا صَبَرُوا جَنَّةً وَحَرِيرًا ۝﴾

"Dhugumatti Gooftaa keenya irraa Guyyaa fuula guuraa hammaataa ta'e sodaanna." Rabbiinis hamtuu gaafasii irraa isaan tiiksee ifaa fi gammachuu isaaniif kenna. Sababa isaan obsaniif Jannataa fi hariira isaaniif galata galcha." Suuratu Al-Insaan 76:10-12

"Guyyaa fuula guuraa hammaataa ta'e sodaanna" kana jechuun Guyyaa garmalee hammaataa fi cimaa fuula akka guuranii fi suntursan nama taasisu sodaanna. Rabbiinis hamtuu fi adabbii guyyaa sanii irraa isaan tiiksun fuula isaaniitiif ifa, keessa isaaniitiif gammachuu kennaaf. Waan obsaa turaniif Jannata fi uffata hariiraa isaan badhaasa.

Kanaafu, namni Aakhiratti amanu Guyyaa garmalee hammaataa ta'ee fi Jannata qananiin guuttamte yommuu yaadatu, rakkoon addunyaa tanaa isaaf salphata.

Guduunfaa

■ Namni jireenya keessatti **"Erga du'ee achumaan badee hafa moo addunyaa biraatu jira?"** jechuun gaafi guddaa of gaafata.

■ Guyyaan Aakhirah guyyaa xumuraa namni wanta hojjataa tureef itti qoratamuu fi itti mindeefamuudha. Kanaafu, Aakhiratti amanuun gaafi armaan oliitiif deebii gahaa kenna.

■ Namni Aakhiratti amanu, gahuumsi ilma namaa eessa akka ta'e waan beekuf

jireenya keessatti hin dhama'u. Eessa akka deemaa jiru sirritti beeka.

■Hojii gaggaarii yommuu hojjattu Aakhiratti mindaa guddaa abdachuun hojii san qulqullinnaa fi si'aa'innaan hojjachuuf carraaqa.

■Nafseen isaa hojii badatti yommuu kakaastu, adabbii cimaa Aakhiratti isa qunnamu sodaachun of qaba.

■Yommuu musiiban (balaan) isatti bu'u, rakkoo Guyyaa Qiyaamaa kana caalaa guddaa akka ta'e yaadun obsa. Kuni hundi jireenya keessatti aannan tasgabbii akka dhugu isa taasisa.

■Namni Aakhiratti hin amannee immoo mindaa hojii gaarii maallaqaa fi beekkamti malee wanta biraa waan hin abdanneef hawwii isaa addunyama tana qofa irratti gabaabsa. Beekkamtii fi maallaqa yoo dhabe, keessi isaa ni gubata.

■Wanta badatti nafseen isaa yommuu isa kakaastu of qabuun itti ulfaata. Sababni isaas, adabbii Aakhiraatti waan hin amanneef.

■Yommuu musiiban isatti bu'uu wanta Aakhiratti abdatu waan hin qabneef dhiphinnaa fi yaaddo cimaa keessa seena.

■Dhugumatti Aakhiratti amanuun jireenya tasgabbii fi milkaa'innaa akka gaggeessan nama taasisa. Wa Aakhiru daaw'aanaa anilhamdulillahi Rabbil aalamiin

Kitaabban Wabii:

[Sharih Usuuli salaasa](#) Fuula 105 Ibn Useymiin

[Taysirul Kariimil Rahmaani fii tafsii Kalaamil Mannaani](#)—Abdurahmaan Naasir Sa'dii

Tafsiira Qurxubii

<https://islamqa.info/en/answers/215011/where-is-paradise-and-where-is-hell>

Cuunfaa

■Guyyaa Qiyaamaatti ykn Aakhiratti amanuun hundee ykn arkaana iimaanaa keessaa tokkoodha.

■Namni Rabbii fi Guyyaa Qiyaamaatti erga amanee booda hojii gaarii yoo hojjate, hojiin isaa Rabbiin biratti fudhatama argata. Faallaa kanaa, namni Rabbii olta'aa fi Guyyaa Qiyaamaatti hin amanne hojiin isaa hanga fedhe gaarii haa fakkaatu, Rabbiin biratti fudhatama hin argatu.

■Qiyaamaan jiraachu ragaaleen agarsiisan baay'eedha. Ragaalee kanniin ragaa sammuu, ragaa shari'aa, ragaa hissiyy (miirawaa) jechuun ramaddi sadii jalatti ramaduun ni danda'ama. Akkasumas, Guyyaan Qiyaamaa akka dhufu mallattooleen garagaraa mul'achaa jiru. Namni mallattoolee kanniin sirritti yoo itti xinxallee Qiyaamaan akka dhootu ni mirkaneefata. Saayinsiinis yeroo ammaa yunivarsiin kuni fi aduun tuni gara badiinsaatti deemaa akka jiran ni mirkaneessa.¹⁴ Guyyaan Qiyaamaas guyyaa aduun itti maramtu fi badduudha.

■Warroonni Qiyaamatti hin amanne ykn shakkan gaafin guddaan isaan dhiyeessan, “Qiyaamaan jiraachu dhugaa kan dubbatan yoo taatan, abbooti du'an keenya mee deebisaa!” Deebiin namoota kanniniif kennamu:

1ffaa- addunyaan tuni iddoo qormaataati. Yeroon qormaataa osoo hin xumuramin bu'aan isaa mul'achuu danda'aa? Wantoota namoonni ittiin qoraman keessaa tokko wanta ijaan hin mul'anne (geeybi) isaanitti beeksiisudha. Geeybi kanatti amanuun ykn amanuu dhiisun namni amanee (mu'minaa) fi namni hin amanne (kaafirri) adda baha. Yeroon qormaataa osoo hin xumuramiin osoo namoonni du'an kan kaafaman ta'ee silaa akkamitti mu'iminaa fi kaafirri adda bahaa?

2ffaa- Guyyaan Qiyaamaa Guyyaa Qaxaroo (beellamaati). Akkuma beeknu guyyaan qaxaroo dhufuun dura wanti karoorfame hojjatamuu danda'aa? Kanaafu, Guyyaan Qiyaamaa qaxaroo (beellama) waan ta'eef qaxaroon kuni hanga dhufutti namoonni du'an hin kaafaman. Yommuu qaxaroon kuni dhufu namoonni hunduu lafa keessaa ol falafalamanii yaa'u. Rabbiin subhaanahu wa ta'aala Guyyaan Qiyaama akka dhufu beellamee jira. Wanta Guyyaa san

¹⁴ Ilaali <https://www.universetoday.com/18847/life-of-the-sun/>

adeemsifamuu fi hojjatu dursee karoorsee jira. Inni waan hundaa irratti Danda'aa, waan fedhe kan hojjatuudha.

Kitaaba kana keessatti waa'ee Guyyaa Qiyaamaa ni tuttuqne malee hin fixne. In sha Allaah gara fuunduraatti bal'isne ni ilaalla. Namni dogongora argee natti beeksisee galataan isarraa fudhadha.

﴿وَعَاخِرُ دَعْوَاهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾

Qunnamtiif:

Website: www.sammubani.com

Wordpress: <https://sammubani.wordpress.com/>

Facebook: <https://www.facebook.com/jireenyabadhaatu/>

Email: sammubani@hotmail.com

Jibril Abdella -itti gaafatamaa websaayitoota fi peeji